

III. SZAKASZ

A magyarországi görög katolikus román egyház.

I. FEJEZET.

Általános rész.

A magyarországi görög katolikus román érseki provincia és ezzel kapcsolatban a lugosi és a szamosujvári görög katolikus román püspökségek, I. Ferencz József királynak, 1850. december 12-ikén kelt leirata és IX. Pius pápának 1853. november 26-ikán kelt «Eclesiam Christi» bullája alapján létesítettek, amely érseki provinciába beolvasztattak, a már addig is létező balázsfalvai és nagyváradi görög katolikus egyházmegyék.

Ezen provincia (élére Ő Felsége 1854. március 17-ikén Şuluţin Şterca Sándor, az addigi fogarasi görög katolikus román püspököt nevezte ki érsekké.

A magyarországi görög katolikus román érseki provincia élén, a Balázsfalván székelő «gyulafehérvári és fogarasi görög katolikus román érsek» áll.

A magyarországi görög katolikus román érseki provincia négy egyházmegyéből és pedig: 1. a balázsfalvai főegyházmegyéből, 2. a nagyváradi, 3. a lugosi és 4. a szamosujvári egyházmegyéből áll.

A magyarországi görög katolikus román érseki provincia összesen 1,253.414 lelket foglal magában, akik 1.525 anyaplébániát és 1.830 fióklébániát képeznek. Az anyaplébániák közül 206 kegyuraság alatt áll. Az egyházi funkciót teljesítő egyének száma 1831.

A lelkészek az 1906. évben összesen 461,589 K államsegélyben részesültek.

A magyarországi görög katolikus román érseki provinciának van:

a) 2 papnöveldeje szemináriummal kapcsolatban és pedig: a balázsfalvai és a szamosujvári.

b) 3 tanítóképezdeje 3 alumneummal kapcsolatban és pedig: a balázsfalvai, a szamosujvári és a nagyváradi;

c) 2 főgimnáziuma és pedig: a balázsfalvai és a belényesi;

d) 3 fiu internátusa és pedig: a balázsfalvai, a belényesi és a nagyváradai;

e) 2 polgári román leányiskolája és pedig: a balázsfalvai és a belényesi;

f) 3 leány internátusa és pedig: a balázsfalvai, a belényesi és a lugosi és

g) 1.295 görög katolikus román felekezeti népiskolája, amelyekben 1.283 tanító volt alkalmazva.

A magyarországi görög katolikus román érseki provinciában, a balázsfalvai érseket, a fennálló jogszokás szerint, a választó zsinat által kijelölt három egyén közül, valamint a nagyváradai, a lugosi és a szamosujvári megyés püspököket a kormány felterjesztésére Ő Felsége, az apostoli király nevezi ki és a pápa prekonizálja.

Kiváló jelentőségű egyházi ügyekben az érsek ugynevezett provinciális zsinatot, a megyés püspökök pedig egyházmegyei zsinatot hívhatnak össze, amelyekben azonban csak egyházi egyének vehetnek részt és azokban csak egyházi ügyek tárgyalhatók, amiként különben kitűnik ez, br. Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszternek, 1869. április 26-ikán 7.007. szám alatt, Vancea János balázsfalvai érsekhez intézett válaszából, amelyben az érsek azon kérelmére, hogy egyházmegyei zsinatot hívasson össze, br. Eötvös vallás- és közoktatásügyi miniszter, a zsinat összehívását megengedte «föltéve, hogy abban csak egyházi egyének vesznek részt és a zsinatnak célja csakis az egyházmegye belügyeinek a rendezése leend».

A hazai görög katolikus román érseki provinciának, mint katolikus egyháznak, a szervezete, – az érseknek, a balázsfalvai zsinat által történendő jelölésén kívül, – majdnem mindenben megegyezik a hazai római katolikus egyház szervezetével.

II. FEJEZET.

Az unió története.

Miután megszűnt az erdélyi fejedelemség és Erdély 1690-ben újra a Habsburg dinasztia uralma alá jutott, a románok azt remélték, hogy az ő egyházi és politikai sorsuk is meg fog javulni. Ezen reményükben azonban csalatkoztak, mert a bécsi udvari körök azon nézettől vezetettve, hogy Erdélyben, a dinasztikus párt konzolidálását, a katolikus egyháznak a protestáns egyházzal szemben való megerősödésétől várhatják, minden eszközt felhasználtak az iránt, hogy az erdélyi görög keleti vallású románokat arra bírják, hogy szakítva az ortodox egyházzal, egyesüljenek a nyugati egyházzal. E célból I. Lipót király, ami-

dőn az 1691. december 4-iki diplomájában ujonnan biztosította a recipiált vallások szabad gyakorlatát, hajlandónak mutatkozott a románok sorsán is segíteni, hogy ha azok valamely recipiált vallásra fognak áttérni, jól tudva azt, hogy ha a románok vallást fognak változtatni, azok már azért is a római katolikus vallást fogják választani, mert nem képesek elfelejteni azokat a kellemetlenségeket, amelyeknek az erdélyi fejedelemség fennállása alatt, a reformátusok részéről ki voltak téve.

Épp ebben az időben halt meg Varlaam, a gyulafehérvári görög keleti érsek. Két évi széküresedés után Teofil, egy beteges és öreg szerzetes került a gyulafehérvári érseki székbe, akit Bukarestben szenteltek fel. Miután elfoglalta érseki székét és látva, hogy egyháza a császári uralom alatt sem szabadulhat fel a református szuperintendens joghatósága alól, akinek revízió céljából, még most is be kellett mutatni a görög keleti egyház zsinatainak és szentszékeinek határozatait és akit a zsinat üléseire még most is hat görög keleti román esperesnek kellett hordszéken bevinni és hogy egyházmegyéjének papjai még pirost is robotolnak és még most is botbüntetésnek vannak kitéve: titokban az unió eszméjével kezdett foglalkozni.

Gyulafehérváron működött akkoriban, mint katolikus plébános, egy jászberényi születésű Baranyi Pál László nevű jezsuita atya, aki nemsokára Teofil érseknek intimusa lett és mint ilyen, csakhamar észrevevén Teofil érsekben az unióra való hajlandóságot, buzgó előharcosa lett a románok uniójának. Báranyi unióterveinek a megvalósítására éppen jó időben jött I. Lipót királynak 1692. augusztus 23-ikáról keltezett dekretuma, amelyben a király azt ígérte volt, hogy mindazok a görög keleti román papok, akik uniálni fognak a római katolikus egyházzal, azok a római katolikus lelkészek által élvezett jogokkal és kiváltságokkal fognak felruháztni.

E szerint megkönnyebbült Baranyi helyzete is, aki miután Teofil érsek előtt kifejtette mindazokat a módokat és feltételeket, amelyek mellett a románok a római katolikus egyházzal egyesülhetnek és ezáltal az uniált román klerus biztosíthatja a maga számára a római katolikus klerus privilegiált helyzetét: Teofil unió szándékát tudomására hozta Kollonich Lipótnak, az akkori esztergomi primásnak, aki teljes erejéből óhajtott az erdélyi katolikus egyházon segíteni.

Teofil érsek, Kollonich primás és Baranyi jezsuita atya tanácsára, csakhamar 1697. február havában tizenkét esperesből álló, úgynevezett «kis zsinat»-ot hívott össze Gyulafehérvárra, hogy abban az uniót tárgyalják. Teofil ezt a zsinatot függetlenül és nem a református szuperintendens felügyelete alatt tartotta meg.

A zsinat két ülést tartott. Az első ülésben Teofil érsek leírta az erdélyi román egyház lealázott helyzetét és mindazon

kellemtlenségeket, amelyeket az egyháznak a protestáns fejedelmek alatt el kellett tűnie. Majd megemlítette, hogy az egyházi könyvekbe, más nyelvekről történt lefordítások alkalmából haerezisek csempésztettek be, majd hogy miképpen tiltották el a képek használatát s mint kényszerítették húst enni szerdán és pénteken a görög keleti vallásukat egyházi parancsuk ellenére, továbbá hogy mindazon papok és világiak, akik Kálvin vallását elfogadták, mindjárt nemesekké lettek, akik pedig egyházukat védték, azoknak még halált is kellett szenvedniök, mint pl. II. Sava érseknek stb. Miután az érsek még azt is megemlítette, hogy a császári uralom alatt az egyházi üldöztetések csökkentek, azt mondta volt, hogy abban az esetben, ha a görög keleti román klérus el fogja fogadni az uniót, úgy az egyháznak és a román népnek nagy hasznai lesznek, amit a császár is megigért volt.

A második ülésen dekretálva lett az unió. Teofil érsek és a jelenlevő esperesek különösen hangoztatták, hogy az unió dacára, a ritus, az egyház belső szervezete és a fegyelem érintetlen maradjon. A naptárra vonatkozólag kimondották, hogy ők is a Julián naptárt fogják addig használni, amíg azt az ortodox egyház használni fogja. Továbbá kérték, hogy az uniáltak számára építtessenek mindenhol templomok, ott azonban, ahol az uniáltak kevesen volnának, ne legyenek kényszerítve a szentségeket a latin szertartásu katolikus papoktól felvenni, hanem legyen nekik szabad a saját szertartásu papjukat elhívni. Az egyházi biráskodásnál ne a nyugati, hanem a keleti egyházjog és kánonok legyenek érvényben. Továbbá kikötötték, hogy az uniált egyház ne kényszeríttessék többre, mint a négy vitás pont elismerésére és elfogadására; követelték továbbá, hogy templomaik és papjaik mindazon jogokkal és kiváltságokkal birjanak, amelyekkel a latin szertartásu katolikus templomok és papok birnak és hogy ne mint «tolerati», hanem mint «filii recepti» ismertessenek el.

A zsinat második ülésén az előbb felsorolt feltételek mellett dekretálták tehát az uniót.

Az unióról szóló dekretumot is összeállították, amely Şincai szerint a következő:

«Mi Teofil, Isten kegyelméből, Erdély és Magyarország hozzácsatolt részei román egyházának a püspöke és ezen egyház egész klérusa, ezen irással tudtára adjuk mindazoknak, akiket ez megillet, hogy az elmúlt február hónapban, amidőn nagy zsinatunk volt Gyulafehérváron, egyhangulag elhatároztuk, hogy visszatérünk a római katolikus anyaszentegyház kebelébe és hogy azzal újra egyesülünk, elfogadva, vallva és hiva mindazt, amit a római katolikus egyház elfogad, vall és hisz és elsősorban is azt a négy pontot valljuk, amelyek eddig elválasztottak bennünket:

1. Elismerjük, hogy a római patriárka, az egész világon elterjedt Krisztus egész egyházának a látható feje.

2. Valljuk, hogy a menyországon kívül, amely a boldogok lakása és a poklon kívül, amely az elkárhozottak tömlőce, még egy harmadik hely is van, amelyben a még meg nem tisztult lelkek tartatnak és megtisztíttatnak.

3. Nem kételkedünk abban, hogy az urvacsora és a szent misén bemutatandó áldozat elegendő anyagául szolgál a kovász-talan kenyér.

4. Hisszük, hogy a Szentháromság harmadik személye, a Szent Lélek az Atyától és a Fiutól származik és ezeken kívül elfogadjuk és valljuk mindazt, amit a római katolikus szentegyház elfogad, vall és hisz.»

Miután a hitvallást a fennebbi négy pontban letették, ugyan- ebbe a dekretumba még a következő három pontot iktatták be:

«1. Adassanak meg a görög vallásu lelkészeknek és szerzeteseknek mindazok a jogok és kiváltságok, amelyekkel nem csak a római katolikus lelkészeknek, hanem az ariánus vagy az unitárius, a lutheránus és a kálvinista lelkészek élnek.

2. Minden egyes faluban, amelyben lelkész van, az egyháznak legyen papi lakja, hogy a plébános ne lakjék idegen házban.

3. A lelkészek csakis a püspöktől függjenek és azokkal csakis a püspök rendelkezék és ne a világiak, amiként volt az eddig.»

Ezek után a következő aláírás következett:

«Mi, a fenti megnevezettek, Teofil és az egész klérus mind- ezeket alázattal kérjük Ó császári és királyi felségétől. És tisztelendő Baranyi Pál atya, a gyulafehérvári római katolikus egyház plébánosa előtt ragaszkodunk a fennebb említett pontok- hoz. Ezt az okiratot saját kezünkkel aláírtuk és a püspöki pe- cséttel, valamint a zsinat pecsétjével megerősítettük. Kelt Gyula- fehérvárt, 1697. márczius 21-én. Teofil püspök és a klérus.»

Ezen dekretum által tehát az unió el lett fogadva. Az unió nem maradhatott titokban, arról úgy a kálvinisták, mint a bu- karesti görög keleti román érsek is tudomást szereztek.

Kollonich primás ezen dekretum alapján azon fáradozott, hogy a király adja meg a románoknak mindazokat a jogokat és kiváltságokat, amelyeket Teofil püspök kér. Az erre vonat- kozó királyi leirat azonban nem érkezett meg mindjárt. Hogy miért nem, azt nem lehet tudni biztosan. Minden valószínűség- szerint azért nem, mert a dekretumban névleg csak Teofil volt aláírva és azért ezt a dekretumot nem találták elegendőnek arra, hogy vele komolyan foglalkozzanak. Ez valószínű is, mert ugyan- azon év június 10-én Teofil érsek megint elnököl egy újabb zsinaton, amelyben ő és a jelenvolt 12 esperes nevük aláírásával erősítették meg a februári dekretumot.

Az eredeti aláírások photocinkographiával Nilles «Symbolae» című könyvének 173-ik és 174-ik oldalán láthatók.

Miután az unió dekretumáról a kálvinisták is tudomást szereztek, mindenképpen azon voltak, hogy a románoknak a katolikusokkal való unióját megakadályozzák, mert nagyon jól tudták azt, hogy az unió folytán Erdélyben a katolikusok fognak elhatalmasodni. A kálvinisták nemcsak hogy ki akarták mutatni, hogy az ő vallásuk közelebb áll a románokéhoz, mint a katolikus vallás, mert egyik sem ismeri el a pápát egyházfőnek, és mert mindakét egyház kovászos, nem pedig kovásztalan kenyeret használ az áldozásnál, mint a katolikusok stb.; hanem mindenféle ígéreteket tettek a románoknak arra az esetre, ha nem pártolnak el tőlük.

Ilyen zavaros körülmények között halt meg Teofil érsek 1697. július havában. Természetes halállal múlt-e ki vagy nem? azt határozottan nem tudják, de valószínű, hogy ellenségei mérgezték meg.

Teofil halála után a kálvinisták reménykedni kezdtek. Az volt a legfőbb céljuk, hogy hamarjában egy olyan embert találjanak a püspöki székre, aki az uniót megakadályozza és a 19 pontot, azaz a kálvinista feltételeket elfogadja. Találtak is egy embert, – akinek neve azonban ismeretlen, – de azt a bukaresti érsek semmiképpen sem akarta püspökké szentelni. Végre egy 30 év körüli, Athanáz nevezetű papot szemeltek ki, aki akkor Gyulafehérváron a kálvinista kollegiumban – már mint felszentelt pap – a latin grammatikát tanulta. Athanázt Bethlen Miklós, Naláczy és Keresztesi ajánlották, akik a román érseket kandidáló mágnások élén állottak volt. Theodozius bukaresti érsek azonban Athanázt nem akarta felszentelni, mert szerinte még nagyon fiatal, tudatlan és erkölcstelen volt. A bukaresti érsek ezen kijelentése nagy zavarba hozta a reformátusokat, akik végre egy Brassóban élő, titokzatos existenciájú, Dindar nevezetű emberhez fordultak, aki I. Lipót király és Brancovan Konstantin havasalföldi vajda között közvetítette volt a titkos levelezéseket és aki azonkívül még különféle szolgálatokat tett az erdélyi kálvinista arisztokráciának.

Ugy látszik, hogy Dindar sikeresen teljesítette misszióját, mert Theodozius, bukaresti érsek, 1698. január 22-ikén püspökké szentelte Athanázt.

Amidőn Athanázt Bukarestben püspökké szentelték, épp akkor volt ott Dositheus, a jeruzsálemi patriárka, aki tudomást szerezve az erdélyi románok uniójának a mozgalmairól, ezeknek ellensúlyozására Athanáz érseknek miheztartás végett egy 22 pontból álló instrukciót adott át, amelyeknek betartását Athanáz esküvel fogadta meg.

Amidőn Athanáz Bukarestből visszatért, nagyon kétségbe-

ejtő állapotokat talált. A nép két pártra volt oszolva. Az egyik az uniálást, a másik a kálvinizmushoz való hűséget ajánlotta neki.

Épp jókor érkezett I. Lipót király 1698. április 14-éről kelt következő diplomája:

«Azok a görög szertartásu román papok, akik a görög szertartás fentartása mellett vallják és kijelentik, hogy a római pápát elismerik: a katolikus papok által élvezett kiváltságokban fognak részesülni. Azok a görög szertartásu román papok pedig, akik nem fogják ezt vallani vagy pedig a többi vallások valamelyikével fognak uniálni, úgy azon vallás kiváltságaiban fognak részesülni, amelylyel uniáltak; vagy pedig ha megmaradnak a jelenlegi vallásuk kötelékében, úgy továbbra is ezen valásnak eddigi jogaival fognak élni.»

Ezen diploma után nemsokára, 1698. június 2-án, Kollonich primás is küldött Bécsből egy encyklikát az oláh klérusnak – «ad clerum valachicum», – amelyben I. Lipót király diplomáját magyarázva, arról biztosítja a románokat, hogy ha görög rítusuk fentartása mellett, elfogadják a négy differenciális pontot és annak az alapján uniálni fognak a római katolikus egyházzal, úgy élvezni fogják mindazokat a jogokat és kiváltságokat, amelyeket a kánonok és Magyarország királyai által szentesített törvények alapján, a latin szertartásu katolikusok élveznek, továbbá hogy azok, akik nyíltan vagy alattomban ellenszegülnének az uniált románok érdekében kibocsájtott császári dekretumoknak és az azokban, az uniált románok számára biztosított jogoknak, épp úgy fognak megbüntettetni, mint azok, akik a latin szertartásu római katolikusok jogait sértették meg.

Csak Athanáz püspök volt kétségbeesve, aki habár fel volt szentelve, de még mindig nem volt megerősítve. Hogy megerősítését kieszközölje, bizonyítékát akarta adni a katolikus egyházhoz való ragaszkodásának és e célból zsinatot hívott össze, amely 1698. október 7-től október 24-ig tartott.

Ezen a zsinaton a következő ügyeket tárgyalták:

1. Az 1698. április 14-éről keltezett császári diplomát.
2. Az 1698. június 2-ikáról keltezett Kollonich-féle encyklikát.
3. A jezsuiták instrukcióját.
4. I. Lipót által a ruthéneknek, 1692. augusztus 23-án adott diplomát.
5. Az unió dekretálását, amint azt Teofil püspök összeállította.

Miután a zsinat ezeket letárgyalta és az uniót Kollonich encyklikájához hiven újból dekretálta, a következő manifesztumot fogadta el:

«Mi, a román egyháznak alólirott püspöke, esperesei és papjai, tudtára adjuk mindazoknak, akiket ez megillet és különösen Erdélyországnak, hogy:

Megfontolva ezen csábitó világ változásait és a lelkek halhatatlanságát, amely mindenek felett áll, szabad akaratunkból egyesülünk a római katolikus egyházzal és ezen hitlevelünkkel a római katolikus szentegyház tagjaiul valljuk magunkat és ugyanazokkal a kiváltságokkal akarunk élni, amelyekkel ezen szentegyház tagjai és papjai élnek és amelyekben Császáruk és megkoronázott Királyunk Ő felsége, legfelsőbb kegyelmes dekretumában részesít bennünket, amely legnagyobb kegyet nem akarván tőlünk elhárítani, amiként mint Ő felsége hiveinek, nem is illenék ez nekünk; ezen hitlevelet Ő felsége és Erdélyország elé juttatjuk, amelyet saját kezünkkel irtunk alá. Kelt Gyulafehérváron, 1698. október 7-én.»

«De csak azon esetben egyesülünk a római katolikus szentegyházzal és csak azon esetben valljuk magunkat annak tagjaiul, hogy ha bennünket és utódainkat nem fognak háborgatni keleti egyházunk szokásaiban; hanem megengedik nekünk, hogy ezen-tul is, az ó-naptár szerint tarthassuk meg, amiként eddig megtartottuk volt szertartásainkat, ünnepeinket és böjtjeinket; és ha a mi főtisztelendő Athanáz püspökünket, a püspöki székéből haláláig senkinek sem lesz hatalma eltávolítani. A zsinatnak legyen fentartva az a jog, hogy szabadon választhassa meg a püspököt, akit azután a pápa öszentsége és a Császár Ő felsége erősítsen meg és akit Ő felsége birodalmának a patriárkája szenteljen fel, ebbe pedig a jelenlegi és a jövőbeli hatóságok semmi ürügy alatt sem avatkozzanak, hanem maradjon minden úgy, amiként eddig volt. Ha pedig minket és utódainkat nem hagynak meg mindezen intézményeinkben, úgy reánk nézve, pecsétünknek és aláírásunknak semmiféle kötelező ereje nem leend. Jelen okiratot annak nagyobb hitelül, érsekségünk pecsétjével láttuk el.»

Ezután következik Athanáz «püspök» és 38 esperes aláírása. Az aláírások után Athanáz összefoglalja a feltételeket és saját kezével még a következőket adja hozzá:

«Mi, akik ezen okiratot fennebb aláírtuk, csakis úgy uniálunk, hogy ha mindenekben változatlanul fogjuk fentarthatni: vallásunkat, egyházi szertartásunkat, a misét és a böjtöket. Ha pedig háboríttatnánk ezeknek a használatában, úgy ezeknek a pecséteknek semmi erejük se legyen. És Athanáz püspök álljon a mi élünkön és senki se háborgassa őt.»

Athanáz ezt a manifesztumot egyenesen I. Lipót királynak küldötte.

(Jegyzet. Densușian Miklós, bukaresti egyetemi tanár, aki különben Magyarországon nevelkedett görög katolikus román ember volt, kutatásokat végezvén 1879-ben a budapesti egyetemi könyvtárban, megtalálta Hevenesi jezsuita atya iratai közt az 1698-iki uniónak eredeti dekretumát, amely addig ismeretlen volt. Densușian tanár kutatásai alapján, előbb a brassói «Gazeta

Transilvaniei» román hírlapban, majd egy külön füzetben azt állította, hogy az 1697-iki eredeti manifesztum egy szóval sem említi azt, hogy a gyulafehérvári román egyház elfogadta volna a négy differenciális dogmatikai pontot vagy bármely más katolikus dogmát. Densuşian tanár azt állítja, hogy latin fordításban a négy differenciális pontra vonatkozó «fidei professio»-t a jezsuiták csuszatták be. Mindezekből Densuşian tanár azt következteti, hogy az unió nem dogmatikai unió, hanem «egyszerű egyházi alliance» volt.)

Athanáz érsek, aki a fennebbi manifesztumot, mint «püspök» írta alá, belátva bizonytalan helyzetét, segítségért fordult mindenhová. Így 1698. november 16-án Kollonich primáshoz fordult azon kérelemmel, hogy miután a zsinatban ő és esperesei letették a «professio fidei»-t, eszközölje ki, hogy ő felsége az ő számukra is adjon ki egy olyan diplomát, mint aminőt 1692. augusztus 23-án a ruthének számára kiadott volt és hogy védessenek meg azon támadásokkal szemben, amelyeknek ezen unió folytán ki vannak téve a reformátusok részéről.

Athanáz érsek 1698. november 27-én írt még a pápai nunciusnak és gróf Kinski miniszternek is és arra kérte őket, hogy vegyék pártfogásukba a császárhoz küldött kérelmét.

Habár két év alatt nagyon előrehaladt az unió ügye, a legnagyobb baj az volt, hogy Athanáz nem volt még megerősítve. Nemcsak a császári megerősítés, hanem a pápai prekonizáció is hátra volt még. Athanáz ellen nemcsak a reformátusok és a görög keletiek, hanem ezeknek a befolyására még saját papjai is nap-nap után vádakat emeltek Bécsben és Rómában. Az Athanáz elleni panaszok száma 22-re emelkedett. Ezen panaszokban különösen azt vetették Athanáz szemére, hogy ő nem meggyőződésből, hanem érdekből akar uniálni, azután, hogy a havasföldi vajdákkal szorosabb összeköttetést tart fenn és a püspöki lakban orgiákat rendez stb.

Különben a felállítandó görög szertartású római katolikus püspökségnek még az erdélyi latin szertartású római katolikus püspök is ellene volt, mert – szerinte – a IV-ik lateráni zsinat nem engedi meg, hogy egy ugyanazon provinciában két megyés püspök székeljen és így azt követelte volt, hogy Athanáz csak mint a latin szertartású római katolikus püspök vikáriusa szerepelhessen.

A császári döntésre az akkoriban folyt török háború is befolyással volt, mikor aztán a porta és a szövetséges hatalmak, Ausztria, Oroszország, Lengyelország és Velence közt 1699. január 26-án létre jött Karlóczán a béke, amelynek alapján Erdély, az 1691-iki I. Lipót-féle diplomában előlegezett jogok elismerése mellett, végleg Ausztria uralma alá helyeztetett: I. Lipót, 1699. február 16-án kiadta újabb császári diplomáját, amely az uniónak nagy fellendülésére szolgált. Ez a diploma 1699. szeptember 8-án

az erdélyi országgyűlésben is ki lett hirdetve, ami által törvényerőre emeltetett.

Ez a diploma, az uniált román klérusnak, – a négy differenciális dogmatikai pont ellenében – mindazokat a jogokat és kiváltságokat biztosította, amelyekkel addig a latin szertartású katolikus klérus élt; büntetés terhe alatt meghagyta az összes hatóságoknak, hogy semmiféle ürügy alatt ne merjék ezentul elnyomni az uniált egyház klérusát; az uniált egyház klérusának a tagjai megszűnnek jobbágyok lenni, felmentetnek a robot és minden más közmunka alól, nem vethetők börtönbe; nem szabad őket azért üldözni, hogy uniáltak; plébániájukból nem zavarhatók el; akik pedig mégis elnyomnák őket, azok ugyanazon büntetés terhe alá esnek, mint akik hasonló tényt követnek el a latin szertartású katolikus egyház klérusának a tagjaival szemben. A császár ebben a diplomában azt is elrendeli, hogy az összes köz-, politikai- és egyházi hatóságok, a mágnások, a nemesek, de sőt maga az erdélyi országgyűlés is, a tábornokok, a hadsereg összes tisztjei védjék meg és segítsék az uniált románokat ellenségeikkel szemben, ha ezt az uniált románok kérik, vagy ha azok ellen panaszt tennének. Akik pedig ezen rendelkezések ellen véténének, a legszigorubb büntetéssel fognak sújtatni. Ezt a diplomát a császáron kívül még Kollonich primás is aláírta.

Ez a diploma, habár az uniált román egyházat jogokkal és kiváltságokkal ruházta is fel, semmi jogot és kiváltságot nem biztosított a román népnek, amely ezentulra is csak «megtört nemzet» maradt Erdélyben.

Ezt a diplomát a kolozsvári katolikus status 1699. március 29-én a következő instrukció mellett küldte meg Athanáznak:

«Mint jóakaró uramnak stb. stb. akarván kegyelmednek értésére adnom: már Isten kegyelméből, az kegyelmetek iránt való Ő Felsege kegyelmes parancsolatja s dekretuma lejött, kegyelmed azért bocsásson mindenféle cursust, s ezeket a dolgokat adja értésére az oláh papoknak.

1. Senki az oláh papok közül maga mellé se atyafiát, se mást ne fogadjon olyan véggel, hogy az adózástól és egyéb teherviseléstől megmentse, mert az meg nem engedtetik.

2. Egy oláh faluban több papot egynél, az nagyjában pedig kettőnél nem engednek, hogy az adózástul immunis legyen, mert efféle színű mesterséges adózástul való megmenekedések nem engedtetnek meg.

3. Ha az oláh pap nem az ecclesia földjén, hanem valamely dominus terrestrisén lakik, azzal a dominus terrestrissel tartozzék megalkunni, mert ajándékon más religion való papokat is senki maga földén lakni nem engedí.

4. Ha az oláh pap valamely dominis terrestrisses földében vet, az dézmát tartozik kiadni, mivel a katolikus papok is, ha valaki földében vetnek, dézmát adnak.

5. Kegyelmed az oláh papoknak írja meg, tökéletlenségben ne találtassanak, hanem valaki ezzel az ő felségétől adatott szép privilegiummal akar élni, igazán uniálja magát az igazi romano-catholica religiával, mert ha ravaszágban taláztatnak, az ő felsége kemény animadversióját el nem kerülük. Kegyelmed ezért ezeket így értvén, mindjárt mindenütt az oláh papoknak szépen adja értésére, nehogy valamit ezekkel ellenkezőt cselekedvén, az eddig kezdett és végben vitt istenes jó munkát el ne rontsák.»

Athanáz 1699. május 24-ére zsinatot hívott össze Gyulafehérvárra, amelyen gróf Apor István és Baranyi jezsuita atya, mint Kollonich primás meghatalmazottjai bemutatták az 1699. február 26-iki császári diplomát, amelyért a zsinat hálafeliratot intézett I. Lipóthoz.

Az erdélyi országgyűlés, 1699. szeptember 29-én, a diploma kommentárjaképpen a következő hét pontot hozta, amelyet Kollonich primásnak is megküldtek:

«1. Nagyobb községben legfeljebb két oláh pap, a kisebbekben csak egy legyen.

2. A püspök nem szentelhet fel érdemetlen egyéneket papokká és papokat ne pénzért szenteljen fel. Az oláh püspök csak azokat szentelheti fel, akik egy olyan vizsgálatnak vetették alá magukat, amelyen jelen voltak azon vallás püspökének a kiküldött vizsgáló biztosai is, amelylyel az illető uniált.

3. Minthogy az oláhoknak nincs iskolájuk, a papjelöltek azon vallás iskoláiban tanuljanak, amelylyel uniáltak; különben pedig ne legyenek felszentelhetők.

4. Azon papok, akiknek nincs beneficiumuk és nincs saját birtokuk, ne lakjanak a községekben, hanem menjenek valamely szerzetbe.

5. A papok csak az ecclesia földjéről ne adjanak tizedet a földesuraknak.

6. Miután senkit sem szabad anélkül megverni, hogy erre ítéltetett volna, így hát azokkal a román papokkal, akik a négy bevett vallás «valamelyikével uniáltak», valamely vétség elkövetése esetében se járjanak el szigorubban, mint azon vallás papjaival, amely vallással uniáltak. Azokkal a papokkal pedig, akik megmaradtak a régi állapotban és a négy «bevett vallás» egyikével sem uniáltak, csak úgy bánjanak el a jövőben is, amiként eddig bántak el.

7. Az oláh püspök és az oláh papok anathemát (kiátkozást) csakis azon vallás módja szerint mondhatnak, amelylyel uniáltak.»

Az erdélyi országgyűlés ezeket a pontokat egyhangulag szavazta meg Bánfi, Bethlen és Naláczi kormányának az előterjesztésére. Ezt a hét pontot rögtön román nyelvre fordították és sokszorosították és egy négy tagból álló küldöttség, (a melyben minden vallásfelekezet képviselve volt és amelynek tagjai a katolikus vallásu gróf Pekri Lőrincz, a református vallásu

báró Kemény János, a lutheránus vallású Harteneck Sachs János és az unitárius vallású Horváth Miklós voltak) eljuttatta úgy a püspök, mint az 1699. szeptember 26-án megtartott szentszéki ülésen jelenlevő esperesek kezéhez. Ez a bizottság azután megparancsolta a püspöknek és a szentszéknek, hogy ezeket a pontokat mihamarabb ossza ki az országban levő román papoknak. Ugyanez a bizottság a román papoknak azt is megparancsolta, hogy készüljenek egy bizottság fogadására, (amely 4 papból és 4 világiból, tehát összesen 8 egyénből fog állni és amelyben minden egyes «bevett vallás» 1–1 pappal és 1–1 világi férfiúval lesz képviselve), amely faluról-falura fog menni és személyesen fog érintkezésbe lépni a papokkal és a néppel, hogy a saját szemeikkel és füleikkel győződjenek meg arról, hogy azok melyik bevett vallással akarnak uniót kötni?

Amint Athanáz a kormány ezen tervéről tudomást szerzett, – Baranyi jezsuita atya tanácsára, – 1699. szeptember 30-ikára Gyulafehérvárra zsinatot hívott össze, hogy tiltakozzék a kormány ezen terve ellen.

A zsinat ezen tiltakozásában kimondta volt, hogy miután a fennebbi hét pont sérti a császári diplomát és dekretumokat, valamint a katolikus vallás szabadságát: a zsinat vallási ügyekben, a császár vagy Magyarország primása által kiküldendő bizottságon kívül, semmiféle más vizsgáló bizottságot nem tűr. Végül hivatkozva a letett esküre, kijelenti, hogy a románok nem akarnak egy olyan valláshoz sem pártolni, amely a római katolikus vallás ellen van.

A zsinat ezen tiltakozására, a bizottság az előbbeni tervéről lemondott.

Az erdélyi kormány ebben az időben arra szólította fel a székelyek között lévő római katolikus lelkészeket, hogy a fennebb felsorolt hét pont értelmében küldjenek ők is biztosokat. Erre a fölhívásra a székelyek közt élő római katolikus lelkészek, 1699. október 23-án Csik-Somlyón gyűltek össze és kimondták, hogy miután ők nem beszélnek a román nyelvet, nem avatkoznak abba az ügybe, de különben sem ismerik el az erdélyi kormánynak azt a jogát, hogy erre kényszeríttessenek.

Miután Athanáz helyzete tarthatalan volt és miután Athanáz belátta, hogy minél jobban halasztják a bécsi körök a végleges döntést, annál nagyobb tért hódítanak az unió kárára a reformátusok, Athanáz 1700. szeptember 4-ére egy nagy zsinatot hívott össze Gyulafehérvárra, hogy az véglegesen döntsön az unió ügyében. Athanáz erre a nagy zsinatra meghívta az összes espereseket, papokat, nemeseket.

A zsinaton Athanáz elnökölt. A zsinat tárgyalás alá vette:

1. Az unió dekretumát,
2. az egyházi fegyelem reformálását és
3. Athanáznak Bécsbe való utazását.

Az első ülésen, szeptember 4-ikén, Athanáz bebizonyította az unió szellemi és anyagi hasznát; azután azt fejtegette, hogy a románok csak az unió elfogadásával szabadulhatnak azon lealázó állapotból, amelybe őket a reformátusok sodorták. A klérus egy része hajlandónak mutatkozott az unió elfogadására; Hunyad, Szeben és Brassó vidékéről való papok azonban elleneztek az uniót.

A zsinat szeptember 5-én azon módokat tárgyalta, amelyek alapján hajlandók elfogadni az uniót. Miután a zsinat az uniót elvben elfogadta, az «Instrumentum unionis» fogalmazására egy bizottság alakult.

Ennek a szövege a következő volt:

«Mi alólirottak, Erdély és a vele egyesült részek román egyházának a püspöke, esperesei és egész klérusa, ezennel tudtára adjuk mindazoknak, akiket illet és különösen Erdélyország rendjeinek, hogy tekintetbe véve az emberi élet mulandóságát és a lélek halhatatlanságát, (amelyre mindenekfelett a legnagyobb gondol kell fordítanunk) az Istentől sugalmazott buzdításra, saját szabad akaratunkból uniólunk a római katolikus egyházzal és ezáltal a római katolikus anyaszentegyház tagjainak valljuk magunkat, elfogadva, vallva és hiva mindazt, amit elfogad, vall és hisz a római katolikus egyház és különösen azt a négy pontot, amelyek eddig elválasztottak bennünket és a melyeknek részünkről való elfogadását ő felségének legkegyelmesebb császári dekretuma és diplomája, valamint az érsek (primás) ő eminenciájának hozzánk intézett enczyklikája is megkövetelte. A midőn ezeket elfogadjuk, azt akarjuk, hogy a jövőben mi is, mint a római katolikus egyház tagjai, azokkal a jogokkal és kiváltságokkal ruháztassunk fel, amelyeket a római katolikus anyaszentegyház klérusa, ama egyház szent kanonjai és Magyarország volt királyainak a törvényei alapján élvez, a miként különben megígértett az nekünk a fennebb hivatolt ő császári és királyi felségének a dekretumában és az érsek (primás) ő eminenciájának az enczyklikájában. Mindezek nagyobb hitelül és erejül ezt a Manifestumot saját kezünkkel irtuk alá és megerősítettük a gyulafehérvári székünk, valamint a használatos saját pecsétünkkel. Gyulafehérvár, 1700. szeptember 5-ikén. Athanáz érsek s. k.»

Ezután következik Nilles feljegyzései szerint 54 esperes, 1563 pap aláírása,

A zsinat III-ik ülésén, szeptember 14-én, a papokat illetőleg 28 fegyelmi kanont hozott.

Végül a zsinat elhatározta Athanáznak Bécsbe való utazását, akit utjában el fog kísérni az egyház egynehány előkelő férfja is.

Még mielőtt Athanáz Bécsbe ment volna, többször irt Kolonich primásnak, válaszolva az egyháznak bizonytalan és kuszált helyzetét. Az első levelében elmondja, hogy mióta az unió ki

lett mondva, sok papot – minden ok nélkül – elűztek plébániájukból, másokat megvertek, fogságba vetettek és marháikat elhajtották, sőt egyes templomok tornyait lerombolták, ami soha sem történt meg az unió előtt. Ezen okból – írja Athanáz – sokszor folyamodott a Guberniumhoz, de semmi orvolást sem kapott. Athanáz második levelében Czirka János ellen panaszkodott, akiről azt állította, hogy miután néhány évvel előbb a gyulafehérvári templomból egyházi könyveket lopott, néhány barátjával Havasföldre ment, ahonnan visszatérve, püspöknek adta ki magát, anélkül, hogy felszentelését bebizonyította volna. Meghívtuk – mondá Athanáz – a zsinatra, de nem jelent meg, erre a zsinat utasítást adott, hogy Czirkát fogják el és hozzák a zsinatra, ami meg is történt. Czirka azonban a kálvinista collegiumba szökött, ahonnan a kálvinisták nem akarták kiadni, állítván, hogy Czirka is kálvinista. Athanáz harmadik levelében tíz hunyadvármegyei pap ellen panaszkodott, akik kálvinista vallásra tértek át, megtartván a keleti ritust. Végre Athanáz még egyszer kérte Kollonichot, hogy írjon Bethlen kancellárnak a Czirka-ügyben, de úgy látszik, hogy hiába, mert a kálvinisták Czirkának, – aki a kálvinista dogmákat vallotta és a keleti ritust tartotta fenn, – a batizi plébániát adták volt, 1711-ig pedig – a Rákóczi-forradalom alatt – mint román püspök szerepelt és mint ilyent, Rákóczi Ferencz pártfogolta.

Ezek után Athanáz, kíséretével együtt, a legnagyobb tében indult el Bécsbe. Kisérete a következőkből állott: Melentius vikáriusa, Neurather Károly jezsuita, Rác István egyházi kurátor és a még a kálvinistáktól örökölt kálvinista vallásu titkára. A kálvinisták bizva a 22 pontba foglalt panaszukban, fogságot jósoltak Athanáznak, aki 1701. február 5-én érkezett Bécsbe.

Athanáz érseknek abbéli kérése, hogy erősítsék meg uniált, azaz görög katolikus püspöknek, Bécsben igen sok nehézségbe ütközött. Először is a processus informativus-nak kellett magát alávetnie. A processus informativus előtt, a görög katolikus püspökségre vonatkozólag, Kollonich a következőket határozta: hogy ha valamely püspöki székre nem találatnék jelenleg egy igen alkalmas (capacissima) egyén, úgy addig, míg egy ilyen egyén fog találatni, bizonyára lesz egy alkalmas és megfelelő egyén. A püspökök kötelesek lesznek maguk mellé venni egy római katolikus teológust, akinek a tudtán kívül a püspökök a dogmatikai kérdésekben és a papi ügyekben semmit se tegyenek (in omnibus fidei rebus et animarum cura).

(Jegyzet. A görög katolikus püspök mellé rendelt római katolikus teológus alkalmazása, igen sok kellemetlenséget és egyenetlenkedést okozott a nép és a klérus körében, akik ennek a funkcionálásában, az addigi kálvinista szuperintendenseknek, a román egyház felett gyakorolt joghatóságának más alakbani folytatását látták.)

Kollonichnak fennebbi határozata első sorban is azt célozta, hogy ok és mód találtassék arra nézve, hogy Athanáz gyenge készülsége ne álljon megerősítésének az útjában.

Ezek után megkezdődött a processus. Ebben résztvettek a következők: Kollonich, mint elnök-bíró; két jezsuita atya: Kapi Gábor és Gebhardt Kristofór, mint comisariusok; Hevenesi Gábor, mint Kollonich teológusa; gróf Kálnoky Salamon, mint Erdély vicekancellárja; Fiáth János, a vicekancellár titkára; Melentius vikárius, Neurather Károly, Athanáz teológusa; Rácz István egyházi kurátor és Athanáznak roformátus titkára.

Még mielőtt a processust megkezdték volna, Kollonich felszólította Athanázt, hogy adja elő kívánságait, Athanáz kívánságait a következő nyolcz pontban foglalta össze:

1. Az unió, mely már annyiszor dekretáltatott, fogadtassék el.
2. Ő felsége erősítse meg őt.
3. A püspöknek és a klérusnak a jogait ismerjék el mindenütt.

4. Az erdélyi román klérusra és népre vonatkozólag adassék ki egy új, az 1698-ikihez hasonló diploma, mert azt sehol sem akarják respektálni, amit az is igazol, hogy a református urak azokkal a román papokkal, akik a római katolikus egyházzal uniáltak, a legzsarnokibb módon bánnak, fogságba vetik, megverik, kifosztják őket; feleségeikkel és gyermekeikkel pedig oly kegyetlenül bánnak, mint valami rabszolgákkal. Mindennek pedig az lesz az eredménye, hogy maholnap alig lesz valaki, aki uniálni merészkednék.

5. A török háboru alkalmával egy 36.000 frtos adót róttak a papokra, kéri, hogy az állam adja vissza, amit ők az iskolák építésére fognak fordítani.

6. Kéri, hogy a király adjon ki egy rendeletet Rabutinnak, az erdélyi hadtest parancsnokának, amelyben utasítsa, hogy védje meg őt a kálvinista mágnások üldöztetései ellen.

7. Kéri, hogy a kibocsájtandó új diploma oly módon legyen szerkesztve, hogy azt a haeretikusok ne magyarázhassák fère, a miként tették azt az 1698-iki diplomával.

8. A papok legyenek felmentve a tized fizetése alól.

Kollonich primás megígérte Athanáznak, hogy kérelmeit pártolól fogja a legfelsőbb fórum elé terjeszteni.

Ezek után következett a processus. Kollonich Athanáz elé terjesztette az ellene 22 pontban emelt panaszt. Athanáz válasza után, Athanáz az összes panaszok alól fölmentetett.

Ezek után Kollonich primás a császár nevében arról értesítette Athanázt, hogy az egyházmegye püspökválasztási joga a jövőre nézve oly feltétel mellett biztosított, hogy a zsinat által kijelölt és ő felségéhez felterjesztett három egyén közül, ő felsége fogja kinevezni a püspököt (itt van letéve a gyulafehérvári metropolia azon jogszokása, hogy érsekét még most is hasonló módon válassza) és hogy sem ő felsége, sem a pápa nemcsak, hogy

nem akarják megrövidíteni az uniáltak jogait, hanem arra törek-
szenek, hogy azoknak jogai mindenben fentartassanak és kon-
zolidáltassanak; de viszont megkivántatik, hogy az egyesült püs-
pökök tegyék le a tridenti zsinatban előirt esküt. Athanáz ezt
az esküt 1701. márczius 24-én le is tette.

Athanáz 1701. márczius 7-én, 16 pontból álló reverzálist
adott, amely nagyobbára felelet volt a kálvinisták és ellenségei
által emelt panaszokra. A III-ik pontban azzal állott elő, hogy
miután neki szkrupulusai vannak a Bukarestben történt püspöki
ordinációjával szemben, arra kéri a primást, hogy engedjék meg
neki újból való ordináltatása, Róma azonban ezt megtagadta.

Ezen reverzális három példányban állított ki, amelyekből
egyet Kollonich, egyet a pápa és egyet az erdélyi kancellária
kapott.

Ezek után I. Lipót király, 1701. márczius 19-éről keltezett
dekretumában, Athanázts császári tanácsosul nevezte ki és me-
gerősítette püspökül és olyaténképen ajándékozott neki egy arany-
láncot és egy, a király arcképével ellátott érmet, hogy azok
örökre a püspök tulajdonát képezzék.

Ugyancsak ezen a napon küldött a király egy iratot Apor
István kincstárnoknak, amelyben meghagyta neki, hogy a király
nevében tartsa meg Athanáz intallációját.

Habár Athanázts, mint püspököt a király már megerősítette,
még mindig hiányzott a pápai prekonizáció. Kollonich primás el-
küldte ugyan Rómába felülvizsgálat végett a processus informativus
iratait, de Rómában az Athanáz ellen emelt panaszok elintézésével
nem voltak tökéletesen megelégedve és onnan újabb adatokat
kértek Kollonichtól. Miután Kollonich, Athanáz tisztázása cél-
jából újabb iratokat küldött Rómába, megjött Athanáz megerő-
sítése. Róma elfogadta mindazokat a pontokat, amelyeket Bécs-
ben elfogadtak volt, kivéve azt, amelyben Athanáz újból való
felszentelését kérte.

Ezek után Athanáztsnak, mint görög-katolikus püspöknek,
installációja. 1701. június 25-én tartatott meg nagy ünnepek
között.

III. FEJEZET.

A balázsfalvai görög-katolikus román egyházmegye.

A) Az egyházmegye története.

Athanáz püspök, – akinek a király az állami kincstárból
4.000 frt évi fizetést utalványoztatott ki, – görög katolikus püs-
pökké és császári tanácsossá történt kinevezéséről szóló diplo-
mát felterjesztette az erdélyi országgyűléshez, amely azt tudo-
másul véve, azt határozta, hogy a «császári tanácsos»-i cím ki-

zárólag csak Athanáz személyét illeti és nem utódjait is. Ezt a címet azonban Athanáz utódai is viselték, Áron Pál Péter püspökig (1751), aki azt alázatosságból nem akarta viselni.

Athanáznak csakhamar sok kellemetlenséget okoztak a görög keletiek, akik le akarták beszélni a románokat az unióról. Dositheus, jeruzsálemi pátriárka, aki hosszabb időt töltött Havasalföldön, át jött Erdélybe is és különösen a barcasági románokat sikerült neki az uniótól elriasztania, akik 1701. június 7-én az unió ellen tiltakozó feliratot küldtek I. Lipóthoz. Ezen tiltakozó felirat szerzője Nagyszegi Gábor, jezsuita atya, Teofil érsek egykori titkára volt, aki később bosszúból a görög keleti vallásra tért át, akit ezért I. Lipót király meg is büntetett. I. Lipót király tudomást szerezve arról, hogy a barcasági románok felbujtója Dositheus jeruzsálemi pátriárka volt, elrendelte, hogy Dositheust, mint közcsendhaborítót toloncolják ki az országból, ami meg is történt, de a barcasági románok még sem uniáltak.

Az uniónak a görög keletiekén kívül még a reformátusok is nagy ellenségei voltak, akik a hunyadvármegyei románok unióját meg is akadályozták. A reformátusok különösen azzal az állításukkal tudtak hatni a románokra, hogy az unió folytán sem fog sorsuk megváltozni. Miután pedig ez tudomására jutott I. Lipótnak. 1701. április 20-ikán kelt rendeletében megparancsolta az erdélyi kormánynak, hogy a románok érdekében, 1699. december 5-én kiadott császári diploma késelem nélkül hajtassék végre. A kormány a nevezett diplomát azonban nem hajtotta végre. Ezen diploma végrehajtását különben a nemesség is ellenzte, mert azáltal a saját érdekeit látta veszélyeztetve. Miután I. Lipót király mindezekről tudomást szerzett, 1702. február 2-ikán szigorúan megparancsolta az erdélyi kormánynak, hogy a románok érdekében, az 1699. december 5-én és az 1701. április 20-ikán kiadott diplomák azonnal hirdettessenek ki és hajtassanak végre, ami azonban most sem történt meg.

A 15. pontból álló 1701-iki császári diploma:

1. Biztosítja az uniált egyháznak és klérusnak mindazokat a jogokat és kiváltságokat, amelyekkel a latin szertartású római katolikus egyház és klérus él.

2. Az uniált papok felmentetnek vagyoniuk után fizetendő bármilyen személyes adó alól, nem fizetnek hidvámot, az egyházi földek után nem tartoznak tizedet fizetni.

3. Az uniált nem nemesek, mint az ország többi fiai ben-szülötteknek (inter status computentur) tekintessenek és ne mint eddig, megtürteknek; senki se merészkedjék az uniált papokkal úgy bánni, mintha azok jobbágyok lennének vagy azokat bármily uton megrövidíteni, vagy üldözni.

4. A haeretikus katechizmus kiküszöbölendő és a helyett más nyomtatandó.

5. Miután az egyházjog hiányos ismeretéből, az egyház

kebelében igen sok visszaélés és tévedés történt, ennek az elkerülése céljából, a püspök mellett «Causarum auditor generalis» címmel, egy teológus fog alkalmaztatni.

6. Hogy a püspök elhárítson magától minden gyanut, nemzeti és vallási ügyekben nem szabad neki levelezésben állani sem Havasalföld fejedelmével, sem valamelyik pátriárkával, sem pedig a reformátusokkal, csak magánügyekben levelezhetik ezekkel, de ebben az esetben is tartozik levelét, a melléje kirendelt teologusnak megmutatni.

7. A papok száma ne emeltesék, a másodsor megnősültek ne szenteltessenek fel, a püspök csak egy forintot vegyen a papoktól és ezeket ne büntesse zsarnoki módon; a melléje kirendelt teologus nélkül ne átkozzon ki senkit és ne bontson fel házassági köteléket; egyházi hivatalokban ne tőrjön meg olyanokat, akik más valláshoz tartoznak; a püspök rokonai ne arrogáljanak maguknak az egyházban jurisdikcionális jogot. Minden könyv, kinyomatás előtt, a teologus által revidiálandó.

8. A románok részére Gyulafehérváron, Hátszegen és Fogarason iskolák állittassanak fel.

9. A püspök igazolt ok nélkül és a zsinat tudtán kívül ne büntesse meg és ne helyezze át az espereseket és a papokat; egyházi ügyekben ne tegyen ellenük feljelentést a politikai hatóságokhoz, ha pedig ez még is megtörténnék, az illető esperes, vagy lelkész a primáshoz folyamodhatik.

10. Rendezi és szabályozza a stóákat és az egyházi vagyion kezelését.

11. Kimutatja, hogy a románok nem uniálhatnak a kálvinista egyházzal, mert a kálvinistáknak nincs miséjük, a kálvinisták nem vetnek keresztet, nem hisznek sem Szüz Máriában, sem a szentekben.

12. Biztosítja a klérust a püspökválasztás jogáról, amelylyel kapcsolatban megadja a klérusnak azt a jogot, hogy három jelöltet terjeszzen fel, akik közül egyet a császár erősít meg, a püspököt csakis a császár dotálja.

13. A püspök és a melléje kirendelt teologus oda hassanak, hogy ne csak az egyházi személyeket, hanem a népet is műveljék és buzdítsák jó cselekedetekre.

14. Felhívja és köteleességévé teszi nemcsak a polgári hatóságoknak, hanem a tábornokoknak és az összes katonatiszteknek is, hogy az esetben, ha az uniált románok az iránt panaszkodnának, hogy jogaikban megsértetnek, adjanak nekik segítséget és védjék meg őket.

15. Felhívja az egész ország összes hatóságait, hogy ezt a diplomát hirdessék ki a vármegyék gyűlésein, valamint a székelyeknek és a szászoknak is; ha pedig valaki erről a diplomáról másolatot kérne, úgy adassék az ki neki, amely az ere-

deti diploma erejével bir. Azok pedig, akik ellenszegülnének ennek a diplomának, megbüntetendők.

Athanáz püspök a reformátusoknak és különösen a hunyadvármegyei románok intrigálásának az ellensúlyozására, 1701. július 16-ára Gyulafehérvárra zsinatot hívott össze, amely elhatározta, hogy parancsoltassék meg a hunyadvármegyei klérusnak és népnek, hogy senki se beszéljen a négy differenciális pont ellen, hanem éljenek a jövőre is az eddigi szokásaik szerint és hallgassanak püspökjükre, amiként eddig cselekedtek.

Athanáz 1713-ban halt meg Gyulafehérváron. Hamvai a gyulafehérvári görög katolikus temetőben vannak eltemetve. Dr. Vancea János, görög katolikus érsek 1879-ben Athanáz sirja fölé a sajátjából egy diszes gránit siremléket állíttatott.

Athanáz püspök halála után VI. Károly király hozzáfogatott a gyulafehérvári vár építéséhez, miután pedig a görög katolikus püspöki rezidencia éppen ott állott, ahol a vár falát akarták építeni, a király 1.300 frtot adott a püspökségnek, hogy az a város más helyén építsen rezidenciát. Ebből a pénzből a gyulafehérvári külvárosi kis templomot építették.

Athanáz halála után, a zsinat egyhangulag Athanáz titkárját választotta meg püspöknek, aki habár német származású volt, jól beszélt és irt románul, akit azonban a király, idegen származására való tekintettel, nem erősített meg püspökül, mert nem akarta ezzel veszélyeztetni az uniót. Ezen titkár helyett a király 1716-ban Pataki Jánost nevezte ki püspöknek, aki a kinevezéskor – bár román nemes szülőktől származott – jezsuita atya volt és mint ilyen Rómában végezte a teológiát. Hogy Patakit a zsinat választotta volt meg vagy egyenesen, minden választás nélkül a király nevezte ki, az nem tudható biztosan. Kineveztetése alkalmából bárói és császári királyi tanácsosi címet kapott, a pápa pedig megengedte neki, hogy visszatérhessen szülőinek vallására, a görög katolikus vallásra és hogy tegye le a keleti szertartás szerint a szerzetesi fogadalmat. Hogy Patakit ki és mikor szentelte püspökké, az nem állapítható meg. Patakit egyesek szerint a Horvátországban levő nagykőrösi, mások szerint pedig a munkácsi görög-katolikus ruthén püspök szentelte fel. Ez azonban mind csak kombináció.

A szintén Gyulafehérváron székelő latin szertartású római katolikus püspökök, a II-ik lateráni zsinat 9-ik kanonjára való hivatkozással arra törekedtek, hogy az uniált románok az ő fenhatóságuk alá helyeztessenek. Miután pedig ez a románokat elrettentette volna az uniótól, Pataki püspök az iránt kérte meg XIII. Incze pápát, hogy a gyulafehérvári görög katolikus püspökséget, mint «fogarasi» püspökséget kanonizálja, ami által a görög katolikus püspökség, a gyulafehérvári latin szertartású püspöktől teljesen függetlenné fog tétetni. Miután XIII. Incze pápa, Pataki püspök kérelmére 1721-ben kanonizálta a foga-

rasi püspökséget, a gyulafehérvári görög-katolikus püspökség székhelye Fogarasra tétetett át.

Minthogy Pataki püspöknek, a lelkészek által fizetett 1–1 frton kívül nem volt semmi más jövedelme, arra kérte VI. Károly királyt, hogy adja a fogarasi görög katolikus püspöknek a 3.000 frt évi jövedelmet hozó szamosujvári és alsószombatfalvi kincstári dominiumokat, amit a király teljesített is.

Pataki püspök kormányzásának ideje alatt, a románok közül sokan tértek vissza a görög keleti vallásra, ami elsősorban is a Havasalföldről Erdélybe beözönlött görög keleti szerzetesek működésének tulajdonítható.

Pataki püspök 1725-ben halt meg. Pataki halála után az egyházmegyét nem egy általános vikárius, hanem a jezsuita theologus kormányozta, aminek az lett a következménye, hogy igen sokan, nemcsak az uniált világiak, hanem az uniált lelkészek közül is visszatértek a görög keleti vallásra.

Pataki helyére a zsinat, 1729. május 6-ikán Clain Jánost választotta püspökül, aki abban az időben még harmadéves klérikus volt és mint ilyen a jezsuitáknak nagyszombati szemináriumában tanult. Miután Claint püspöki székében a király megerősítette, a pápa pedig prekonizálta és miután Clain a munkácsi görög katolikus ruthén zárdában letette a szerzetesi fogadalmat és felvette szerzetesi névként az Ince nevet, Bizánczy Ghenadi munkácsi görög katolikus ruthén püspök, 1730-ban Munkácson püspökké szentelte.

Clain alatt újra igen sok világi és lelkész tért át a görög-katolikus vallásra, ami különösen annak tulajdonítható, hogy látva Clain püspök, hogy az unió alkalmából az uniálandó románoknak tett ígéretek legnagyobb része nem váltatott be, egyenesen Bécsbe ment VI. Károly királyhoz, akit miután mindezekről felvilágosított, attól az uniált klérus számára több kiváltságot szerzett. Clain püspök közbenjárására az erdélyi országgyűlés sok huza-vona után a görög katolikus egyházat, 1744-ben törvénybe iktatta. Ezt különösen azért szorgalmazta Clain püspök, mert azt hitte, hogyha egyszer a görög-katolikus egyház törvénybe lesz iktatva, úgy sokkal hamarabb fog az uniált román nép és klérus számára jogokat és kiváltságokat szerezni.

Clain püspök buzgó tevékenységének köszönhető, hogy rövid idő alatt 600 görög keleti pap tért át hűveikkel együtt a görög katolikus vallásra. A király Claint, érdemeinek elismerésül, bárói rangra emelte és császári tanácsosnak nevezte ki.

Miután a Pataki püspök által megszerzett szamosujvári és alsószombatfalvi uradalmak jövedelmei nem voltak elegendők arra, hogy a püspökség mellé a tervbe vett káptalan felállíttassék, Clain püspök azt kérte VI. Károlytól, hogy a szamosujvári és alsószombatfalvai uradalmak helyett adja az egyházmegyének a balázsfalvai fejedelmi kastélyt és uradalmat, amely évente 6.000

forintot jövedelmezett, amelyet, ha meg fog kapni, úgy püspöki székhelyét Fogarasról Balázsfalvára fogja áttenni, amely sokkal alkalmasabb, mint Fogaras, mert ennek a környékét tulnyomólag görög keletiek lakták és amely inkább van az egyházmegye központjában, mint a határon levő Fogaras, ahonnan az adminisztrálás is igen nehéz.

Miután a király Clain püspöknek a csere iránti kérelmét közölte volt a pápával, aki azt mindenben helyeselte, VI. Károly 1738. augusztus 21-én kelt diplomájában, a fogarasi görög katolikus egyházmegyének ajándékozta a szamosujvári és alsószombatfalvi uradalmak helyett a balázsfalvi uradalmat, amely az Alsófehér vármegyéhez tartozó: Balázsfalva, Monora, Szászpatak, Nagycserged, Túr, Véza, Csufud és a Kisküküllő vármegyéhez tartozó: Szancsal, Magyarpéterfalva, Kisiklód, Pánád, Szépmező és Szpin községekre terjedt ki. Ezen uradalom évi jövedelme abban az időben 6.000 frtot tett ki.

A császári diploma ezen uradalom 6000 frt évi jövedelméből a püspöknek 3000 frtot; tizenegy szerzetes ellátására 1200 frtot, a szemináriumban 20 növendék ellátására 700 frtot; a római «propagande fide» collegiumban tanuló 3 növendék ellátására 972 frtot és ezeknek Rómába való utazására 128 frtot rendelt kifizetni. Ez a diploma azt is elrendeli, hogy a püspöki szék üresedésének az esetében, a püspököt megillető rész a kincstáré legyen. Clain püspök lemondott volt a káptalan létesítéséről, mert ő ennél nagyobb súlyt fektetett egy zárda létesítésére, amelynek szerzetesei – a keleti egyház szokásai szerint – a püspöknek segédkezet fognak nyújtandani az egyház kormányzásában és azonkívül még tanítással is foglalkozhatnak.

Miután Clain püspök megkapta volt a balázsfalvai uradalmat, püspöki székhelyét Fogarasról 1738-ban Balázsfalvára tette volt át, ahol 1739. január 26-ikán zsinatot tartott, amelyen bejelentette volt VI. Károly nagylelkű adományát. Miután Balázsfalván nem volt székesegyház, zárda és iskola, az egyházmegyei papság arra kötelezte magát, hogy a székesegyház, a zárda és az iskola építésére öt év alatt 25.000 frtot fog fizetni, oly kikötéssel azonban, hogy a zárdában görög szertartású bazilita szerzetesek legyenek. Miután a püspök az egyházmegyei papok által felajánlott 25.000 frtot kölcsönvette a kincstártól, azonnal hozzáfogatott a tervbe vett épületek felépítéséhez. Az egyházmegyei papság ebből a kölcsönből 16.000 frtot fizetett vissza a kincstárnak, a hátralévő 9000 frtot pedig később Mária Terézia királynő elengedte.

Clain püspök Balázsfalvából, mely egy igénytelen kis falu volt, várost akart csinálni, hogy mint püspök, a kánonoknak megfelelőleg, városban székeljen. Miután Clain püspök e célból Balázsfalvát be akarta népesíteni, az ország minden részéből hívott oda családokat, különösen pedig kiskereskedőket, akiknek azután telket adományozott, hogy azon az ő támogatásával házat épít-

senek. A püspök a letelepedett lakosoknak, a városi lakosokat megillető jogokat és kiváltságokat ígért, amelyeket azonban a lakosok – nem tudni mi okból – nem kapták meg, amiből kifolyólag a lakosok még a mai napig is perben állanak – bizonyos díjakat illetően – a püspökséggel. Clain püspök kérelmére, Balázsfalva 1743-ban mezővárossá lett.

A baziliták zárdája, amely «Szent Háromság»-ról neveztetett el, 1747. pünkösdi ünnepére készült el. A zárda első szerzetese két Rómában tanult teológus volt és pedig Maior Gábor, aki mint szerzetes a Gergely nevet vette fel (aki később püspök lett) és Caliani Simon, aki mint szerzetes a Szilveszter nevet vette fél. Mindkettőnek az apja pap volt és nemes. Ők a munkácsi zárdában egy évet töltöttek mint novicziusok és onnan mentek Rómába, ahol a teológiát és a filozófiát hallgatták.

A «Szent Háromság» zárdának a szerzetesei képezték a püspök szentszékét és rendszeren közülük választották a püspök vikáriusa is. Azonkívül a zárda szerzetesei voltak kiszemelve a Balázsfalván létesítendő iskolák tanáraiul is. A zárda vagyonát a szerzetesek kezelték, de minden évben be kellett a püspöknek mutatniok a zárda számadásait. A zárdában tizenegy szerzetesnek kellett lenni. A szerzetesek maguk közül választották a zárdafőnököt. Miután a zárda szerzetesei nagyjából Rómában tanultak volt, a zárda csakhamar a tudomány és a kultúra központjává lett. A szerzetesek román és latin könyveket irtak. A zárdának csakhamar igen jelentékeny könyvtára lett, amely folyton szaporodott azon könyvekkel, amelyeket a Rómában tanult papnövendékek ajándékoztak volt a könyvtárnak és amely ilyenképpen csakhamar az összes teológiai munkát magában foglalta. A zárdának a tagjai igen sokszor kerültek konfliktusba a püspökkel, különösen a zárda jövedelmét illetően, aminek azután az lett a következménye, hogy a bécsi udvar elrendelte, hogy a szerzetesek adják bérbe a püspöknek a zárda uradalmát évi 4000 forintért. Ez így is történt 1868-ig. A zárdának később mind kevesebb szerzetese volt, úgy hogy alig voltak ketten-hárman. A Balázsfalván 1872-ben megtartott provinciális zsinat elhatározta, hogy a «Szent Háromság»-ról nevezett zárda állíttassék vissza a régi fényébe, de ez még mind ezideig sem történt meg. Jelenleg a zárdának csak egy szerzetese van.

Az egytoronyú székesegyház, amelyet szintén Clain alatt kezdtek építeni, csak később készült el és Rednic püspök 1765. szeptember 14-én szentelte fel az új székesegyházat.

Miután azonban Clain püspök nemsokára konfliktusba került Baloggal, a melléje kirendelt jezsuita teológussal, akinek a sugalmazására Clain ellenségei panaszt emeltek Bécsben Clain püspök ellen, akit azzal vádoltak, hogy rokonszenvez a görögkeletiekkel, továbbá hogy megtűri a görög katolikus templomokban az orthodox könyvek használatát, egyházában az orthodox

püspökök által felszentelt papokat alkalmazza és azokat előnyben részesíti, azután hogy nem tesz semmit Visarion orthodox szerzetes ellen, aki Hunyadvármegyében az unió ellen prédikál, amelyeknek a következtében Erdélyben az unió nemsokára csak történeti emlék lesz. Balog jezsuita teológus – a román történetírók szerint – különösen azért haragudott Clain püspökre, mert ez a görög katolikus iskolákban nem akarta a jezsuitákat tanárokkul alkalmazni.

Ezen vádak következtében, Mária Terézia királynő Bécsbe hívatta Claint, ahová Áron Pál Péter kíséretében 1744. július 23-án érkezett meg. Mária Terézia addig nem akarta Clain püspököt fogadni, amíg az, az erdélyi kancellária előtt nem fogja bebizonyítani, hogy az ellene emelt vádak alaptalanok. Miután pedig Clain azt hallotta volt egy, az ellenségei által hozzáküldött paptól, hogy őt a gráci fogházba akarják becsukni, azon ürügy alatt, hogy Mária-Cellbe megy fohászzkodni, az ottani templomban levő Szűz Mária csodatevő képhez, vikáriusának visszahagyásával Rómába utazott. Clainnak az ellenségei pedig azt mondták volt a királynőnek, hogy Clain azért szökött meg Rómába, mert érzi, hogy bűnös. Bár a pápa Clainért közbe vetette magát a királynőnél, ez mindazonáltal Clain ellenségeinek a befolyása alatt elrendelte, hogy Clainnak összes vagyona konfiskáltassék, ami által pedig Clain püspök olyan nyomoruságba jutott, hogy kénytelen volt elzálogosítani püspöki keresztjét, a melyet később a nagyváradi püspök váltott ki. Habár a pápa meg volt győződve Clain ártatlanságáról, látva azt az ádáz gyűlöletet, amelylyel ellenségei üldözték volt, azt tanácsolta Clainnak, hogy mondjon le püspöki székéről és ennek fejében ki fogja eszközölni a királynőnél, hogy méltóságának megfelelő évi javadalomban részesíttessék.

Clain és a melléje kirendelt Balog jezsuita teológus között kitört egyenetlenség annyira fokozódott, hogy Clain 1746. szeptember 10-én Rómában kiátkozta Balogot és az erről szóló iratot megküldte volt Áron Pál Péternek azzal az utasítással, hogy hirdesse azt ki az egyházmegyében és hogy a teológust azonnal dobják ki a püspöki udvarból. Miután pedig Áron vikárius nem teljesítette Clain püspök utasítását, a püspök őt is kiátkozta 1747. augusztus 14-én és helyébe vikáriusnak Balomir Miklós esperest nevezte ki.

Miután ennek következtében az egyházmegyei papság került Áron vikáriust és Balog teológust, Áron vikárius panaszt emelt a bécsi udvarnál, amely elrendelte volt, hogy mindazok, akik kerülnék a vikáriust, zárassanak el és hogy senkinek se legyen szabad az egyházmegyei papok közül Clain püspökkel levelezésben állani, végül pedig hogy Balomir esperes dorgáltassék meg. A bécsi udvar, a béke érdekében azonban Balog jezsuita teológust is felszólította, hogy mondjon le és helyébe teológus-

nak Palovici került. Miután pedig, a béke ezáltal sem állott helyre, a bécsi udvar utasította volt Olsavski munkácsi görög katolikus püspököt, hogy menjen Erdélybe és egy összehívandó zsinaton állítsa vissza az egyházmegyében a békét és a rendet. De ez sem használt semmit. Most már a hivek is forrongani kezdtek, akik közül igen sokan tértek vissza a görög keleti vallásra, mert a görög keletiek azt híresztelték volt, hogy Clain azért ment Rómába, mert ő maga is belátta, hogy az unió téves lépés volt. Ennek hallatára Mária Terézia királynő elrendelte, hogy tartassék vizsgálat annak a kiderítésére, hogy a hivek miért pártolnak el az uniótól? Az elrendelt vizsgálat kiderítette volt, hogy a hivek megnyugodnának, ha Clain püspök visszatérne Rómából és újra elfoglalná püspöki székét, amit azonban Clain ellenségei megakadályoztak volt. Miután az egyházmegyében az egyenetlenkedéseknek vége-hossza nem volt, Clain, a pápa tanácsára, 1751. május 10-én lemondott püspöki székéről. A pápa azután Mária Terézia királynőtől kieszközölt Clain számára 1.200 frt évi penziót, amelyet Clain egész haláláig élvezett. Clain, úgy látszik, hogy kibékült Áron vikáriussal, akit a kiátkozás alól maga XIV. Benedek pápa oldott fel 1753-ban.

Clain 1768. október 9-én halt meg Rómában, akit – végrendeletének megfelelőleg – Rómában temettek el a baziliták Madona del Pascolo nevezetű zárdájában.

Miután Clain 1751. május 10-én lemondott volt püspöki székéről, az 1751. november 3-án Balázsfalván megtartott zsinat, amelyen Máriafi Dávid, Kolozs vármegye főispánja és a román származású Dobra Péter táblabíró, mint királyi biztosok voltak jelen, Áron Péter vikáriust, Maior Gergely és Caliani Szilveszter szerzeteseket jelölte a püspöki székre. A királynő ezek közül Áron Pétert nevezte ki, aki miután szerzetessé lett, a Pál nevet vette fel. Ő volt az első román klérikus, aki Rómában tanult. Mint püspök a legszigorubb szerzetesi szabályok szerint élt.

Látva a bécsi udvar, hogy Clain püspöknek Rómában való tartózkodása alatt igen sokan pártoltak el a görög katolikus vallástól, a bécsi udvar Máriafi Dávid, Kolozs vármegye főispánját, és Dobra Péter táblabírókat kinevezte az unió védőinek. Áron püspök Bécsbe ment, hogy az udvarnál kieszközölje a görög katolikus papoknak jobb javadalmazását, ami részben sikerült is neki. Áron püspök azt is kérte a bécsi udvartól, hogy távolíttassék el mellőle a jezsuita theologus, de ez a kérelme nem teljesített.

Áron püspök alatt, a Havasalföldről bejött Sofroniusz erdélyi származású szerzetes fellázította a Hunyad vármegyei románokat az unió ellen, akit habár a királynő parancsára az országból kitolonczoltak, a nyugalom még sem állott helyre, amiért azután Mária Terézia királynő Bukov tábormokot küldte a gö-

rög katolikus papság megvédésére és a nyugalom helyreállítására.

Ugyancsak Aron püspök alatt sok kellemetlenséget okozott az uniónak Molnár János görög keleti lelkész is, akit Havasalföldön szenteltek pappá és aki különösen a Maros mentén agitált az unió ellen.

Aron püspöknek legnagyobb érdeme: a balázsfalvai iskolák létesítése.

A balázsfalvai iskolák abból a 25.000 frtból építették, amelyet erre a célra az egyházmegyei papság ajánlott fel 1739. január 26-án megtartott balázsfalvai zsinaton, amely összeghez járult még az a 4.299 frt is, amely Clain püspök lemondásától kezdve Aronnak püspökké történt megválasztásáig, mint interkaláris jövedelem folyt be.

A balázsfalvai iskolák 1754. október 11-én nyitak meg. Az egyik az ugynevezett elemi iskola volt, amelyben az írást, az olvasást és az elemi ismereteket román nyelven tanították; ebből az iskolából fejlődött ki későbbben a mostani elemi iskola. A másik pedig az ugynevezett felső iskola volt, amelyben kezdetben csak a tiz parancsolatot, az öt egyházi parancsolatot, a hét szentséget, az unió igazságát, a latin és a magyar nyelvet tanították. Ezen iskolák első tanárai Maior Gergely szerzetes és Rednic Athanáz, a későbbi püspökök voltak. Az iskolának kezdetben csak két osztálya volt, később, 1757-ben Neagoe Manase tanár vezetése alatt megnyitott a harmadik osztály is, amely Sintaxis-nak nevezetett. Ebben az iskolában latin nyelven tanítottak. Ebből az iskolából fejlődött ki a gimnázium, amely kezdetben 1831-ig öt osztályból állott, később 1859-ben pedig az ausztriai gimnáziumok formájára szerveztetett.

Ezen iskolákkal kapcsolatban szemináriumok is létesültek, amelyekből a klérikusok számára a harmadik iskola létesült. Kezdetben két szeminárium volt. Egyik a «Szent Háromság»-ról nevezett szeminárium volt, amely a székesegyházzal együtt 1749–1779. közt épült. Ebben a szemináriumban 20 ösztöndíjas tanuló volt, akiket a zárda jövedelméből láttak el. A másik szeminárium – amely «Gyümölcsoltó Boldogasszony»-ról nevezetett el – a püspöki rezidenciában volt, amelyet alapítója után «Aron-szeminárium»-nak neveztek. Ez a két szeminárium, 1781. december 12-én kelt udvari dekretummal, egy klérikális szemináriummá olvadt össze, amelyben évenként 50 ösztöndíjas tanuló lett eltartva.

Ebben a klérikális szemináriumban három évig, későbbben pedig Leményi püspöktől kezdve, négy évig tartott a kurzus.

Aron püspök idejében a szemináristák és a gimnázisták száma 300 volt.

Mária Terézia királynő ugyanebben az időben létesített Bécsben, 50 görög katolikus klérikus számára egy szemináriomot. Mária Terézia ebben a szemináriumban 9 alapítványi he-

lyet létesített az erdélyi, 6 alapítványi helyet pedig a nagyváradi görög katolikus püspökséghez tartozó magyarországi román klérikusok számára. II. József ezt a szemináriumot előbb Egerbe, onnan pedig Lembergbe helyezte át, ahol azután később megszűnt. Az alapítványi helyek azonban ma is fennállnak és ezért a balázsfalvai szeminárium évenként 1.260 frtot kap, hogy abból 9 klérust lásson el. A bécsi központi szeminárium azután később visszaállított, 1872-ben pedig Budapestre tétetett át.

A balázsfalvai iskolák, amelyek nagyban hozzájárultak a románok intellektuális és kulturális fejlesztéséhez, Aron püspök alatt nyitak meg, amelyeknek az érdekében Aron püspök igen sokat fáradozott. Aron püspök a szeminárium számára megvette gróf Bethlen Gábortól, 32.000 frtért annak kutfalvai birtokát. Az erre vonatkozó adás-vételi szerződés csak az 1768-iki királyi diploma hagyta jóvá. Aron püspök ennek a birtoknak a jövedelmét, részint a balázsfalvai szemináriumok növendékeinek az eltartására, részint a gyulafehérvári szerzetesek segélyezésére rendelte fordítani, akiknek a zárdájukat restauráltatta és akiket az oda való román tanuló ifjuság tanításával is megbizott. Aron püspök, a kutfalvai birtok kezelését a balázsfalvai «Szent Háromság»-ról nevezett zárdá szerzeteseire bizta, akik azonban a megyés püspöknek minden évben számadást tartoztak bemutatni. Aron püspök meghagyta, hogy ezen birtok úgy kezeltesék, hogy annak jövedelméből Hátszegen, Fogarason, Nagyhalmágyon és Resináron román iskolák állittassanak fel.

Aron püspök 1760-ban létesítette a szeminárium könyvnyomdáját. Aron püspök a sajátjából 3.000 frtot adott kölcsön az államnak, azonkívül vett volt egy szőlőt, egy malmot, egy korcsmát és egy pálinkafőzdét, amelyeket az államnak kölcsön adott 3.000 frttal és könyvtárral együtt kulturális célokra hagyott. Aron püspök az egyházmegyei papság támogatásával, 1755-ben egy 130 főből álló sereget állított ki Mária Terézia számára. A sereget lovakkal, ruházattal és a szükséges fegyverzettel látta el, erre a célra az egyházmegye minden papja 1–1 aranyat fizetett.

Aron püspök 1764. február 25-én Nagybányán halt meg a jezsuiták zárdájában, ahol a megkezdett kanonikális vizitáció alkalmából megszállt volt. Holttestét Balázsfalvára vitték és ott temették el.

Aron püspök halála után az egyházmegyét Rednic Athanáz szerzetes, vikárius kormányozta. A püspökválasztó zsinat 1764. július 11-ére lett összehíva Balázsfalvára, amelyre királyi biztosokként: Bornemisa Ignác kincstárnok és Boer Ferencz, az Alsófehér vármegyei nemesek birája voltak kiküldve. A zsinaton, a Rómában élő Clain püspök 72, Maior Gergely szerzetes 90, Caliani Szilveszter szerzetes 16 szavazatot kaptak, azonkívül még Rednic Athanáz is kapott 9 szavazatot. Miután a három legtöbb szava-

zatot kapott jelölt Mária Terézia királynőnek felterjesztetett és miután az semmiseknek nyilvánította a Clain püspökre adott szavazatokat és ekként Rednic is belekerült 9 szavazatával a ternáriumba, Mária Terézia Rednic Athanázt nevezte ki püspökké, akit a pápa is csakhamar prekonizált. Rednicnek püspökké való kineveztetése erős visszatetszést szült az egyházmegye legnagyobb részében, mert annak daczára, hogy Rednic a zsinaton csak 9 szavazatot kapott, mégis ő lett a püspök. Az elégedetlenség élén Maior Gergely, Caliani Szilveszter szerzetesek és Ábrahám oláhdályai esperes állottak, akik tiltakoztak Rednic kineveztetése ellen, amiért is őket a királynő parancsára, Nagyszebenben zárták be azokkal együtt, akik részt vettek a mozgalomban. Később valamennyit szabadon bocsátották, kivéve Maiort, akit a munkácsi zárdában internáltak, hogy ott egész életén át panitenciát tartson; és megtiltattott hogy Erdélyből bárki is levelezést folytasson vele.

Rednicet 1765-ben Olsavski görög katolikus ruthén püspök szentelte fel Munkácson püspökké, ahonnan Balázsfalvára menve, ott nagy ünnepek között 1765. november 13-án installáltatott. A görög katolikus román egyházban ez az első püspöki installáció.

Rednic kérlelhetetlen szigorral üldözte mindazokat, akik ellene voltak, habár azok bocsánatot kértek tőle és különösen Cotorea Gerontius szerzetest, akit előbb egy elhagyatott zárdában internált, majd onnan a szamosujvári börtön plébánosává nevezett ki, aki mint ilyen a balázsfalvai «Szent Háromság» zárdától évi 200 frtot kapott és Caliani Szilveszter szerzetest, akit előbb szintén egy elhagyatott zárdában internált, ahonnan – az egész egyházmegyei papság kérelmére – visszahozatta Balázsfalvára és a zárdában mint kapust alkalmazta.

Rednic a bécsi udvartól, a Balázsfalván építendő templomra 2000 frtot, az egyházmegyei szegény templomok segélyezésére pedig 10.000 frtot kapott. Azonkívül kieszközölte, hogy 1766-ban a bécsi «Pázmáneum»-ban két alapítványi hely létesített a fogarasi görög katolikus egyházmegye klérikusai számára, akik közül az első ösztöndijas, Clain Sámuel, a későbbi román történetíró volt.

Rednic püspök a balázsfalvai «Szent Háromság» zárdában a legszigorubb rendszabályokat léptette életbe, amelyek azonban halála után hatályon kívül helyezettek. Rednic püspök parancsára a balázsfalvai szemináriumokba csakis olyan ifjakat vettek fel, akik kötelezték magukat a papi pályára lépni, amiért is azokat még mint gimnázistákat reverendába öltöztették.

Rednic püspök, aki szigorú szerzetesi életet élt, 1772. május 2-án halt meg. Vagyonát az egyházmegyei szemináriumnak hagyta.

Maior Gergely, aki a munkácsi zárdában volt internálva,

azon kéréssel járult volt a királynőhöz, hogy szabadítsa ki őt a fogságból, amelybe ártatlanul került. A királynő ebben az ügyben el is rendelte a vizsgálatot, amely habár meg is állapította, hogy Maior vétkes, mert nem viseltetett a kellő engedelmességgel püspöke iránt, a királynő mindazonáltal elengedte Maiornak, valamint Cotorea Gerontiusz és Caliani Szilveszter szerzeteseknek a büntetését és Maiort revizornak nevezte ki a bécsi román államnyomdába.

Rednic püspök halála után, 1772. augusztus 15-ére hívták össze Balázsfalvára a püspökválasztó zsinatot, amelyre királyi biztosokként gróf Haller és gróf Béldi voltak kiküldve. A zsinat első helyen Maior Gergelyt, második helyen Darabant Ignác szerzetest, harmadik helyen pedig Áron Jakabot jelölte püspökül. A királynő a jelöltek közül Maior Gergelyt nevezte ki püspöknek, aki teológiai tanulmányait a római «Propaganda fidei» kollegiumban végezte. Miután Maiort a pápa is prekonizálta, Maior azon óhajának adott kifejezést, hogy Baczinszky Andrással, az akkor kinevezett munkácsi görög katolikus ruthén püspökkel együtt Bécsben, a királynő és az udvar jelenlétében szenteltessék fel, amihez a királynő hozzá is járult és így Maiort és Baczinszkyt az udvari kápolnában 1773. április 23-án szentelte püspökké Bozischkovics Vazul, a svidniczi (horvátországi) görög katolikus püspök. Mária Terézia ez alkalommal Maiornak püspöki arany keresztet és püspöki gyűrűt ajándékozott, akit nemsokára valóságos belső titkos tanácsosnak nevezett ki, amely méltóságot a románok közül Maior viselte először.

Mielőtt Maior püspök eltávozott volna Bécsből, a magyarországi összes görög katolikus püspökök az egyházi ünnepek kevesbitése céljából, egy zsinatot tartottak ott. Ezen a zsinaton Maioron kívül résztvettek: a munkácsi és a svidnici görög katolikus püspökök, valamint a pécsi zárda főnöke is. Kovics Meletiusz, a nagyváradi görög katolikus püspök betegsége miatt nem vehetett részt a zsinaton, de levelében kijelentette volt, hogy mindenekben hozzá fog járulni a zsinat határozataihoz. A zsinat azt is elhatározta, hogy a templomokban recitálandó «Credo»-ban, a Szent Lélek származására vonatkozólag, hagyassanak ki «és a Fiutól» szavak és eszerint a «Credo» az I. niceai és az I. konstantinápolyi egyetemes zsinatok határozatainak megfelelőleg recitáltassék a templomokban.

Miután XIV. Kelemen pápa, az 1773-ban «Dominus ac Redemptor noster» bullája által eltörölte a jezsuita rendet, a fogarasi görög katolikus püspök is megszabadult egyszer és mindenkorra a melléje kirendelt jezsuita teológustól. Ennek a körülménynek tulajdonítható, hogy Erdélyben igen sokan tértek át abban az időben a görög katolikus vallásra, mert a jezsuita teológusi állás megszűntével, indokolatlan lett az az aggodalom,

hogy a görög katolikus egyházba, a keleti ritus helyett lassanként a latin ritust akarják becsempészni.

Maior püspök a balázsfalvai tanuló ifjúság számára tett kenyér alapítványán kívül, amely későbbben a Bob püspök kenyér-alapítványával együtt 200 tanulóknak juttatott évenként kenyeret, még egy alapítványt tett azon tanulók számára, akik Nagy Vazul, arany száju Szent János és Nazianzi Gergely egyházatyák együttes ünnepén (február 12-én) a legjobb egyházi emlékbeszédben fogják ezen egyházatyákat méltatni.

Maior püspök későbbben a zárda jövedelme miatt konfliktusba került a balázsfalvai «Szent Háromság» zárda szerzeteseivel, aminek az lett a következménye, hogy Maior püspöknek 1782-ben le kellett mondania a püspöki székről. Lemondása után a gyulafehérvári zárdába vonult vissza, ahol 1785. január havában halt meg. Holttestét Balázsfalvára hozták és ott temették el.

Maior püspök lemondása következtében, 1782. augusztus 12-ére hívták össze Balázsfalvára a püspökválasztó zsinatot, a melyre királyi biztosként Teleky Károly kincstárnok és Kemény Farkas tanácsos voltak kiküldve. A zsinat első helyen Darabant Ignác szerzetest, általános vikáriust; második helyen Aron Jakabot, a nagyváradai görög katolikus káptalan nagyprépostját és a bécsi «Szent Borbála»-ról nevezett görög katolikus szeminárium rektorát; a harmadik helyen pedig Bob Jánost, caelebs papot, marosvásárhelyi görög katolikus lelkészt jelölte püspökül. Ezek közül II. József, 1782. október 24-én, a legkevesebb szavazatot kapott Bob Jánost nevezte ki püspöknek, akit miután a pápa prekonizált, a lemondott Maior Gergely püspök 1784. június 6-án szentelt püspökké a balázsfalvai székesegyházban. Bob püspök 1784. július 11-én installáltatott.

Bob püspök a saját költségén sok templomot építtetett. Ő építtette a kolozsvári és medgyesi görög katolikus templomokat is.

Bob püspök azon kérelmére, hogy javíttassék meg az egyházmegyei papság javadalmazása, a bécsi udvar elrendelte, hogy az egyházmegyében redukáltassanak a plébániák, ami meg is történt 1785, 1786. és 1787-ben.

Bob püspök, a Maior püspök által létesített kenyér alapítványt annyira növelte, hogy abból 200 tanuló kapott kenyeret. Ezen kenyér alapítványhoz a balázsfalvai «Szent Háromság»-ról nevezett zárda, a szeminárium alapja és a püspöki uradalom, minden évben bizonyos mennyiségű búzával járultak. Ez a kenyér alapítvány a következő püspökök alatt is fentartatott egész Şuluţiu Şterca Józsefig, aki alatt azonban ez az alapítvány 17 éven át be lett szüntetve. Ezt az alapítványt azután Vancea János görög katolikus érsek állította vissza 1869-ben, akinek rendeletére, a balázsfalvai «Szent Háromság»-ról nevezett zárda, a szemináriumi alap és a püspöki uradalom ezen alapítvány szá-

mára minden évben 800–800 métermázsza búzát tartoztak adni, azonkívül pedig a püspöki uradalom tartozott adni a kenyérsütéshez szükséges tűzifát is. Ezen kenyér alapítványból kezdetben a balázsfalvai elemi iskola és gimnázium tanulói, később pedig a balázsfalvai görög katolikus tanítóképezde növendékei is kaptak kenyeret.

Miután Bob püspök igen takarékos volt, jelentékeny vagyont gyűjtött össze, amelyből alapítványokat tett az alatta létesült káptalannak és a teológiai szeminárium tanárainak a számára. Bob püspök ezeken kívül alapítványokat tett a marosvásárhelyi szeminárium 4, a gyulafehérvári szeminárium 4 és a kolozsvári szeminárium 16 növendéke számára.

Bob püspök érdemeinek az elismerésül, valóságos belső titkos tanácsosnak neveztetett ki.

Bob püspök érdeme a fogarasi görög katolikus káptalan létesítése is. Miután a fogarasi püspököknek az egyházmegye kormányzásában, a balázsfalvai «Szent Háromság»-ról nevezett zárda szerzetesei tartoztak segédkezet nyújtani, akik a püspök szentszékét képezték, akik azonban a balázsfalvai iskolák létesítése óta, mint azon iskolák tanárai, annyira el voltak foglalva, hogy igen kevés idejük maradt arra, hogy a püspöknek az egyházmegye kormányzásában segédkezet nyújthassanak: Bob püspök elodázhatlan szükségét látta az egyházmegyei káptalan létesítésének, amit még az a körülmény is növelt, hogy az egyházmegye fontosabb állásai – a világi papok mellőzésével – szerzetesekkel voltak betöltve, ami pedig a világi papokat szerfelett elkedvtelenítette.

Bob püspök ezen körülmények hatása alatt, mindjárt püspökségének kezdetén elhatározta, hogy az egyházmegyei káptalan felállítására és a káptalan tagjainak a javadalmazása céljából alapot fog létesíteni, a mi takarékosága folytán sikerült is neki. Miután tehát Bob püspöknek össze volt gyűjtve erre a célra a szükséges tőkéje, 1807. február 1-én összeállította a létesítendő káptalanra vonatkozó alapító levelet, amelyet I. Ferenc király 1807. március 6-án hagyott jóvá.

Ezen alapító levél értelmében az egyházmegyei káptalan hét kanonokból állott, akik közül az egyik, mint nagyprépost állott a káptalan élén. Az alapító levél szerint, a megüresedett kanonoki állást választás útján a püspök és a káptalan tölti be. Ezen választásokon a püspöknek két, a káptalan tagjainak pedig 1–1 szavazatuk van. A rangsorban az első hat kanonok megválasztását és pedig: a nagyprépostnak, az olvasó-, az éneklő-, az örés és az iskolai kanonokoknak és a cartofilaxnak a megválasztását jóváhagyás végett Ő felségének a királynak kell felterjeszteni; a hetedik kanonoknak: a teológusnak a választását azonban csak a püspöknek kell jóváhagyni. A káptalannak eme hét kanonokja csakis caelebs lehet.

Bob püspök évenként 7.000 frtot adott a káptalan tagjainak a javadalmazására. Ebből az összegből a nagyprépost évi 900 frtot; az olvasó-, az éneklő- és az örkanonokok évi 800–800 frtot, az iskolakanonok, a cartofilax és a theológus pedig évi 700–700 frtot kaptak. Ugyancsak ebből az összegből: a szentszéki jegyző évi 300 frtot, a szentszéki irnok évi 200 frtot, a székesegyház két kántorja évi 150–150 frtot, a székesegyház két egyházfia évi 100–100 frtot kaptak. Ezeken kívül ugyancsak ezen összegből, a püspök által vásárolt kanonokok házainak a kijavítására egyenként 300–300 frt adatott évenként, a fenmaradt 300 frtot pedig előre nem látott kiadások fedezésére rendelte fordítani.

A káptalan első tagjait maga a püspök nevezte ki, akik közül a rangsorban az első hatot I. Ferenc király erősített meg.

Az első káptalan tagjai a következők voltak: 1. Cajan Demeter, nagyprépost; 2. Méhesi Ábrahám, olvasó-; 3. Para János, éneklő-; 4. Dr. Filipan Vazul, ör-; 5. Nobili János, iskolakanonok; 6. Vajda Demeter, cartofilax és 7. ifjabb Cajan Demeter theológus. Kezdetben a kanonokok a papnöveldeben tanári funkciót is teljesítettek.

A káptalan tagjait 1807. július 1-én maga a püspök vezette be kanonoki stallumaikba. VII. Pius pápa, a káptalan létesítését 1807. december havában kelt «Apostolatus Officium» bullájában hagyta jóvá.

(Jegyzet. Miután később a fogarasi püspökség érsekségi rangra emeltetett, a káptalan tagjainak száma 1862-ben tízre egészített ki. Mint új kanonoki állások: a penitenciarius, a referendar és a prebendat stallumok létesítettek. Ezen stallumokat nős és özvegy papokkal is be lehet tölteni.)

I. Ferenc király, Bob püspököt, a káptalan létesítése körül szerzett érdemeinek elismeréséül, a Lipót renddel tüntette ki.

Bob püspök 1830. október 2-ikán halt meg.

Bob püspök halála után, 1832. május 15-ére hívták össze Balázsfalvára a püspökválasztó zsinatot, amely első helyen Leméni Jánost, második helyen Alpini Izidort, a harmadik helyen pedig Pop Tivadar balázsfalvai kanonokokat jelölte püspökül. Miután I. Ferenc a jelöltek közül 1832. augusztus 23-án Leméni Jánost nevezte ki püspöknek, akit IX. Pius pápa 1833. április 16-ikán prekonizált és akit 1833. június 6-án szenteltek püspökké a nagyváradai görög katolikus székesegyházban, 1833. július 14-én installáltatott.

Leméni püspök, installációja után az egész egyházmegyéjét bejárta. Leméni építtette a balázsfalvai, jelenlegi két tornyu székesegyházat. Leméni püspök rendeletére kezdték az egyházi könyveket, a balázsfalvai szemináriumi nyomdában először latin betűkkel nyomni. Az ő rendeletére revidiálták az egyházi könyvek nyelvét, amelyekből a szláv szavakat teljesen kiküszöbölték és azok

helyett nagyjából latin formájú szavakat használtak. Ő alatta a balázsfalvai gimnázium főgimnáziummá szerveztetett.

Leméni püspök tevékeny részt vett az 1848-iki politikai mozgalmakban. Leméni és Şaguna András nagyszebeni görög keleti román püspök együtt elnökölték, a románoknak 1848. május 15-én, a Balázsfalva mellett elterülő mezőn, a románok által elnevezett «Câmpul libertăţii» – «szabadság meze»-jén – megtartott román népgyűlésen, amelyen először formulálták a hazai románok követeléseit.

Leméni püspök részt vett az 1848. május 29-iki kolozsvári országgyűlésen is, amely proklamálta Erdélynek Magyarországgal való unióját. Az utcán várakozó néparadat örömrivalgásban tört ki, amidőn megtudta az unió proklamálását és különösen a szász képviselőket és Leményi püspököt élte, akik szintén elfogadták az uniót. Az utcáról majd többen a tanácskozó terembe jöttek és onnan Leméni püspököt vállukra emelve, kivitték az utcára, ahol egy székre állították és kezébe adták azt a zászlót, amely «Unió vagy Halál» volt írva.

Miután később báró Puchner Antal tábornok, az erdélyi hadsereg fővezére, az 1848. október 18-án kiadott proklamációjában teljesen szakított a kolozsvári kormánnyal, a román békebizottsághoz 1848. november 9-én 1.590. elnöki szám alatt intézett dekretumával, Leméni János püspököt felfüggesztette, püspöki jövedelmeit konfiskáltatta és megtiltotta, hogy valaki vele érintkezzen; az egyházmegye vezetésére pedig püspöki helynökül Crainic Simon nagyprépostot nevezte ki. Puchner, Leméni felfüggesztését azzal indokolta meg, hogy Leméni püspök a kolozsvári országgyűlésen esküjének megszegésével eszköze lett a forradalmi pártnak és ez által a dinasztia és az állam érdekei ellen dolgozott. Puchner ezzel kapcsolatban Leméni ellen megindította a vizsgálatot, amely folytán báró Wohlgemuth Lajos, Erdély kormányzója 1850. március havában arra szólította fel Leménit, hogy 24 óra alatt okvetlenül mondjon le a püspöki székről, mert ellenkező esetben minden kimélet nélkül, a legnagyobb szigorral fog vele szemben eljárni.

Wohlgemuth ezen felszólítása következtében, Leméni lemondott püspöki székéről. Egy másik rendelet folytán aztán Leméninek sürgősen Bécsbe kellett utaznia, ahol a ferencrendiek zárdájába internálták. Leméni ott halt meg 1861. március 29-én. Holttestét a bécsi Simmering katolikus temetőben temették el.

Leméni püspök lemondása folytán, 1850. szeptember 28-ára lett Balázsfalvára összehívva a püspökválasztó zsinat, amelyre királyi biztosokként: Erdélyi Vazul nagyváradi görög katolikus püspök és Gebei Károly kormánytanácsos lettek kiküldve. A zsinat első helyen: Şuluţiu Şterca Sándor, szilágysági vikárius; második helyen: Alután Szilárd, balázsfalvai kanonokot és káptalani vikárius; harmadik helyen pedig: Papfalvi Szilárd, hátszegi vi-

káriust jelölte püspökül. Ő felsége I. Ferenc József, 1850. november 18-án, a hozzá felterjesztett három jelölt közül Şuluţiu Şterca Sándort nevezte ki püspökül, akit miután IX. Pius pápa 1851. február 17-én prekonizált, 1851. július 22-én szentelte püspökké Erdélyi Vazul nagyváradai görög katolikus püspök, a nagyváradai görög-katolikus székesegyházban.

Şuluţiu püspöki székét – minden ünnepek mellőzésével – 1851. szeptember havában foglalta el.

Şuluţiu püspök alatt emeltetett érsekségre a balázsfalvai püspökség és alatta létesültek a lugosi és a szamosujvári görög katolikus román egyházmegyék.

A görög katolikus román egyház intéző köreinek már régi óhaja volt a görög katolikus román érsekség felállítása és új egyházmegyék létesítése. Ezen óhajuk megvalósítására csak a kedvező alkalmat várták, ami be is következett a szabadságharc leveretése után, amidőn a görög katolikus román egyház vezető férfiai, Erdélyi Vazul nagyváradai görög katolikus román püspökkel az élükön, a románoknak 1848-ban tanusított dinasztikus érzelmeire és a dinasztia érdekében viselt önfeláldozó harcaira való hivatkozással, nyerték meg ezen eszméjüknek az udvari köröket.

Miután a bécsi császári kormány elvben hozzájárult a görög-katolikus román érsekség és két új görög katolikus román püspökség felállításához, Scitovszky János esztergomi primás, a bécsi kormány utasítására, ezen kérdés tanulmányozása és előkészítése céljából, Erdélyi Vazul nagyváradai görög katolikus püspök elnöklése alatt, egy bizottságot küldött ki, amelynek tagjai: a fogarasi görög katolikus román egyházmegyéből: Alutan Szilárd, balázsfalvai kanonok, Şuluţiu Şterca Sándor, a még akkor szilágysági vikárius; a munkácsi görög katolikus ruthén egyházmegyéből: Anderco Péter, máramarosi vikárius, Fásy János, nagybányai esperes, a nagyváradai görög katolikus román egyházmegyéből: Dobra Sándor és Pap-Szilágyi József nagyváradai kanonokok voltak.

A bizottság 1850. június 10-én ült össze Nagyváradon. A bizottság több napon át tartott üléseket, amelyeken elkészítették a hazai görög katolikus román egyház szervezetére vonatkozó tervezetet, amelyet azután a bécsi kormánynak terjesztettek fel.

A görög katolikus román érsekség és két görög katolikus román püspökség felállításának az érdekében, a római katolikus püspöki kar, 1850. augusztus havában Esztergomban megtartott konferenciájából kérvényt intézett Ő Felségéhez.

Scitovszky János esztergomi primás, Erdélyi Vazul nagyváradai görög katolikus püspök, Bach Sándor belügyminiszter, Thun Leó vallás- és közoktatásügyi miniszter, Bach Ede, Erdély császári biztosa és a jegyzői teendőkkel megbízott Privizer miniszteri osztálytanácsosból álló bizottság, 1850. november 18-án vette tárgyalás alá a kiküldött bizottságnak, a magyarországi és

az erdélyi görög katolikus román egyház szervezetére vonatkozólag kidolgozott és felterjesztett tervezetet, amelynek alapján a bizottság kimondta, hogy:

A görög katolikus egyház konzolidálása feltétlenül megköveteli az új püspökségek létesítését már azért is, mert egymaga a fogarasi egyházmegye 1.367 plébániát és 652.239 lelket foglal magában, ami pedig majdnem lehetetlenné teszi az egyházmegye adminisztrációját.

A bizottság által tervbe hozott két püspökség létesítése, elvben elfogadott. A bizottságnak erre vonatkozólag tett javaslata, hogy az egyik egyházmegye Nagybánya székhelylyel létesítsék, amely egyházmegye a munkácsi görög katolikus rúthén egyházmegyéből kihasítandó 104, nagyobbára románok által lakott plébániából, az azokban foglalt 47.103 lélekkel; a fogarasi görög katolikus román egyházmegyéből kihasítandó 167 plébániából, az azokban foglalt 102.610 lélekkel és a nagyváradi görög-katolikus román egyházmegyéből kihasítandó 28 plébániából, az azokban foglalt 17.544 lélekkel, amely új egyházmegye összesen tehát 299 plébániából, az azokban foglalt 167.257 lélekkel alakíthatnák; a másik egyházmegye pedig Lugos székhelylyel létesítsék, amely egyházmegye a fogarasi görög katolikus román egyházmegyéből kihasítandó 73 plébániából, az azokban foglalt 32.114 lélekkel és a nagyváradi görög katolikus román egyházmegyéből kihasítandó 17 plébániából, az azokban foglalt 10.863 lélekkel, amely új egyházmegye összesen tehát 90 plébániából, az azokban foglalt 42.977 lélekkel alakíthatnák: Bach Ede, Erdély kormányzójának és Erdélyi Vazul püspök indítványára akként módosított, hogy az egyik létesítendő egyházmegye székhelye ne Nagybánya, hanem Szamosujvár legyen és hogy a létesítendő egyházmegyék megfelelőbb módon kerekíttessenek ki.

A felállítandó görög katolikus érsekség – Erdélyi Vazul püspök javaslatára – gyulafehérvári érsekségnek fog nevezetni, ami a megszüntetett gyulafehérvári érsekség visszaállítását involválja.

Ezek szerint a fogarasi görög katolikus román püspökség érsekségre emeltetik és ahhoz a nagyváradi, a lugosi és a szamosujvári görög katolikus román püspökségek, mint szuffraganus püspökségek fognak tartozni, amely négy egyházmegye együtt fogja képezni a gyulafehérvári érseki provinciát, amely teljesen független lesz a latin szertartású római katolikus egyház élén álló esztergomi primástól.

Az érseki káptalan tagjainak a száma tekintettel, hogy az érseki egyházmegyében, a rendes egyházmegyei szentszéken kívül, a szuffraganus egyházmegyék számára, még egy másodfoku felelőviteli szentszéket is kell szervezni, hétről tízre emeltetik. Az érseki káptalan tagjainak és pedig a nagyprépost évi dotációja 2.000 forintban; a dékánkanonok évi dotációja 1.800 forintban; az örkanonok

évi dotációja 1.600 forintban; az iskolakanonok évi dotációja 1.500 forintban; a kancellárkanonok évi dotációja 1.400 forintban; a többi öt kanonok évi dotációja pedig 1.200–1.200 forintban állapították meg.

A lugosi és szamosújvári káptalanok 6–6 kanonokból fognak állani. Ezek évi dotációja és pedig a nagyprépost évi dotációja 1.800 forintban; a dékánkanonok évi dotációja 1.600 forintban; az örkanonok évi dotációja 1.400 forintban; az iskolakanonok évi dotációja 1.300 forintban; a kancellárkanonok évi dotációja 1.200 forintban és a hatodik kanonok évi dotációja 1.000 forintban állapították meg.

Az érsek évi táblapénze 15.000 forintban, a lugosi és a szamosújvári püspökök évi táblapénze pedig 10–10.000 forintban állapították meg.

Az érseki és az ujonnan létesítendő egyházmegyék szentszéki irodáinak a számára, egy megfelelő összeg fog megállapítani.

A kanonokok megfelelő lakásokat fognak kapni.

Az érsekség és a létesítendő egyházmegyék összes szükségleteinek a fedezésére, első sorban a görög katolikus egyház kebelében fennálló alapítványok és uradalmak évi jövedelmei fognak szolgálni, amennyiben pedig ezek nem lennének elegendők, a hiányzó rész az államkincstárból fog fedeztetni.

A fogarasi egyházmegyében, a Bob püspök által létesített hét kanonoki stallum akként osztatik fel, hogy abból három az érseki káptalannak, kettő a lugosi és kettő a szamosújvári káptalannak fog jutni. A szamosújvári káptalanhoz csatoltatik a munkácsi görög katolikus ruthén egyházmegye káptalanjában fennállott román kanonoki stallum is.

Az egyházmegyékben létesítendő papneveldek és tanítóképezdek dotációja iránt, csak azoknak létesítése után fog határozat hozatni.

Az érsekség felállításához és az új egyházmegyék létesítéséhez kikérendő Ő Felségének a jóváhagyása és a pápa kanonizálása.

Az érsekség felállítása által az új érseket, valamint az új egyházmegyei püspököket Ő Felsége fogja kinevezni, akik azonban csak a pápai prekonizálás után foglalhatják el püspöki székeiket.

A konferencia ezen határozatait Ő Felsége I. Ferenc József, 1850. december 12-én mindenekben jóváhagyta. A bécsi kormány pedig ezen határozatokat jóváhagyás, illetve kanonizálás végett, 1851. február havában küldte meg IX. Pius pápának.

A pápa azonban az összes iratokat visszaküldte a bécsi kormánynak azzal, hogy egyes határozatokat illetőleg, tisztázásának bizonyos kérdések. Ennek folytán a bécsi kormány az összes iratokat megküldte volt a primásnak, aki a kétséges kérdések tisztázása céljából kiadta azokat egy bizottságnak, amely az Er-

délyi Vazul nagyváradai görög katolikus püspök elnöklete alatt, az 1850. június 10-én összeült bizottság tagjain kívül még Popovics Vazul, munkácsi görög katolikus ruthén püspökből, Şuluţiu Şterca Sándor, az időközben megválasztott fogarasi görög-katolikus román püspökből és Mihályi Gergely zalatnai esperesből állott. A bizottság, Erdélyi Vazul püspök elnöklete alatt, 1851. szeptember 14-én kezdte meg üléseit Nagyváradon. Miután a bizottság a kivánt felvilágosításokat megadta és az iratokhoz csatolta a primás nyilatkozatát, amelynek értelmében a primás lemond a magyarországi és az erdélyi görög katolikus román egyház felett eddig gyakorolt juriszdikciójáról, továbbá a nagyváradai és a fogarasi görög katolikus román és a munkácsi görög katolikus ruthén püspök nyilatkozatait is, amelyeknek az értelmében ezek beleegyeznek, hogy egyházmegyéikből a tervbe vett új egyházmegyék létesítése céljából kihasíttassanak, az 1850. november 18-án Bécsben megtartott konferencia, határozataiban felsorolt plébániák, az iratokat a primás útján a bécsi kormányhoz juttatta, aki azt megküldte volt azután a pápának. Miután a bizottság által nyújtott felvilágosítások IX. Pius pápát teljesen megmegnyugtatták, IX. Pius pápa, az 1853. november 26-án kiadott «Eclesiam Christi» bullájában, bizonyos kikötésekkel kanonizálta a gyulafehérvári görög katolikus román érsekséget, valamint a lugosi és a szamosújvári új görög katolikus román püspökségeket.

Ezek után Ő Felsége, 1854. március 17-én gyulafehérvári görög katolikus román érsekké: Şuluţiu Şterca Sándort, az addigi fogarasi görög katolikus püspököt; lugosi püspökké: Dobra Sándor nagyváradai görög katolikus kanonokot és szamosújvári püspökké pedig: Alexi János, nagyváradai görög katolikus kanonokot nevezte ki.

Miután Şuluţiu ezen új méltóságában a pápa prekonizálta, Viale Prela kardinális, bécsi nuncius, herceg Schwarzenberg Károly, Erdély kormányzója, Dr. Haynald Lajos, gyulafehérvári latin szertartású római katolikus püspök és a három szuffraganus püspök jelenlétében installáltatott Şuluţiu 1855. október 28-án a balázsfalvai székesegyházban érsekké, a mikor is a nuncius átadta volt Şuluţiu-nak az érseki palliumot.

A gyulafehérvári érseki káptalan tagjai hétről tizre egészítették ki, a három új kanonoki stallum és pedig: a penitenciáriusi, a referendáriusi és a prebendati stallumok női és özvegy papokkal is betölthetők. Ezeket az új stallumokat azonban csak 1862-ben és 1863-ban töltötték be.

Şuluţiu-nak, ahogy elfoglalta a püspöki széket, azonnal papokról kellett gondoskodnia, mert az 1848-iki mozgalmak folytán igen sok plébánia pap nélkül maradt. Ennek folytán a püspök rövid idő alatt betöltötte az üresen maradt plébániákat, úgynevezett «moralisták»-kal, akiknek nem volt meg a megfelelő tanulmányi előkészültségük és a megfelelő teológiai képezésük.

Şuluţiu érsek igen jelentékeny szerepet játszott a románok politikai életében is; egyike volt azoknak, akik az erdélyi «Román irodalmi és közművelődési egyesület»-et létesítették.

Ő Felsége valóságos belső titkos tanácsosnak nevezte ki és több rendjellel tüntette ki, azonkívül 18.000 forintot adott neki évenként, hogy azt ossza ki az egyházmegyei papok közt.

Şuluţiu érsek 1867. szeptember 7-én halt meg Balázsfalván. Összes vagyonát kulturális célokra hagyta.

Şuluţiu érsek halála után a káptalan, általános vikáriussá Alután Szilárd kanonokot, ennek halála után pedig Cipariu Timoteusz kanonokot választotta meg.

Az érsekválasztó zsinat 1868. augusztus 11-ére lett összehívva Balázsfalvára. A zsinaton a fogarasi, illetve a gyulafehérvári főegyházmegye 39 esperességgel, a lugosi és a szamosujvári egyházmegyék pedig ama 33 esperességgel voltak képviselve, amelyek a fogarasi egyházmegyéből hasítottak ki és a lugosi, illetve a szamosujvári egyházmegyékhez csatoltattak volt. A zsinat első helyen: Vancea János, szamosujvári görög katolikus püspököt; második helyen: Cipariu Timoteusz balázsfalvai kanonokot és érseki vikáriust; harmadik helyen pedig Fekete Negruţiu János balázsfalvai kanonokot jelölte érsekül.

Ő Felsége a jelöltek közül, 1868. november 21-én Vancea János szamosujvári püspököt nevezte ki érsekké, aki miután IX. Pius pápa által 1869. április 3-án prekonizáltatott, 1869. április 11-én installáltatott az érseki székre. Ő Felsége Vancea érseket valóságos belső titkos tanácsosnak nevezte ki.

Vancea püspök különösen az egyházmegye adminisztrációjára fektette a fősúlyt és e célból oly szabályrendeleteket léptetett életbe, amelyek megkönnyítették és meggyorsították az egyházi adminisztrációt. Vancea érsek különös gondot fektetett az egyházmegyei iskolákra is. Alatta lendültek fel az egyházmegye iskolái és különösen a balázsfalvai görög katolikus főgimnázium. Vancea érsek a görög katolikus egyház képviseletében, a Rómában 1869/70-ben megtartott vatikáni egyetemes zsinaton is részt vett. Vancea érsek az érseki provincia szervezése céljából, 1872-ben és 1882-ben provinciális zsinatot, ezenkívül 1869-ben és 1882-ben egyházmegyei zsinatot tartott. Még két zsinatot tartott és pedig egyet 1873-ban, az iskolai ügyekben; egyet pedig 1875-ben, a lelkészek javadalmazásának az ügyében, ezen a két utóbbi zsinaton világiak is részt vettek.

Vancea érsek létesítette a balázsfalvai görög katolikus gimnáziummal kapcsolatban álló fiú szemináriumot is.

Vancea érsek 1892. július 31-én halt meg.

Vancea utódja az érseki székre dr. Mihályi Viktor, lugosi görög katolikus püspök lett, akit az 1893. április 16-án Balázsfalván megtartott érsekválasztó zsinat 82 szavazattal első helyen jelölt volt, a 49 szavazatot kapott Moldovan M. János, balázsfalvai

görög katolikus nagypréposttal és a 36 szavazatot kapott Rusu V. János nagyszebeni görög katolikus esperessel szemben.

Ő Felsége 1894. november 9-én nevezte ki érsekké Mihályit, a pápa pedig 1895. március 18-án prekonizálta. Dr. Mihályi 1895. május 26-án installáltatott.

B) A főegyházmegye jelenlegi állapotára vonatkozó adatok.

A főegyházmegye fenhatósága egészben, vagy csak részben a következő vármegyékre terjed ki: 1. Alsófehér, 2. Aranyostorda, 3. Csik, 4. Fogaras, 5. Háromszék, 6. Kisküküllő, 7. Kolozs, 8. Marostorda, 9. Nagyküküllő, 10. Szeben, 11. Szilágy, 12. Szolnok-doboka, 13. Udvarhely vármegyékre.

A főegyházmegye élén, apsai dr. Mihályi Viktor érsek áll, aki Balázsfalván székel. A főegyházmegye káptalanja 10 kano-nokból áll.

A főegyházmegye lelkészei az 1906. évben 221.690 K állam-segélyben részesült.

A főegyházmegye a következő 32 esperességből áll: 1. az almási, 18 anya és 4 fiók; 2. az aranyosi, 18 anya és 7 fiók; 3. a balázsfalvai, 27 anya és 2 fiók; 4. a cikendáli, 18 anya és 2 fiók; 5. a dicsőszentmártoni, 15 anya és 6 fiók; 6. az erzsébet-városi, 20 anya és 30 fiók; 7. a faragói, 23 anya és 6 fiók; 8. a gyergyószentmiklósi, 15 anya és 41 fiók; 9. a gyulafehérvári, 24 anya és 9 fiók; 10. a háromszéki, 11 anya és 90 fiók; 11. az indali, 21 anya és 13 fiók; 12. a katonai, 25 anya és 2 fiók; 13. a kolozsi, 23 anya és 6 fiók; 14. a kolozsvári, 38 anya és 39 fiók; 15. a magyarbényei, 18 anya és 4 fiók; 16. a magyar derzsei, 24 anya és 9 fiók; 17. a marosludasi, 21 anya és 3 fiók; 18. a marosujvári, 21 anya és 7 fiók; 19. a marosvásárhelyi, 27 anya és 58 fiók; 20. a marótlakai, 13 anya és 8 fiók; 21. a medgyesi, 24 anya és 7 fiók; 22. a mezőpagocsai, 17 anya és 3 fiók; 23. a nagyenyedi, 27 anya és 11 fiók; 24. a nagyszebeni, 32 anya és 32 fiók; 25. a radnóti 23 anya és 1 fiók; 26. a szászrégeni 10 anya és 26 fiók; 27. a szászsebesi, 22 anya és 23 fiók; 28. a székelyudvarhelyi, 8 anya és 97 fiók; 29. a tordai, 23 anya; 30. a verespataki, 15 anya és 31 fiók; 31. az alsóvenicai, 32 anya és 35 fiók; 32. a voilai, 22 anya és 9 fiók plébániával.

Az alsóvenicai és a voilai esperességek a fogarasi külpüs-pöki helynökséghez tartoznak.

A főegyházmegye klérusa áll:

1 érsekből, 9 kanonokból, 1 vikáriusból (a fogarasi), 19 va-lóságos főesperesből, 7 tiszteletbeli esperesből, 1 nyugalmazott esperesből, 8 valóságos alesperesből, 25 tiszteletbeli alesperesből, 3 esperes-adminisztrátorból, 53 papi jelleggel bíró tanárból és egyházi tisztviselőből, 19 nyugalmazott lelkészből, 719 világi lel-készből, 3 diszponibilis lelkészből és 2 szerzetesből, összesen te-hát 870 egyénből.

A főegyházmegyében 334 tanító és 205 kántor-tanító, összesen tehát 539 tanító van.

A főegyházmegyében összesen 705. anyaplébánia van, a melyekhez 611 fiókegyház tartozik.

A következő plébániákban a magyar királyi pénzügyminiszterium a kegyur:

1. az abrudbányai, 2. a fenesi, 3. a marosujvár-aknai, 4. a petrosáni, 5. a veresi, 6. a vizaknai, 7. a zalatnai plébániákban, amelyek Alsófehér vármegyében vannak.

A következő plébániákban a magyar királyi földművelésügyi miniszterium a kegyur:

1. a bisztrai (Torda-Aranyos), 2. a bucsumi (Alsófehér), 3. a csertési (Torda-Aranyos), 4. a karpenyesi (Alsófehér), 5. a kolozsi (Kolozs), 6. a muskai (Alsófehér), 7. az offenbányai (Torda-Aranyos), 8. az ó-tordai (Torda-Aranyos), 9. a parajdi (Udvarhely), 10. a ponordi (Torda-Aranyos), 11. a szohodoli (Alsófehér), 12. a topánfalvai (Torda-Aranyos), 13. az uj-tordai plébániában (Torda-Aranyos vármegyében).

A plébániákban 403 plébános, 224 adminisztrátor és 24 káplán, összesen tehát 651 lelkész nyert alkalmazást. Ezeken kívül az egyházmegyének 48 végzett papnövendéke volt. Az egyházmegyében 1 zárda, 9. bucsujáróhely, 342 kő- és 415 fa-, összesen tehát 757 templom; 178 kő- és 369 fa-, összesen tehát 547 plébániai lak van; 230 kő- és 278 fa, összesen tehát 508 iskola van, amelyekben 334 tanító és 205 kántor-tanító, összesen tehát 539 tanító működik.

A főegyházmegyéhez összesen 438.712 lélek tartozik.

Az iskolába járó gyermekek száma összesen 63.345, akik közül 32.900 fiu, 30.445 leány.

Az egyház fenhatósága alatt áll a balázsfalvai görög katolikus főgimnázium és az azzal kapcsolatban álló fiu internátus (ezekről a középiskoláknál lesz szó) és a balázsfalvai görög katolikus román polgári leányiskola és az azzal kapcsolatban álló leány internátus.

A balázsfalvai görög katolikus román polgári leányiskola és leány internátus.

A polgári leányiskolában 9 tanár és 4 hitoktató, az internátusban pedig 1 igazgató, 1 igazgatónő, 2 tanulmányi felügyelő és 1 nevelőnő működik.

Az intézetben iskolai ünnepélyek tartattak: 1. Október 4-én, Ő Felsege nevenapján. 2. Október 29-én, II. Rákóczi Ferenc hamvainak hazaszállítása alkalmával. 3. November 19-én, Szent Erzsébet napján, a megboldogult Erzsébet királyné nevenapján. 4. Április 11-én, az 1848-iki törvények szentesítésének az évfordulóján. 5. Junius 8-án, a koronázás évfordulóján.

Az intézet 32 növendéke összesen 2910 korona ösztöndíjban részesült. A növendékek évi tandíjképpen 12 K 30 fillért fizetnek. Az iskolai év az új naptár szerint kezdődik és záródik

A növendékekre vonatkozó 1906/7 iskolai év statisztikai adatait a következő táblázat tünteti ki:

Osztályok	A növendékek																			
	száma			vallása				nemzetisége			szülőinek foglalkozása				lakhelye			előmene tele		
	beiratkozott	kimaradt	az év végén maradt	római. kath.	görög kath.	görög keleti	izraelita	magyar	román	német	birtokos és gazdálkodó	iparos	kereskedő és vállalkozó	tisztviselő	értelmiség	Balászfalva	Alsóféhérvármegye	más vármegyék	felsőbb osztályba léphet	elégte len tanjegyet nyert
I.	33	3	30	1	27	2	–	–	29	1	10	2	–	2	16	5	11	14	29	1
II.	28	1	27	–	23	4	–	–	27	–	4	–	–	2	21	2	6	19	27	–
III.	18	3	15	–	13	2	–	–	15	–	4	–	2	4	5	3	4	8	15	–
IV.	15	3	12	–	10	1	1	1	11	–	3	2	–	–	7	3	2	7	12	–
Összesen	94	10	84	1	73	9	1	1	82	1	21	4	2	8	49	13	23	48	83	1

A főegyházmegyének a központi pénztárban kezelt alapítványai és alapjai.

A főegyházmegyének a központi pénztárban kezelt alapítványai és alapjai, 1906. évi január hó 1-én, összesen 6,673.906 korona 08 fillért tettek ki.

Nagyobb alapítványai és alapjai a következők:

1. A klérus alapja 1,487.287 K 79 f. 2. Az érsekségi alap 1,013.969 K 20 f. 3. A Şuluţiu-alapítvány 954.225 K 44 f. 4. A papi özvegyek és árvák alapja 396.887 K 38 f. 5. A Baziliták alapja 231.189 K 66 f. 6. A szemináriumi alap 198 018 K 77 f. 7. A Visia György-alapítvány 127.300 K 68 f. 8. A tanárok nyugdíj-alapja 125.176 K 35 f. 9. A Bidianu-alapítvány 115 350 K 29 f. 10. Az elaggott papok alapja 92.662 K. 11. Az iskolai alap 81.392 K 53 f. 12. A Visia I.-alapítvány 80 456 K 62 f. 13. A székesegyházi alap 79.174 K 43 f. 14. A Danuţiu-alapítvány 66.968 K 90 f. 15. A Cipariu-alapítvány 59.839 K 44 f. 16. A Ládai-alapítvány 56 784 K 72 f. 17. A Papfalvi alapítvány 53.626 K 91 f. 18. A tűzbiztosítási alap 50.023 K 53 f. 19. A Crişianu Boeriu-alapítvány 48.291 K 60 f. 20. A báró Ursu-alapítvány 48.176 K 46 f. 21. A Simu-alapítvány 45.907 K 64 f. 22. A tanulmányi alap 40.573 K 04 f. 23. A kolozsvári esperesi kerület alapja 38.889 K 13 f. 24. A Casva-alapítvány 37.723 K 11 f. 25. A konviktusi alap 37.074 K 14 f. 26. A Şuluţiu Dénes-alapítvány 36.682 K 47 f. 27. Az erdőaljai alap 34.892 K 63 f. 28. A magyarderzsei esperesi kerület alapja 33.592 K 02 f. 29. A derzsei esperesi kerület alapja 29.287 K 85 f. 30. Az elemi iskolák tanítóinak az alapja 28.959 K 58 f.

31. A Joanette-alapítvány 28.872 K 93 f. 32. A könyvnyomda alapja 28.470 K 40 f. 33. A mise-alap 28.325 K 99 f. 34. A jutalmak alapja 28.076 K 54 f. 35. Az Alutan-alapítvány 26.115 K 04 f. 36. A marosludasi esperesi kerület alapja 25.145 K 29 f. 37. A Baldi-alapítvány 24.198 K 09 f. 38. A Filipu-alapítvány 21.623 K 78 f. 39. A diák-asztal alapja 20.605 K 30 fillér stb.

A főegyházmegyének a következő ösztöndíj alapítványai vannak:

1. Şuluţiu Şt. Sándor-alapítvány, amelyből évenként 25 növendék 8160 K-t;

2. Papfalvi, amelyből évenként 1 növendék 240 K-t;

3. Tordai, melyből évenként 1 növendék 200 K-t;

4. Danaţiu, amelyből évenként 5 növendék 3000 K-t;

5. Baldi Lázár, amelyből évenként 4 növendék 800 K-t;

6. Negruţiu F. János, amelyből évenként 3 növendék 400 K-át;

7. Bota P. János, amelyből évenként 1 növendék 120 K-t;

8. Vancea, amelyből évenként 27 növendék 4480 K-t;

9. Tarţa József, amelyből évenként 1 növendék 140 K-t;

10. Liviu P. András, amelyből évenként 2 növendék 350 K-t;

11. Micu Sándor, amelyből évenként 2 növendék 380 K-t;

12. Cipariu Timoteusz, amelyből évente 5 növendék 600 K-t;

13. Báró Urs Dávid, amelyből évente 10 növendék 2000 K-t;

14. Vlása Illés, amelyből évenként 1 növendék 340 K-t;

15. Filip Sándor, amelyből évenként 3 növendék 600 K-t;

16. Raţiu Vazul, amelyből évenként 1 növendék 200 K-t;

17. Rusu V. János, amelyből évenként 2 növendék 320 K-t;

18. Alutan Szilárd, amelyből évenként 10 növendék 1120 K-t;

19. Chirila János, amelyből évenként 12 növendék 499 K 92 fillért;

20. Cutean Demeter, amelyből évenként 1 növendék 34 K-t;

21. Szászvárosi kerület, amelyből évenként 1 növendék 80 K-t;

22. Moldovan Pártén, amelyből évenként 2 növendék 200 K-t;

23. Bidian Elek, amelyből évenként 4 növendék 1200 K-t;

24. Báró Hirsch Nándor, amelyből évenként 3 növendék 1800 K-t;

25. Dr. Ramonţai Simon, amelyből évenként 26 növendék 6620 K-t;

26. Bob János, amelyből évenként 5 növendék 600 K-t;

27. Maior Péter, amelyből évenként 1 növendék 120 K-t;

28. Vajda Gábor, amelyből évenként 4 növendék 560 K-t;

29. Klain Efraim, amelyből évenként 2 növendék 600 K-t;

30. Joanette P., amelyből évenként 3 növendék 300 koronát kap.

31. Kenyér-alapítvány, amelyből évenként 258 növendék 6192 korona értékben kapott kenyeret.

A főegyházmegye tehát minden iskolai évben 426 tanuló-nak 42.255 korona 92 fillér ösztöndíjat ad.

Tanítói egyesületek.

A főegyházmegye fenhatósága alatt álló felekezeti tanítók, a vallás- és közoktatásügyi miniszter által, 1897. február 3-án 5118. sz. a. jóváhagyott alapszabályok alapján, «A gyulafehérvári és fogarasi görög katolikus főegyházmegyei görög katolikus tanítók egylete» elnevezés alatt külön tanító-egyesületet képeznek.

Az egyesületnek 26 fióka van, amelyekben az összes tagok száma 719, ezek közül 89 alapító, 10 tiszteletbeli, 561 rendes és 59 pártoló tag.

Az egyesületnek a következő fiókjai vannak:

1. A nagyenyedi fiók (1 alapító, 25 rendes, 2 pártoló, összesen tehát 28 taggal).
2. A gyulafehérvári fiók (3 alapító, 16 rendes, 2 pártoló, összesen tehát 21 taggal).
3. A nagyalmási fiók (12 rendes taggal).
4. Az aranyosi fiók (12 rendes taggal).
5. A magyarbényei fiók (2 alapító, 22 rendes és 7 pártoló, összesen tehát 31 taggal).
6. A balászfalvai fiók (10 alapító és 21 rendes, összesen tehát 31 taggal);
7. A katonai fiók (24 rendes taggal).
8. A kolozsvári fiók (6 alapító és 30 rendes, összesen tehát 36 taggal).
9. A kolozsi fiók (1 alapító, 23 rendes és 20 pártoló, összesen tehát 44 taggal).
10. A magyarderzsei fiók (1 alapító, 23 rendes, összesen tehát 24 taggal).
11. A radnóthi fiók (17 rendes taggal).
12. A faragói fiók (1 alapító és 18 rendes, összesen tehát 19 taggal):
13. A gyergyói fiók (6 alapító, 23 rendes és 11 pártoló, összesen tehát 40 taggal).
14. Az indali fiók (22 rendes taggal).
15. A marosludasi fiók (1 alapító és 20 rendes, összesen tehát 21 taggal).
16. A medgyes-erzsébetvárosi fiók (1 alapító és 30 rendes, összesen tehát 31 taggal).
17. A maróthlakai fiók (19 rendes és 5 pártoló, összesen tehát 24 taggal).
18. A marosi fiók (18 rendes és 6 pártoló, összesen tehát 34 taggal).
19. A marosujvári fiók (13 rendes taggal).
20. A mezőpagozsai fiók (18 rendes taggal).
21. A szászrégeni fiók (16 alapító, 27 rendes és 6 pártoló, összesen tehát 49 taggal).

22. A verespataki fiók (8 alapító és 19 rendes, összesen tehát 27 taggal).

23. A szászsebesi fiók (17 rendes taggal).

24. A nagyszebeni fiók (6 alapító és 25 rendes, összesen tehát 31 taggal).

25. A tordai fiók (5 alapító és 21 rendes, összesen tehát 26 taggal).

26. A fogarasi fiók (20 alapító és 33 rendes, összesen tehát 53 taggal).

Az egyesület vagyona az 1906/7 iskolai év végén 11.850 K 88 f. Az egyesületnek az 1906/7. iskolai évben 2366 K 70 f. bevétele és 2366 K 70 f. kiadása volt.

Az egyesület 20 fiókjának van könyvtára, amelyek 2.376 könyvből és 427 füzetből állanak.

Az egyesületnek az organuma, a már 9 év óta fennálló és Balázsfalván megjelenő «Foaia Școlastică», amely havonta kétszer, 16 negyedrét oldalon jelenik meg és amelynek szerkesztője Negruțiu F. János tanár, kiadója pedig a tanítóegyesület, előfizetési ára egy évre 6 K, megjelenik 553 példányban. Ez a lap az egyesületi ügyeken kívül tanügyi cikkeket közöl.

Az egyesület elnöke Muntean Gergely balázsfalvai kanonok; alelnöke Negruțiu F. János, a balázsfalvai görög katolikus román tanítóképezde tanára; jegyzője Ungurean Péter, a balázsfalvai görög katolikus román tanítóképezde tanára; pénztárnoka Pop Miklós, a balázsfalvai görög katolikus román tanítóképezde tanára.

Az egyesületnek a következő alapszabályai vannak:

I. Az egylet címe.

1. §. Az egylet címe: «A gyulafehérvári és fogarasi gör. kath. főegyházmegyei gör. kath. tanítók egylete».

II. Az egylet célja.

2. §. Az egylet célja: egyesíteni a főegyházmegye területén működő összes tanerőket, azokat tevékenységre buzdítani, ébresztani és ápolni a szerető kartársi egyetértést és a tanügy iránt való meleg érdeklődést; egyszóval a tanítói fontos hivatalnak a haladó kor kívánalmaihoz mért szellemi és anyagi felemelése, úgy annyira, hogy hivatásának, úgy a tudományos, mint társadalmi téren megfelelhessen, és így a vezetésére bizott iskolában virágozzék a valláserkölcös nevelés és oktatás és ez által jólétben gyarapodjék az egyház és haza.

III. Az eszközök.

3. §. Az egylet céljának elérésére a következő eszközöket használja: törekedni fog a nevelés és tanítás előmozdítására megkívántató ismereteket gyarapítani a nevelés-oktatás terén felmerülő kérdések megvitatása, – mintatanítások, – nevelés-tanítási tétel, – pályakérdések kidolgozása, – taneszközök és tanszerek gyakorlati ismertetése, – iskolai tankönyvek megbírálása, – az iskola belső életének kifejlesztésére célzó rendtartás és fegyelem gyakorlását illető tanulságos értekezések, – az egylet központján és a körökben könyvtárak felállítása, esetleg egy ne-

velés-oktatásügyi szaklap kiadása által, amely utóbbi egyszersmind az egylet hivatalos közlönye is lesz.

Továbbá törekedni fog oly tőkének megteremtésére, melyből az egyletnek nagyobb szükség által nyomott tagjait gyámolithassa; esetleg a szegény iskolákat segíyezhesse és a szegényebb sorsu tanulókat a legszükségesebb taneszközökkel elláthassa. Idővel, mikor az egylet anyagi helyzete megengedi, az egylet központján, Balázsfalván, egy tanszer-muzeumot fog felállítani.

IV. Az egylet védnöke.

4. §. Az egylet védnöke a gyulafehérvári és fogarasi gör. kath. főegyházmezei Érsek és Metropolita.

V. Az egylet hivatalos nyelve.

5. §. Az egylet jegyzőkönyvei szerkesztésében, hivatalos ügyirataiban, valamint tanácskozásaiiban is a román nyelvet használja. A nagygyűlés jegyzőkönyvei azonban hasábosan román és magyar nyelven fognak szerkesztetni és másolatban az illetékes kir. tanfelügyelővel fognak közöltetni.

VI. Az egylet szervezete.

6. §. Az egylet székhelye Balázsfalva és áll annyi körből, ahány esperesi kerületre van felosztva a főegyházmeze.

7. §. Ezen felosztásnak célja, hogy a tanítók gyakoribb gyűlésezések által fokozott működésre ösztönöztesse és a tárgyalásra kitűzött kérdések minél tüzetesebben megvitathatók legyenek.

8. §. Az egylet éve kezdődik szeptember 1-én és végződik augusztus 31-én.

VII. Az egylet tagjai.

9. §. Az egylet áll: rendes, alapító, pártoló és tiszteletbeli tagokból.
a) Az egylet rendes tagja a főegyházmeze területén működő kisededovó, elemi és felső népiskolai minden rendes, segédtanító és tanítónő; a balázsfalvi gör. kath. tanítóképző tanárai. A lelkészek mint iskolai igazgatók szintén rendes tagjai lehetnek, *b)* Alapító tagja, ki egyszersmindenkora 20 firtot o. é. fizet az egylet pénztárába, *c)* Pártoló tagja lehet minden nem tanító, ki évenként 1 firtot o. é. fizet az egylet pénztárába. Ugy alapító, valamint pártoló tag csak magyar honpolgár lehet, *d)* Tiszteletbeli tagokat a nagygyűlés választ a központi bizottság előterjesztésére, azon magyar honpolgárok közül, kik a népnevelés és oktatás terén kitűntették magukat, vagy pedig az egylet érdekében maguknak kiváló érdemeket szereztek.

VIII. A tagok kötelességei és jogai.

10. §. Minden rendes tag köteles évenként a körök gyűlései alkalmával 2 firtot fizetni.

11. §. Amely rendes tag két forintnyi tagdíját az év végéig sem fizetné meg, az egylet pénztárnoka postautánvétellel, esetleg közizgazgatási uton fogja behajtani.

12. §. Minden rendes tag köteles lakhelyét és utolsó postáját, valamint állomás változtatását saját köri elnökének bejelenteni.

13. §. Minden rendes tag tartozik az egylet alapszabályait megtartani, a közgyűlésein megjelenni és azok határozataihoz alkalmazkodni. A gyűlésről való elmaradást minden rendes tag indokolni tartozik.

14. §. A rendes tag csak azon esetben léphet ki az egyletből, ha más egyházmezebe költözik, vagy megszűnik tanító lenni, amit azon-

ban tartozik az egyesület elnökének a nagygyűlés alkalmával, szóval vagy írásban bejelenteni. Az egyesületből való kilépés a bejelentés napjától számított, tagdíját azonban tartozik azon évre megfizetni.

15. §. Minden rendes tagnak jogában áll a gyűlés tárgyalásaiban részt venni, indítványokat tenni és szavazni.

16. §. A nagygyűlésekben teendő indítványok 15 nappal a gyűlés előtt a központi bizottságnak bejelentendők.

17. §. Az alapító és tiszteletbeli tagok ugyanazon jogokkal bírnak, de az egyesület hivatalnokai nem lehetnek és az egyesület segélyezéseiben sem részesülhetnek, a pártoló tagok pedig csak tanácskozási joggal bírnak.

18. §. Minden rendes tag pályázhat a kitűzött pályakérdésekre. A pályatételek a nagygyűlésen hirdettetnek ki.

19. §. Minden rendes tagnak jogában áll a közgyűlésekben gyakorlati minta-tanításokat, értekezést tartani egy szabadon választott tételtől is, ha pedig ebbeli jogával a nagygyűlésen is élni akar, tartozik dolgozatát 15 nappal a nagygyűlés előtt a központi bizottságnak beküldeni és ha a bizottság megfelelőnek ítéli, annak megtartását engedélyezi. Politikai kérdések megvitatása ki van zárva.

IX. Egyesületi ügyvezetés.

20. §. Az egyesület ügyeit intézik: a) a körök gyűlései; b) a nagygyűlés; c) a központi bizottság.

X. A körök gyűlései.

21. §. A körök minden félévben tartanak egy gyűlést, melynek helye és ideje mindig a megelőző gyűlésen tüzetik ki. A gyűlés napja, valamint tárgysorozata is, az illetékes kir. tanfelügyelőnek 15 nappal előbb bejelentendő. Azon esetben, ha közgyűlés egy oly községben tartatnék meg, amely más kir. tanfelügyelő hatáskörébe tartozik, akkor úgy annak napja, valamint tárgysorozata ezen kir. tanfelügyelőnek is bejelentendő.

22. §. Hogy a körök gyűlésein érvényes határozatok hozathassanak, a tagok kétharmadának jelenléte szükséges.

23. §. A körök teendői: a) Tisztségviselőinek megválasztása egy évi időtartamra, kik azonban újra megválaszthatók. A körök tisztségviselői: az elnök, a jegyző, a pénztárnok és a könyvtárnok. A kör valóságos elnöke és többi tisztségviselői a tanítók közül választandók. b) Az előző gyűlés jegyzőkönyvének felolvasása és hitelesítése, c) A tanügyre vonatkozó felsőbb rendeletek és a központi bizottság értesítéseinek felolvasása, d) A közgyűlések által kitűzött vagy a tagok által szabadon választott tételről szóló dolgozatok felolvasása, e) Egy tag kijelölése, ki a következő közgyűlésen gyakorlati mintatanítást tart, ha egy sem jelentkeznék önként. Ha ellenben többen jelentkeznének, akkor sorshuzás fog dönteni. f) Gondoskodik, hogy a központi bizottság által kitűzött tételek és a gyakorlati tanítások a kör legalább egy tagja által dolgoztassanak ki. g) Egy kiküldött bizottság által megbírálja a beérkezett dolgozatokat. A gyakorlati tanításokra vonatkozó megjegyzéseket azon sorrendben teszik, amelyben az elnöknel jelentkeztek, h) Jegyzőkönyvi köszönetet szavaz azon tagjainak, kik vagy dolgozataikkal, vagy gyakorlati tanításaikkal magukat kitüntették. i) Megvitatja egyes tagjai által a tanítás és nevelés alkalmával szerzett tapasztalatok alapján a felvetett fontosabb iskolai kérdéseket. l) Tárgyalja az esetleges indítványokat és határozatokat hoz. m) Gyakorlati utmutatások adatnak a méhészet, kertészet és háziiparról, n) Beszedi a tagdíjakat az azon körhöz tartozó rendes és pártoló tagoktól. o) Pártoló tagok vétetnek fel.

XI. A körök tisztviselőinek teendői.

24. §. *a)* Az elnök egybehívja, megnyitja a gyűléseket és vezeti a tárgyalásokat, szavazategyenlőség esetében szavazatával dönt, megvonhatja a szót, ha valaki eltér a tárgytól vagy az alapszabályoktól; a gyűlést bezárja; a jegyzőkönyvet és a kör egyéb iratait aláírja és 14 nap alatt a központi bizottságnak nyilvántartás végett beterjeszti, *b)* A jegyző felveszi a jegyzőkönyvet és két példányban készíti. A jegyzőkönyveket a gyűlés kebeléből „kiküldött két tag által hitelesíti. Ő „végzi a kör többi írásbeli dolgozatait is; elkészíti a tagok névjegyzékét és egy példányt minden év végén a központi bizottságnak nyilvántartás végett beterjeszt, *c)* A pénztárnok beszedi a tagdíjakat és esetleges adományokat, ezekről rendes naplót vezet és az elnök útján a központi bizottságnak küldi be. *d)* A könyvtárnok a könyvtárnak jó karban való fentartásáról goondoskodik. *e)* A körök esetleges költségeit a központi bizottság utalványozza.

XII. A nagygyűlés.

25. §. Nagygyűlés évenként egyszer, őszkor, tartatik Balázsfalván, miután a körök már megtartották gyűléseiket.

26. §. A nagygyűlés áll: *a)* a központi bizottságból; *b)* a körök tisztviselőiből és *c)* a körök két-két képviselőjéből. Jogában áll azonban minden tagnak a nagygyűlésen résztvenni és tagsági jogait gyakorolni.

27. §. A nagygyűlés idejét a központi bizottság állapítja meg és annak tárgysorozatával együtt a tagoknak, valamint az alsófehérmegyei kir. tanfelügyelőnek legalább is 30 nappal előbb tudomásul hozza.

28. §. A nagygyűlésen a határozatok szavazattöbbséggel hozatnak. A tisztviselők titkos szavazattal választatnak. Felkiáltás által történt választások érvénytelenek.

29. §. A nagygyűlés ügyköre: *a)* A maga kebeléből választja három évre főtisztviselőit, *b)* Az elnök jelentést tesz az egylet állapotáról, működéséről és ügyeinek vezetéséről, *c)* A központi bizottság javaslatára kitüzi a nevelés és oktatástani tételket, amelyeket vagy elfogadja vagy másokkal helyettesíti, *d)* A nagygyűléseken csak a mult évben pályanyertes dolgozatok olvastatnak fel; felolvashatók azonban egy szabadon választott tételről is, ha ama dolgozatok legalább is 15 nappal a nagygyűlés előtt a központi bizottságnak beküldetnek és ha azokat megfelelőeknek találja; gyakorlati tanítások tartatnak. Ezekre nézve a 23. §. *e)* pontja érvényes, *e)* Tárgyalja a nagygyűlés előtt 15 nappal bejelentett indítványokat és azok fölött határoz, *f)* A központi bizottság ajánlatára tiszteletbeli tagokat választ, *g)* A pénztárnok jelentést tesz az egylet anyagi állapotáról és a központi bizottság által felülvizsgált mult évi számadásokat előterjeszti, *h)* A nagygyűlés állapítja meg véglegesen a központi bizottság által előterjesztett költségvetést, *i)* A könyvtárnok jelentést tesz a könyvtár állapotáról.

XIII. Az egylet főtisztviselői és azok teendői.

30. §. Az egylet főtisztviselői az elnök, az alelnök, a két jegyző, pénztárnok, ellenőr és könyvtárnok.

a) Az elnök képviseli az egyletet minden ügyeiben, valamint a hatóságokkal szemben is, egybehívja a nagygyűléseket és a központi bizottság üléseit és azokat vezeti; szavazategyenlőség esetében saját szavazatával dönt; a tárgyalási kérdéseket a gyűlés tárgysorozata szerint kitüzi; felügyel az alapszabályok megtartására és ha szükséges, az eltérőt rendreutasítja, esetleg tőle a szót megvonja; az üléseket bezárja; a jegyzőkönyv hitelesítésére egy háromtagu bizottságot küld ki.

Utalványozza a nagygyűlés által megszavazott összegeket és szük-

ség esetén a nagygyűlés utólagos jóváhagyása mellett azonnal intézkedik; előterjeszti a központi bizottság évi jelentését és eljárásáról a nagy- és bizottsági gyűlésnek felelős.

b) Az alelnök, az elnök akadályoztatása esetében azt mindenben helyettesíti, de különben is segédkezet nyújt az egyesület ügyvezetésében.

c) A jegyzők felváltva vezetik a nagygyűlés és a központi bizottság jegyzőkönyveit, ez utóbbiak a következő bizottsági ülésen hitelesíttetnek. A jegyzők segédkeznek az elnöknek a hivatalos levelezésekben, az egyesület tagjainak névjegyzékét elkészítik és nyilvántartják.

d) A pénztárnok kezeli az egyesület vagyonát, rendes pénztári naplót vezetvén; az ellenőr által ellenjegyzett nyugta mellett átveszi a tagdíjakat és az egyesület javára befolyó adományokat; teljesíti az elnök által utalványozott és az ellenőr által ellenjegyzett kifizetéseket; nyilvántartja a hátralékokat és szükség esetén a nagygyűlés elé terjeszti intézkedés végett.

A pénztárnok felelős az egyesület vagyonáért, a nagygyűlésen jelentést tesz az egyesület anyagi állapotáról, az elnök felhívására pedig bármikor előmutatással tartozik.

A központi bizottsággal egyetértésben gondoskodik az egyesület tőkéjének gyümölcösztetéséről és a pénztárban előre nem látott kiadásokra legfőleg 50 forintot tarthat; az egyesületi év végén a számadásokat lezárja és azokat felülvizsgálás végett a központi bizottságnak benyújtja.

e) Az ellenőr ellenjegyzik a bevételeket és kiadásokat; valamint az elnök által eszközölt utalványozásokat is.

f) A könyvtárnok rendben tartja az egyesület könyvtárát és jelentést tesz annak állapotáról.

XIV. A központi bizottság.

31. §. A központi bizottság áll: *a)* a balászfalvai gör. kath. tanítóképző, gyakorló és fő elemi iskola tanáraiból; *b)* az egyesület főtisztviselőiből; *c)* a körök elnökeiből; *d)* a köröknek egy évi időtartamra megválasztott egy-egy képviselőjéből.

32. §. Érvényes határozatokat hozhat a jelenlevő tagok többsége.

33. §. A központi bizottság minden év negyedében egy-egy ülést tart; azon esetben, midőn a körülmények kívánják, az elnök rendkívüli ülést is hívhat egybe. Rendkívüli ülés hívható egybe akkor is, ha a központi bizottság tagjainak kétharmada kívánja.

A központi bizottság feladata, hogy üléseiben minden az egyesület céljaira vonatkozó kérdést megvitasson; hogy közreműködjen az egyesület szellemi és anyagi előhaladásán és hogy az egyesület egyes körök tisztviselőinek megadja a szükséges támogatást, egyszóval, hogy az egész egyesületet vezesse.

34. §. A központi bizottság teendői: *a)* Megállapítja a nagygyűlés elé terjesztendő nevelés- és oktatástani tételket; *b)* három-három tagu bizottságot küld ki a beérkezett dolgozatok, esetleg tankönyvek megbirálására, mely utóbbiak közül a megfelelőbbeket az egyházmegyei főhatóságnak fogja ajánlani az egyházmegye területén levő iskolákban behozatal végett. Hasonlóan háromtagu bizottságot küld ki a pénztárnok által betérjesztett számadások felülvizsgálására, *c)* Két tagot biz megkebeléből, hogy úgy az idegen, valamint irodalmunk népművelési termékeit figyelemmel kísérik. Ezek a következő nagygyűlésen részletes jelentést fognak tenni és ezáltal alkalom fog adni az egyesület tagjainak megismerkedni az irodalom kiválóbb termékeivel; *d)* megállapítja a nagygyűlés idejét és tárgysorozatát és végrehajtja annak határozatait; *e)* a körökkel összeköttetésben áll, ezeknek elnökei által betérjesztett ügyeit elintézi, esetleg felveszi a nagygyűlés tárgysorozatába; *f)* gondoskodik a körök szükségleteiről; *g)* összeállítja a jövő évi költségvetést.

XV. Az egyesület vagyona.

35. §. Az egyesület vagyont képezik: *a)* a rendes tagok által fizetett tagdíjak; *b)* az alapító tagok által fizetett összegek; *c)* a pártoló tagok által fizetett tagdíjak; *d)* a befolyt adományok; *e)* az egyesület javára rendezett különféle ünnepek és mulatságok tiszta jövedelme; *f)* az egyesület hivatalos közlönyének esetleges tiszta jövedelme.

36. §. Az egyesület költségei a rendes, pártoló, alapító tagok tagdíjaiból fedeztetnek; a fennmaradó összeg, valamint egyéb jövedelem az egyesület tőkéjéhez csatoltatik és az egyesület könyvtárának és tanszermuzeumának gyarapítására és a 3. §-ban jelzett segélyekre fordítatik.

XVI. Az egyesület feloszlásáról.

37. §. Az egyesület feloszlik:

a) Ha a rendes és alapító tagok kétharmada kívánságára az e célból összehívott nagygyűlésen elhatározza.

b) Azon esetben, ha az egyesület az alapszabályokban meghatározott célt és eljárást, illetőleg hatáskörét meg nem tartja, a kir. kormány által amennyiben további működésének folytatása által az állam vagy az egyesületi tagok vagyoni érdeke veszélyeztetnék, haladéktalanul felfüggesztetik s a felfüggesztés után elrendelendő szabályos vizsgálat eredményéhez képest végleg fel is oszlattatik, vagy esetleg az alapszabályok megtartására különbeni feloszlás terhe alatt köteleztetik. Mind a két esetben, t. i. akár a nagygyűlésen mondatik ki a feloszlás, akár az e célra elrendelt vizsgálat alapján a polgári hatóság által történnék meg, az egyesület tőkéje a főegyházmegyei iskolai alaphoz csatolandó és az egyesület által követett célokra fordítandó; a központi könyvtár és a tanszermuzeum a balázsfalvai gör. kath. tanítóképzőintézet és elemi iskola birtokába mennek át; a körök könyvtárai pedig az azok területén levő gör. kath. iskolák között fognak feloszlanni.

5118. sz. Jóváhagyom azzal, hogy nem csupán az 5. §-ban érintett nagygyűlés, de a körök gyűlések jegyzőkönyvei is hasábosan, az állam hivatalos nyelvén szerkesztendők s az illetékes kir. tanfelügyelőnek másolatban megküldendők.

Budapest, 1897. február 3-án.

(P. H.)

A miniszter meghagyásából:
Szathmáry s. k.,
miniszteri tanácsos.

IV. FEJEZET.

A nagyváradi görög katolikus román egyházmegye.

A) Az egyházmegye története.

Miután az uniót a biharvármegyei románok egy része is elfogadta, a biharvármegyei uniált románok nem a fogarasi görög katolikus püspök, hanem a nagyváradi latin szertartású katolikus püspök fenhatósága alá helyeztetek.

A biharvármegyei uniált románoknak, meg voltak a saját görög katolikus papjaik, akik mindenekben a keleti szertartás szerint funkcionáltak és akiket a nagyváradi latin szertartású ka-

tholikus püspök rendelkezésére, hol a fogarasi görög katolikus román püspök, hol a munkácsi görög katolikus ruthén püspök szentelt fel.

A biharvármegyei uniált románoknak, a nagyváradi latin szertartású katolikus püspök fenhatósága alá helyezését, az uniáltak olyaténképpen tüntették fel, mint amely Bihar vármegyében akadályul szolgált az unió terjedésének, még pedig részben azért, mert – szerintük a görög keletiek ezt a körülményt, – arra való hivatkozással, hogy a nagyváradi latin szertartású püspök, a biharmegyei görög katolikus román egyház felett gyakorolt fenhatóságát arra fogja kiaknázni, hogy a kelti rítus kiküszöbölésével, lassankint a latin ritust csempéssze be az uniált román egyházba, – arra használták fel, hogy a románokat elrettentésük az uniótól; részben pedig azért, mert a nagyváradi latin szertartású katolikus püspöknek azon joga, hogy tizedet szedhessen összes hiveitől, súlyosan megnehezítette az uniált románok anyagi helyzetét, akik míg görög keletiek voltak, nem fizettek volt tizedet a püspöknek.

Ezek a körülmények és különösen Martinoviciu Joanicu és Jovanoviciu Vince aradi görög keleti román püspököknek, az unió terjedésének az ellensúlyozására Bihar vármegyében tett kámonikális vizitációi nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy Bihar vármegyében az uniált románoknak a száma nap-nap után kevesbedjék, akik nagy tömegekben tértek vissza a görög keleti vallásra.

Igaz ugyan, hogy Mária Terézia királynő azt tanácsolta volt a nagyváradi latin szertartású katolikus püspöknek, hogy ne szedjen az uniált románoktól tizedet, ez a tanács azonban már késő volt. Ezt legjobban igazolja az a körülmény, hogy amidőn Mária Terézia 1758-ban egy bizottságot küldött volt ki, amelynek minden egyes biharvármegyei románától meg kellett kérdeznie, hogy uniált-e vagy sem?, az a bizottság, az egész Bihar vármegyében, a görög keleti községekben elszórt csekély számú unitusokon kívül, csak három uniált községet talált, még pedig Pocsajt, Szentandrást és Nagylétát.

Ezen bizottság kedvezőtlen jelentése folytán, Mária Terézia királynő, az unió terjedésének az érdekében, a nagyváradi latin szertartású katolikus püspöknek meghagyta volt, hogy az uniált románoktól, – akik számra nézve ugyis nagyon megfogytak – ne szedjen tizedet és hogy alkalmazzon maga mellett egy püspökké felszentelendő görög katolikus román vikáriust, aki a biharvármegyei görög katolikus románokkal szemben, a megyés püspöknek fentartott egyházi fenhatóságot és adminisztrációt kivéve, az összes többi püspöki jogokat gyakorolja. Mária Terézia királynő ezen vikárius évi fizetését 1.500 frtban állapította meg.

Mária Terézia királynő ezen intézkedése folytán, XIV. Be-

nedek pápa, a macedoniai görög származású, Kovács Melecius, diószegi görög katolikus papot nevezte ki 1748-ban, tegeani «episcopus in partibus infidelium» címmel, a nagyváradi latin szertartású katolikus püspök mellé görög katolikus vikáriussá, akit Olsavsky Manó, munkácsi görög katolikus ruthén püspök szentelt fel 1750-ben Mária-Pócson püspökké.

Bihar vármegyében Kovács vikárius alatt mind inkább szaporodtak az uniált románok, akik azonban folytonosan azt követelték, hogy nekik ne vikárius, hanem külön megyés püspök adassék. Kovács vikárius minden alkalmat felhasznált arra nézve, hogy a biharvármegyei uniált románok ezen kívánságát tudomására hozza a bécsi udvarnak, amely azonban a nagyváradi latin szertartású katolikus püspök tiltakozása folytán nem teljesítette ezt a kívánságot.

Miután Kovács vikárius 1770-ben meghalt, a biharmegyei görög katolikus románoknak öt éven át nem volt vikáriusuk, végre 1775-ben Drágosi Mózes, nagyváradi görög katolikus esperes neveztetett ki vikáriussá, akit Maioru Gergely, fogarasi görög katolikus román püspök szentelt fel Nagyváradon püspökké.

Miután a biharvármegyei uniált románok már többször kifejezést adtak volt ama kívánságuknak, hogy számukra egy külön görög katolikus püspökség állíttassék fel, Mária Terézia királynő kérelmére, VI. Pius pápa 1777. június 23-án kiadott bullájában, Nagyvárad székhelylyel, mint új görög katolikus püspökséget kanonizálta a nagyváradi görög katolikus egyházmegyét; ezzel kapcsolatban pedig Drágosi Mózes vikáriust, nagyváradi görög katolikus román püspökké nevezte ki.

Miután azonban a nagyváradi görög katolikus román püspöknek nem volt méltóságának megfelelő jövedelme, II. József, 1781. február 16-án kelt diplomájában elrendelte, hogy a nagyváradi görög katolikus román püspök számára, hasíttassék ki a nagyváradi latin szertartású katolikus püspök uradalmából a belényesi dominium és hogy a nagyváradi görög katolikus egyházmegyében, öt kanonokból álló káptalan szerveztessék.

Tekintettel arra, hogy a nagyváradi görög katolikus püspökség létesítése folytán, Bihar vármegyében az uniált községek száma csakhamar 100-ra szaporodott, II. József elrendelte, hogy az állami kincstárból 150 frt évi fizetés adassék minden képzett egyházmegyei papnak.

Drágosi püspök 1787. április 16-án halt meg.

Drágosi püspök halála után, II. József azon hiszemben, hogy a görög katolikus román lelkészek között, egy megfelelő képességgel bíró lelkész sincs a püspökségre, a ruthén származású Savnitzki Mihályt, a leMBERGI görög katolikus szeminárium rektorát nevezte ki nagyváradi görög katolikus püspökké, aki nem tudott románul. A nagyváradi görög katolikus káptalan Savnitzki kinevezésének a hallatára, II. Józsefhez feliratot

intézett, amelyben arra a veszedelemre mutatott rá, amely az egyházmegyét érné, ha annak élére egy olyan idegen származású püspök kerülne, aki nem ismeri sem a román nyelvet, sem pedig a román nép szokásait.

A király, a káptalan ezen felirata következtében, visszavonta Savnitzki kinevezését és 1788. április 8-án Darabont Ignácot, a balázsfalvai «Szent Háromság»-ról elnevezett zárda szerzetesét és a fogarasi görög katolikus román egyházmegye általános vikáriusát nevezte ki nagyváradi püspökké, akit a pápa 1789. március havában prekonizált és akit Bob János görög katolikus püspök, a balázsfalvai székesegyházban, 1790-ben szentelt püspökké.

A király, Darabont püspök kérelmére megengedte, hogy az állam kincstárból ne csak a képzett papok, hanem az egyházmegye összes papjai, tekintet nélkül képzettségükre, 150 frt évi javadalmazásban részesüljenek és hogy a nagyváradi görög katolikus káptalanban a hatodik kanonoki stallum is szerveztessék.

II. Lipót király 1792. február 21-ikén, Darabont püspök kérelmére, a nagyváradi görög katolikus egyházmegyének ajándékozta azt a nagyváradi házat, amely azelőtt a jezsuiták zárdája volt. A püspök ebben a házban fiú szemináriumot létesített, a Nagyváradon tanuló görög katolikus ifjak számára, amelynek a fentartására a vallásalapból évenként 2.696 frtot kapott, amely összeg addig a nagyváradi görög katolikus egyházmegyei papnövendékeknek, a bécsi és onnan később a Lembergbe áttett szemináriumban való ellátására fordított volt.

Darabont püspök egy görög katolikus székesegyház építéséhez fogatott, amelynek – életében – csak a tornya készült el. A püspök ezen székesegyház építésének a befejezésére, végrendeletileg 34.000 frtot hagyományozott.

Darabont püspök érdemeinek az elismerésül, valóságos belső titkos tanácsosnak neveztetett ki. Meghalt 1805. október 31-én.

Darabont halála után, Vulcan Sámuel, nagyváradi görög katolikus kanonok és vikárius neveztetett ki nagyváradi görög katolikus püspökké, akit Bob János fogarasi görög katolikus püspök, 1807. június 7-ikén szentelt fel a balázsfalvai székesegyházban püspökké.

Vulcan, miután elfoglalta püspöki székét, egyházmegyéjében kanonokális vizitációkat tartott. Alatta a nagyváradi görög katolikus román egyházmegye 72 plébániával szaporodott, amelyek mint román községek, a munkácsi görög katolikus ruthén egyházmegyéből csatoltattak a nagyváradi görög katolikus román egyházmegyéhez.

Vulcán püspök közbenjárására, az egyházmegye legtöbb papja 300 frt évi javadalmazásban részesült, voltak azonban olyan papok is, akik évi javadalmazásként 600 frtot kaptak.

Ő alatta lett befejezve a nagyváradi székesegyház építése

is, amely azonban 1836. június 21-én teljesen leégett. Vulcan alapította 1828-ban a belényesi görög katolikus gimnáziumot és az azzal kapcsolatos kenyér-alapot, azonkívül a sajátjából több falusi iskolát és papi lakot építtetett.

Vulcan püspök 1839. december 25-ikén halt meg. Halálzásának évfordulóját, a belényesi görög katolikus főgimnázium gyász isteni tisztelettel és iskolai ünnepélylyel üli meg.

Vulcan püspök halála után, 1842. augusztus 2-ikán, Erdélyi Vazul, nagyváradi görög katolikus kanonok neveztetett ki nagyváradi görög katolikus püspökké, aki a pápa által 1843. január 30-ikán prekonizáltatott és akit Leményi János fogarasi görög katolikus román püspök, 1843. június 4-én szentelt püspökké a balázsfalvai székesegyházban.

Erdélyi püspök alatt épült fel az elégett nagyváradi görög katolikus székesegyház, azonban csak csonka toronnyal, valamint a görög katolikus fiu szeminárium is.

Erdélyi püspök nagy buzgalmat fejtett ki az iránt, hogy a hazai görög katolikus román egyház felszabaduljon a hazai római katolikus egyház fenhatósága alól és mint ilyen érseki provinciát képezzen és hogy két új görög katolikus román püspökség állittassék fel és pedig az egyik Lugoson, a másik pedig Szamosujváron. Miután pedig a Balázsfalván székelő fogarasi püspök, érseki rangra emeltetett és felállittattak a lugosi és szamosujvári új görög katolikus román püspökségek, Erdélyi püspök alatt kihasított a nagyváradi, görög katolikus román egyházmegyéből 22 plébánia, amelyek a lugosi görög katolikus román egyházmegyéhez csatoltattak.

Ő Felsége I. Ferenc József király, Erdélyi püspököt érdemeinek elismerésül, bárói rangra emelte és valóságos belső titkos tanácsosnak nevezte ki.

Erdélyi püspök 1862. március 27-én halt meg.

Erdélyi püspök halála után, 1862. november 1-én dr. Pap Szilágyi József, nagyváradi görög katolikus kanonok neveztetett ki nagyváradi görög katolikus román püspökké, akit a pápa 1863. március 16-án prekonizált és akit Şuluţiu Şterca Sándor görög katolikus érsek, 1863. május 3-ikán szentelt püspökké a balázsfalvai székesegyházban.

Pap Szilágyi püspök sokat fáradozott az unió terjesztésén, ő építtette fel az ujonnan épült székesegyház csonka tornyát.

Pap Szilágyi püspök részt vett a Rómában 1870-ben megtartott vatikáni egyetemes zsinaton. Ő Felsége kétszer tüntette ki. Meghalt 1873. augusztus hó 5-én.

Pap Szilágyi püspök halála után, 1873. szeptember 16-án, Oltean János, lugosi görög katolikus román püspök neveztetett ki nagyváradi görög katolikus román püspökké, aki 1874. január 24-én foglalta el új püspöki székét.

Oltean alig vezette három évig a nagyváradi görög ka-

tholikus egyházmegyét, mert 1877. november 29-ikén meghalt Belényesben. Egyházmegyéjét tulköltekezése folytán a legnagyobb anyagi zavarban hagyta, amelyből az egyházmegyét utóda, Pável Mihály takarékosága segítette ki.

Oltean halála után, 1879. január 29-én Pável Mihály szamosujvári görög katolikus román püspök neveztetett ki nagyváradi görög katolikus román püspökké, aki 1879. június 8-ikán foglalta el új püspöki székét.

Pável püspök egyházmegyéjének az érdekében igen sokat tett és két millió forintot jóval meghaladó összeget adott egyházmegyei célokra. Renováltatta a nagyváradi és a belényesi székesegyházakat; a kanonokoknak Nagyváradon öt új házat építtetett; a nagyváradi görög katolikus román elemi iskola számára emeletes házat építtetett, amely egyszersmind a tanítók lakásául is szolgál; a nagyváradi fiú internátus növendékeinek a felruházása céljából alapot tett; felépítette a belényesi plébániai lakot; alapot tett a belényesi görög katolikus főgimnázium tanárai fizetésének a felemelésére; a belényesi gimnáziumi épületet egy emeletes szárnyépülettel toldatta meg; Belényesben 130 növendék részére internátust építtetett és 74 tanuló ingyenes ellátása céljából alapot tett; Belényesben polgári román leányiskolát létesített és annak megfelelő épületet és leány internátust építtetett, az internátusban pedig 40 növendék ingyenes ellátása céljából alapot tett; egy, a budapesti Ferenc József-intézetben nevelendő román tanuló számára alapot (48.000 K) tett; az egyházmegyei papok segélyezése céljából alapot tett; azonkívül Nagyvárad város humánus érdekeinek előmozdításáért is áldozott, miért is Nagyváradon, a püspöki rezidencia mellett elterülő utca nevére, «Pável»-utcának neveztetett el.

Ő Felsége érdemeinek az elismeréséül, valóságos belső titkos tanácsosnak nevezte ki, azonkívül pedig a Ferenc József-rend I-ső osztályával és a Vaskorona-rend I-ső osztályával tüntette ki.

Meghalt 1902. június 1-én Szlatinán, ahol el is temettetett.

Pável püspök halála után Ő Felsége, nagyváradi görög katolikus román püspökké 1903. május hó 10-én, dr. Radu Demeter lugosi görög katolikus román püspököt nevezte ki, aki a püspöki székbe 1903. augusztus 16-án lett beiktatva.

Radu püspök a régi rezidenciát lebontatta és ahelyett egy díszes új püspöki rezidenciát építtetett.

B) Az egyházmegye jelenlegi állapotára vonatkozó adatok.

Az egyházmegye fenhatósága Arad, Békés, Bihar, Csanád, Csongrád, Hajdu, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Szabolcs, Szatmár, és Szilágy vármegyékre, illetve azok egyes részeire terjed ki.

Az egyházmegye élén: Dr. Radu Demeter püspök áll, aki Nagyváradon székel.

Az egyházmegye káptalanja hat kanonokból áll.

Az egyházmegye lelkészei az 1906. évben 62.688 K államsegélyben részesültek.

Az egyházmegye a következő 19 esperességből áll:

1. A belényesi, 14 anya- és 19 fiók; 2. a berettyómenti, 15 anya- és 24 fiók; 3. a borossebesi, 4 anya- és 20 fiók; 4. a hollódi, 9 anya- és 33 fiók; 5. a makói, 4 anya- és 28 fiók; 6. a mezősegyesi, 10 anya- és 32 fiók; 7. a nagylétei, 10 anya- és 65 fiók; 8. a nagyváradai, 14 anya- és 138 fiók; 9. a sebeskőrösmenti, 9 anya- és 25 fiók; 10. a simándi, 5 anya- és 31 fiók; 11. a vasadi, 8 anya- és 36 fiók; 12. a világosi, 6 anya- és 22 fiók; 13. az alsószopori, 10 anya- és 13 fiók; 14. az erdőszádai, 8 anya- és 4 fiók; 15. az érmelléki, 8 anya- és 15 fiók; 16. a madarászi, 7 anya- és 15 fiók; 17. a nagykárolyi, 8 anya- és 20 fiók; 18. a szamosközi, 11 anya- és 14 fiók; 19. a szatmári, 8 anya- és 28 fiók plébániával.

Az alsószopori, az erdőszádai, az érmelléki, a madarászi, a nagykárolyi, a szamosközi és a szatmári esperességek a szatmári püspöki külhelynökséghez tartoznak.

Az egyházmegye klérusa áll:

1 püspökből, 6 kanonokból, 1 püspöki külhelynökből, 21 szentszéki és tanári állásokat betöltő lelkészből, 6 archidiaconusból, 19 alarchidiaconusból, 96 plébánosból, 59 adminisztrátorból, 13 káplánból, 5 nyugalmazott lelkészből, 6 diszponibilis lelkészből, 3 az egyházi szolgálaton kívüli állásokban levő lelkészből, összesen tehát 236 egyénből.

Miután az egyházmegyének nincs saját papnevelője, papnövendékeit különböző szemináriumokban képezteti ki; így a nagyváradai latin szertartású szemináriumban 4 papnövendéket; a budapesti «Központi Szeminárium»-ban 4 papnövendéket; az esztergomi érseki szemináriumban 2 papnövendéket; az ungvári görög katolikus ruthén szemináriumban 6 papnövendéket; a szatmári latin szertartású szemináriumban 4 papnövendéket, évenként tehát összesen 20 papnövendéket neveltet, akik valamennyien az egyházmegye ösztöndíjasai.

Az egyházmegyében összesen 182 felekezeti népiskola van, amelyekben 180 tanító tanított.

Az egyházmegye nagyváradai tanítóképezdejében 28 ösztöndíjas tanítóképezdész volt, akik a nagyváradai fiú internátusban kapnak teljes ellátást, ezek közül 6 a lugosi görög katolikus egyházmegyéhez tartozott.

Az egyházmegyében összesen 168 anyaplébánia van, amelyekhez 582 fiókegyház tartozik.

Az egyházmegyéhez tartozó plébániák közül 103 kegyuraság alatt áll, és pedig: 1 a nagyváradai görög katolikus román püs-

pök, 9 a nagyváradi római katolikus püspök, 1 a temesvári római katolikus püspök, 1 a szentjobbi apátság, 6 a nagyváradi római katolikus káptalan, 2 a nagyváradi római katolikus káptalan és a vallás alap, 1 a nagyváradi római katolikus nagyprépostság, 1 a nagyváradi Szent László apátság, 2 a nagyváradi Szent István apátság, 1 a nemeskéri Kiss család és a vallás alap, 1 a Vertán család, 77 pedig a vallásalap kegyurasága alatt áll.

Az egyházmegye összesen 217.891 lelket foglal magában.

Az egyházmegye fenhatósága alatt áll: a belényesi görög katolikus főgimnázium és az azzal kapcsolatban álló fiú internátus, (ezekről a középiskoláknál lesz szó), továbbá a belényesi görög katolikus román polgári leányiskola és az azzal kapcsolatban álló leány internátus, végül a nagyváradi fiú internátus.

A nagyváradi fiú internátusban, amelyben összesen 65 gimnáziumi növendék volt, 40 gimnáziumi tanuló nyert ingyenes ellátást, akik közül 30 mint az internátusi alap, 2 mint a Darabont-alapítvány, 3 mint a Vulkán-alapítvány, 1 mint a Papfalvay alapítvány, 1 mint a Sorban-alapítvány, 1 mint a Kuku-alapítvány, mint a püspöki alapítvány ösztöndíjasa nyert ingyenes ellátást.

*A belényesi görög katolikus román polgári leányiskola
és leány internátus.*

A polgári leányiskolában 10 tanár és 2 hitoktató; az internátusban pedig: 1 igazgató, 1 igazgatónő, 1 szpirituális, 3 tanulmányi felügyelő, 2 nevelőnő és 1 bonne működött.

Miután az intézet tannyelve kizárólag a román, az összes tantárgyak, a magyar nyelvet kivéve, román nyelven adattak elő.

Mint rendkívüli tantárgyak a latin nyelv, a francia nyelv és a zene adattak elő.

Iskolai ünnepélyek tartattak:

1. Október 4-én, Ő Felsege nevenapján. 2. Október 29-én, II. Rákóczi Ferenc hamvainak hazaszállítása alkalmával. 3. November 7-én, Szent Demeter napján dr. Radu Demeter, nagyváradi görög katolikus román püspök nevenapján. 4. November 19-én, szent Erzsébet napján, a megboldogult Erzsébet királyné nevenapján. 5. Április 11-én, az 1848-iki törvények szentesítésének évfordulóján. 6. Junius 1-én, Pavel Mihály, volt nagyváradi görög-katolikus püspöknek, mint az intézet alapítójának halálozási évfordulóján. 7. Junius 8-án, a koronázás évfordulóján.

A növendékek évi tandíjképpen 12 koronát, beiratási díjképpen 4 koronát, iskolai bizonyítványért 2 koronát, összesen tehát 18 koronát fizetnek; a francia nyelv tanulásáért, heti 2 óráért 20 koronát, a zene tanulásáért heti 3 óráért egy évre 60 koronát fizetnek.

Az iskolai év az új naptár szerint kezdődik és záródik.

A növendékekre vonatkozó 1906/7. iskolai év statisztikai adatait a következő táblázat tünteti ki:

Osztályok	A növendékek																
	száma			vallása		nemzetisége		szülőinek foglalkozása					lakhelye			előmenetele	
	beiratkozott	kimaradt	az év végén maradt	görög kath	görög keleti	román	szerb	bírtokos és gazdálkodó	iparos	kereskedő	tisztvidelő	értelmiség	Belényes	Bihar várm.	Más várm.-hez tartoznak	felsőbb osztályba léphet	elégtelen tanjegyet nyert
I.	35	–	35	26	9	35	–	3	1	–	2	29	3	13	19	31	4
II.	27	2	25	18	7	25	–	–	–	1	6	18	1	5	19	18	7
III.	29	2	27	24	3	26	1	2	1	–	3	21	4	2	21	25	2
IV.	18	–	18	18	–	18	–	2	–	–	3	13	2	4	12	18	–
Összesen	109	4	105	86	19	104	1	7	2	1	14	81	10	24	71	92	13

Az internátusban 101 és pedig 4 elemi és 97 polgári iskolai növendék volt, akik közül 89 görög katolikus és 12 görög keleti volt.

A görög katolikus növendékek közül 44 ingyenes volt, akik közül 40 növendékért a «Pável-alap», 4 növendékért pedig az internátusi alap fizetett.

Az internátusban naponként felváltva magyar, román, német és francia társalgási órák tartatnak.

Az internátusban a növendékek egy évre 300 koronát fizetnek. A zongora tanulásáért 65 koronát, a francia nyelv tanulásáért 20 koronát fizetnek.

Az egyházmegyének a központi pénztárban kezelt alapítványai és alapjai.

Az egyházmegyének a központi pénztárban kezelt alapítványai és alapjai az 1907. év végén, összesen 3.788,353 korona 71 fillért tettek ki.

Nagyobb alapítványai és alapjai a következők:

1. A papi özvegyek és árvák alapja 227,055 K 08 f. 2. Az egyházmegyei pénztár alapja 97,008 K 84 f. 3. Az elaggott papok alapja 18,774 K 80 f. 4. A nagyváradi görög katolikus román elemi iskola alapja 15,872 K 88 f. 5. A nagyváradi görög katolikus fiunevelde ruha-alapja 40.000 K. 6. A nagyváradi görög katolikus fiunevelde fentartási alapja 100,266 K 88 f. 7. A Pável-segély alap 3.000,000 K. 8. A belényesi görög katolikus főgimnázium fentartási alapja 260,588 K 68 f.

Tanító egyesületek.

Az egyházmegye fenhatósága alatt álló tanítók – a szatmári püspöki külhelynökségnek tanítóit kivéve – nem képeznek tanító egyesületet.

Az egyházmegye szatmári püspöki külhelynökségéhez tartozó hét esperesség tanítói, a nagykárolyi püspöki külhelynök elnöklété alatt, a vallás- és közoktatásügyi miniszter által, 1882. december 7-én 37,862. szám alatt jóváhagyott alapszabályok alapján, «A nagyváradi görög katolikus egyházmegyéhez tartozó szatmármegyei főesperességbe kebelezett görög katolikus néptanítók egyesülete» elnevezéssel külön tanító egyesületet képeznek, amelynek alapszabályai lényegében megegyeznek a főegyházmegye tanító egyesületének az alapszabályaival.

V. FEJEZET.

A lugosi görög katolikus román egyházmegye.

A) Az egyházmegye történelme.

Miután Ő Felsége I. Ferenc József, 1850. december 12-én kelt legmagasabb elhatározásával megengedte, hogy az unió következtében. 1700-ban megszűnt gyulafehérvári görög keleti érsekség, mint görög katolikus román érsekség újból létesíttessék, illetve – a görög katolikusok szerint – visszaállíttassék és hogy a Balázsfalván székelő görög katolikus püspök érseki rangra emeltessék, valamint hogy ezzel kapcsolatban a fennálló nagyváradi görög katolikus román egyházmegyén kívül, még két új és pedig a szamosujvári és a lugosi görög katolikus román egyházmegyék, hat-hat kanonoki stallummal létesíttessenek, amelyek a nagyváradi egyházmegyével együtt, a gyulafehérvári görög katolikus érsekség szuffraganus püspökségeit képezzék és miután a «gyulafehérvári» görög katolikus román érsekség néven, Balázsfalva székhelylyel felállított érsekséget, az ujonnan létesített szamosujvári és lugosi görög katolikus román püspökségekkel együtt, IX, Pius pápa 1853. november 26-án kanonizálta: a lugosi görög katolikus román egyházmegye 123 plébániából alakult meg, amelyek közül addig 22 a nagyváradi, 91 pedig a fogarasi görög katolikus egyházmegyékhez tartoztak volt, amelyek összesen 38.982 lelket foglaltak magukban. Az egyházmegye székhelye Lugos lett.

Ő Felsége I. Ferenc József, a lugosi egyházmegye első püspökévé, 1854. március 17-én, Dobra Sándor, nagyváradi görög katolikus kanonokot nevezte ki. Dobra 1854. május 1-én tette le Bécsben Ő Felsége kezébe a hűségi esküt. Habár IX.

Pius pápa még 1854. november 17-én prekonizálta Dobra Sándort, püspökké való felszentelése mindazonáltal csak 1855. október 28-án történt meg Balázsfalván. Felszenteltetése azért késett, mert Viale Prela kardinális, a bécsi pápai nuncius csak ezen a napon vezette be érseki méltóságába Şuluţiu Şterca Józsefet, az addigi fogarasi görög katolikus püspököt, aki a bevezetés után báró Erdélyi Vazul nagyváradi görög katolikus és Haynald Lajos, az akkori erdélyi latin szertartású római katolikus püspökök segédkezése mellett, szentelte püspökké Dobra Sándort és Alexi Jánost, a kinevezett szamosujvári püspököt.

Miután pedig Lugoson nem volt megfelelő püspöki rezidencia, Dobra Sándor csak 1856. szeptember 21-én foglalta el püspöki székét, amelybe nagy ünnepek között Şuluţiu Şterca Sándor érsek vezette be. A lugosi püspök táblapénze 20.000 K, amely az állami kincstárból folyósítatik. Dobra püspök ezt a táblapénzt már a hűség eskü letételének napjától, azaz 1854. május 1-től élvezte.

A püspöknek első dolga volt a káptalan tagjait kinevezeteni és e célból a nagypréposti stallum kivételével, amelynek betöltése a concordatum alapján a pápát illeti meg, a többi öt kanonoki stallumra 3–3 lelkészt jelölt, illetve terjesztett fel Ő Felségének, aki 1857. január 15-én nevezte ki a lugosi káptalan tagjait, akiket Dobra püspök nagy ünnepek között 1857. Április 12-én vezetett be stallumaikba.

IX. Pius pápa, Dobra püspök ajánlatára, 1857. május 15-én a lugosi káptalan nagyprépostjává Aaron Tódor nagyváradi görög katolikus kanonokot nevezte ki, akit Dobra püspök 1857. szeptember 6-án installált.

A lugosi káptalanban a nagyprépostnak 3.600 K évi fizetése és 1.200 K lakpénze, összesen tehát 4.800 K illetménye; az olvasó kanonoknak 3.200 K évi fizetése és 1.000 K lakpénze, összesen tehát 4.200 K illetménye; a latere kanonoknak 2.800 K évi fizetése és 800 K lakpénze, összesen tehát 3.600 K illetménye; az iskola kanonoknak 2.600 K évi fizetése és 800 K lakpénze, összesen tehát 3.400 K illetménye; a kancellárnak 2.400 K évi fizetése és 800 K lakpénze, összesen tehát 3.200 K illetménye; a prebendatnak 2.000 K évi fizetése és 800 K lakpénze, összesen tehát 2.800 K illetménye van.

A lugosi káptalan tagjai illetményeiket az állami kincstárból kapják. A lugosi káptalan tagjai, Ő Felségének I. Ferenc József királynak, 1901. augusztus 21-én kelt legfelsőbb engedélye folytán, mellükön külön káptalani jelvényt viselnek.

Dobra püspök alatt restaurálták a lugosi görög katolikus plébániai templomot, amely, miután székesegyházzá alakítottát, 1868-ban szenteltetett fel.

Dobra püspök kezdeményezésére létesült 1859-ben az egyházmegyei lelkészek özvegyeinek és árváinak az alapja, amelyre

a püspök végrendeletileg 6.357 frt 23 krt hagyományozott; azután 1861-ben az elaggott papok alapja, amelyre a püspök végrendeletileg 8.324 frt 45 krt hagyományozott. Dobra püspök létesítette a székesegyházi alapot is, amelyre 2.000 frtot hagyományozott végrendeletileg.

Dobra püspök 1859-ben, Rudolf trónörökös születése alkalmából, a sajátjából létesítette az ugynevezett «Rudolf»-féle alapítványt, amelyből ösztöndíjak adatnak azon görög katolikus román tanulóknak, akiknek kiváló hajlamuk van a papi pályára. Dobra püspök kezdetben 4.000 frtot adott ezen alapítvány céljaira, amely összeget később 12.383 frtra egészítette ki, halála után pedig végrendeletileg még 19.941 frt 66 krt hagyományozott erre az alapítványra.

Dobra püspök alatt az erdély-részekből 3, a bánáti részekből pedig 52 község tért át teljesen vagy csak részben a görög keleti vallásról a görög katolikus vallásra. Ezen községek legnagyobb részében még a mai napig sincs görög katolikus templom, iskola és papi lak. Nincs pedig azért, mert a kevés számban áttértek nem képesek a szükséges épületeket a sajátjukból felépíteni; a vallásalap pedig, a lugosi szentszék többszöri kérésére sem volt hajlandó, az egyházmegye rendelkezésére bocsájtani az e célra szolgáló pénzt és így ezen községek legnagyobb részében a hivek kápolnának megfelelő helyiséget, iskolát és papi lakot kénytelenek bérelni. Erre a körülményre vezethető vissza az is, hogy az egyházmegyéhez tartozó 163 anya- és 273 leányplébániában még most is csak 84 görög katolikus román felekezeti iskola van, amelyek közül 52 a bánáti, 32 pedig az erdélyi részekre esik,

Miután a lugosi egyházmegyében és különösen annak az erdélyi részekhez tartozó plébániáiban nem volt elegendő tanító, Moldovan István, az akkori hátszegi görög katolikus vikárius, Dobra püspök beleegyezésével és jóváhagyásával, 1854. január 1-én Hátszegen egy, négy évre kontemplált görög katolikus román tanítóképezdét létesített, amelynek élére Densuşian Benjámint, balázsfalvai tanárt állította. A tanítóképezde négy osztályból állott és annak első osztályát, Moldovan vikárius be sem várva az ezen iskola felállításához szükségelt kormányi beleegyezés megérkeztét, mindjárt meg is nyitotta. A tanítóképezde második osztálya is megnyílt már, amidőn a kormány, 1854. november 7-én 18.161/2.246 szám alatt kelt leiratában megengedte eme tanítóképezde létesítését. Ezen tanítóképezde első osztályába 69-en jelentkeztek, akik közül 36 vétetett fel. Ezen tanítóképezdét a hátszegi vikáriátus hivei tartották fenn, akik arra kötelezték magukat, hogy négy éven át, minden házszám után 20–20 krajcárt fognak fizetni. Ebből a tanítóképezdeből, amely az 1857. év végéig állott fenn, 36 tanító került ki, akik a vikáriátusnak 35 ujonnan létesített felekezeti iskoláiban nyertek alkalmazást.

Dobra püspök, a bánáti románok politikai életében is fontos szerepet játszott. Ő vezette elnöki minőségben az 1860. november 18-án és 19-én Temesváron megtartott román nemzeti konferenciát, amely kimondta volt:

1. Hogy Bánát, mint román terület, képezzen egy külön kapitányságot és ruháztassék fel külön autonómiával.
2. Hogy biztosítsák a román nép nemzeti élete.
3. Hogy román születésű legyen a kapitányság élére állítandó politikai főnök.
4. Hogy a román nyelv legyen a kapitányság hivatalos nyelve.
5. Hogy a bánáti románok szabadon választhassák meg a kapitányság élére állítandó politikai főnököt.
6. És hogy azt a választást Ő felsége hagyja jóvá.

Különben Dobra püspök az egyházi életben is kiváló szerepet játszott. Ő vezette 1868-ban mint királyi biztos, a gyulafehérvári és a fogarasi görög katolikus román érseket jelölő balázsfalvai zsinatot. A zsinat első helyen Dobrát akarta érsekké jelölni, ettől a szándékától azonban Dobra kérelmére elállott, aki aggkorára hivatkozva, elhárította magától ezt a méltóságot. Ugyancsak Dobra püspök installálta nagy ünnepek között, 1869. április 11-én Vancea Jánost, az új érseket.

Ő felsége, 1868. november 19-én, Dobrát 50 éves papi jubileuma alkalmából, valóságos belső titkos tanácsosává nevezte ki.

Dobra püspök 1870. április 13-án halt meg 77 éves korában. Holttestét a lugosi székesegyház alatt levő kriptába temették el. Dobra bérelt házában lakott, mert még akkor nem volt Lugoson püspöki rezidencia.

Ő felsége, Dobra püspök halála után 3 hónapra, 1870. július 25-én, a még alig 31 éves Oltean Jánost, a lugosi szentszék titkárát és pápai kamarást nevezte ki lugosi püspökké, akit IX. Pius pápa 1870. október 15-én prekonizált. Oltean 1870. december 18-án szenteltetett püspökké a nagyváradi görög katolikus püspöki székesegyházban.

Miután Lugoson nem volt még püspöki rezidencia, Oltean közbenjárására, a vallásalaptól erre a célra 35.000 frtot utalványoztatott ki. Ebből a pénzből vették meg azt a házat és terjedelmes kertet, amely a mostani püspöki rezidenciát képezi. Ezen épület kijavítására és megfelelő átalakítására, a vallásalaptól még külön 10.000 frt utalványoztatott ki. A megvett épülethez tartozott a Lugos határában elterülő 9 hold föld is, amelyet jelenleg is a lugosi püspök használ.

Oltean, a Dobra püspök halála utáni interkaláris jövedelemből létesítette az «egyházmegyei pénztári alap»-ot.

Oltean püspök érdeme az az alapítvány is, amelyet Popovics Jova, lugosi kereskedő tett volt, egy görög katolikus román leányiskola létesítésére és ösztöndíjakra.

Miután a bánáti részekben megindult unió mozgalmak foly-

tán, az egyházmegyének nem volt elegendő papja, Oltean püspök a vallásalap költségeire, Lugoson egy rendkívüli teológiai kurzust nyitott a «moralisták» számára. (Moralistáknak nevezik azokat a papokat, akiknek nincsen meg sem az előírt tanulmányi előkészültségük, sem pedig a rendes teológiai készültségük, ezek a teológiát egy év, sokszor pedig egy félév alatt végzik el).

Oltean püspök közbenjárására a vallásalap az egyházmegyében négy új templomot építtetett és pedig: Izgáz, Petromány, Rakovica és Vermes községekben.

Pap-Szilágyi József nagyváradi görög katolikus román püspöknek 1873. augusztus 5-én történt elhunytá után, Ő felsége 1873. szeptember 16-án Oltean Jánost nevezte ki nagyváradi görög katolikus román püspökké, aki az új püspöki széket 1874. január 24-én foglalta el.

Ő felsége, az ekként megüresedett lugosi püspöki székbe, 1874. november 25-én a még alig 33 éves apsai dr. Mihályi Viktort, a balázsfalvai szentszék titkárát nevezte ki, akit a pápa 1874. december 24-én prekonizált. Dr. Mihályit 1875. február 14-én szentelte püspökké a balázsfalvai székesegyházban Vancea János érsek, akinek Oltean János nagyváradi és Pável Mihály szamosujvári görög katolikus püspökök segédkeztek. Dr. Mihályi 1875. március 7-én lett nagy ünnepek között a lugosi püspöki székbe beiktatva.

Dr. Mihályi püspök legfőbb törekvése az volt, hogy az egyházmegye adminisztrációját mindenekben megjavítsa. E célból négy szabályrendeletet léptetett életbe és pedig:

1. Amely meghatározta a káptalan és minden egyes kanonok működési körét;
2. amely meghatározta az összes egyházi szolgálatban álló orgánusok működési körét;
3. amely megállapította az egyházmegye fenhatósága alatt álló görög katolikus román felekezeti népiszék tantervét és
4. amely megállapította az egyházmegyei alapítványok és alapok kezelését.

Dr. Mihályi püspök alatt létesült 1882-ben az egyházmegyei konviktusi alap is, amelynek dr. Mihályi egy 10.500 K-ról szóló életbiztosítási kötvényt adományozott, amely után az esedékes díjakat ő fizeti.

Dr. Mihályi püspök alatt létesültek az erdélyi és a bánáti részek tanítóinak az egyesületei is. Dr. Mihályi püspöksége alatt a tanítói fizetések minimuma először 200 forintban, majd később 300 forintban állapított meg.

Miután a szentszék irodáinak a számára nem volt megfelelő helyiség, dr. Mihályi püspök közbenjárására, a vallásalap 1879-ben erre a célra 8.000 forintot utalványozott, amely összegből az egyházmegye megvette a püspöki rezidencia szomszédságában lévő két

kincstári házat, amelyek azután a püspöki rezidenciához csatoltattak.

Miután a bánáti részekben mindig fontos szerepet játszottak a papok javadalmazásául szolgáló plébániai szesziók (egy szeszió 36 hold föld), amelyeket a bánáti községeknek, a hivek megkönnyebbitése céljából, még Mária Terézia idejétől kezdve, a kincstár adományozott és amely szesziók későbbben, az egyes községek uniálása folytán sokszor per tárgyát képezték: a magyar királyi Curia – dr. Mihályi püspöksége alatt – 1882. április 13-án kelt 8.521. számú végzésében elvként kimondotta, hogy ezen szesziók iránt megindított perekben nem a bíróságok, hanem a közigazgatási hatóságok vannak hivatva itélkezni.

Dr. Mihályi püspök 1893. április havában vezette XIII. Leó pápa elé a magyarországi román zarándokokat. Ez volt az első román zarándoklat Rómába.

Vancea János érseknek 1892. július 31-én történt elhunytá után, az 1893. április 16-án Balázsfalván megtartott érsekjelölő zsinat első helyen dr. Mihályi Viktor püspököt jelölte, akit Ő felsége 1894. november 9-én nevezett ki gyulafehérvári és fogarasi görög katolikus román érsekké. És miután XIII. Leó pápa 1895. március 18-án prekonizálta dr. Mihályit, ez 1895. május 26-án installáltatott Balázsfalván érsekké.

Dr. Mihályi püspöksége alatt, a lugosi egyházmegyében 113 templom, kápolna, iskola és papi lak épült; ő alatta szerveztettek a tírnovai, a kistikványi, a jankahidi és a marosnémeti görög katolikus román plébániák.

Ő felsége az ekként megüresedett lugosi püspöki székbe, két évi széküresedés után, 1896. november 22-én, a még alig 34 éves dr. Radu Demetert nevezte ki püspökké, aki abban az időben a bukaresti római katolikus szeminárium rektora és a bukaresti római katolikus érseki főegyházmegye főgondnoka volt, akit azért küldtek volt Bukarestbe, hogy ott a görög keletiek között csináljon propagandát a görög katolikus egyháznak, ami azonban nem sikerült. Miután XIII. Leó pápa dr. Radut 1896. november 22-én prekonizálta, 1897. május 9-én szenteltetett püspökké a balázsfalvai székesegyházban dr. Mihályi érsek által, a kinek Pável Mihály nagyváradi görög katolikus román püspök és Harnstein bukaresti római katolikus érsek segédkeztek. Dr. Radu 1897. május 16-án installáltatott lugosi püspökké.

Dr. Radu alatt, nagy ünnepek között ünnepeltetett meg Lugoson 1900. október 7-én és 8-án az unió kétszázéves jubileuma.

Dr. Radu alatt javított ki a Szilvás melletti ugynevezett «Prislov» zárda, ahova dr. Radu 1901. május 18-án több ezer emberből álló zarándoklatot vezetett.

Dr. Radu püspök kérelmére, Ő felsége 1901. augusztus 21-én megengedte, hogy a lugosi görög katolikus káptalan tagjai melükön külön kanonoki jelvényt viseljenek.

Dr. Radu püspök alatt, 1899. január 1-én szerveztetett az egyházmegyei központi pénztár, amely az összes egyházmegyei alapokat és alapítványokat kezeli. Ugyancsak dr. Radu alatt lépett életbe két szabályrendelet is és pedig egyik, amely az egyházmegyei alapok és alapítványok kezelésére; a másik pedig, amely az egyházmegyei ügyvéd teendőire vonatkozik.

Dr. Radu alatt vették meg a létesítendő egyházmegyei konviktus számára, az egyházmegyei alapokból kölcsönvett 44.000 K-ért a püspöki rezidencia szomszédságában levő házakat.

Dr. Radu alatt több egyházmegyei alapítvány létesült.

Miután a szentszéki irodák számára 1879-ben megvett házak majdnem lakhatatlan állapotba jutottak, dr. Radu püspök közbenjárására, a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1892. július 7-én 39.415. szám alatt 41.451 K 70 fillért utaltatott ki a vallásalapból, hogy a nevezett házak, a kívánalmaknak megfelelőleg újra építtessenek és hogy egy tető alá hozassanak a püspöki rezidenciával.

Dr. Radu püspöksége alatt 5 új templom, 25 új iskola és 19 új papi lak épült; ezenkívül 9 templom teljesen kijavított.

Pável Mihály nagyváradi görög katolikus román püspöknek, 1902. június 1-én történt elhunytá után, Ő felsége 1903. május hó 10-én dr. Radu Demetert nevezte ki nagyváradi görög katolikus püspökké, aki új püspöki székét 1903. augusztus 16-án foglalta el.

Dr. Radu Demeter lugosi püspök, az unió kétszáz éves jubileuma és nagyváradi görög katolikus román püspökké való kinevezése, illetve áthelyezése alkalmából, az egyházmegyei szentszéknek 20.000 koronáról szóló két életbiztosítási kötvényt adott át, amelyek után az esedékes biztosítási díjat ő fizeti; továbbá átadott még bankrészevényekben, készpénzben és két hold földben 6000 koronát, összesen tehát 26.000 koronát egy «Radu Demeter püspök jubilaris alapítványá»-ra.

Ezen alapítvány csak az ő halála után fog rendeltetésének megfelelőleg igénybe vétetni, addig pedig az alapítvány jövedelmei tőkésíttetni fognak.

Halála után az egész alapítvány évi jövedelmének egy harmada tőkésíttetni fog; a második harmada ösztöndíjképpen fog kiosztatni a lugosi egyházmegyéhez tartozó görög katolikus román tanulók és iparostanoncok között, a pályázók között azonban «caeteris paribus» elsőbbségben fognak részesülni azok a görög katolikus román tanulók, akik a püspök atyjának, Radu Jánosnak és anyjának, valamint a püspök atya és anyja testvéreinek az egyenes leszármazói; végül az évi jövedelem harmadik harmada bármilyen egyházmegyei szükséglet fedezésére fog fordíttatni.

Ő felsége a megüresedett lugosi püspöki székbe, 1903. május 10-én a még alig 37 éves dr. Hossu Vazul balázsfalvai görög

katholikus kanonokot nevezte ki, akit miután a pápa 1903. június 25-én prekonizált, dr. Mihályi balázsfalvai érsek 1903. szeptember 21-én szentelt püspökké a balázsfalvai székesegyházban. Dr. Hossu 1903. szeptember 26-án lett a lugosi püspöki székre beiktatva.

A prislopi zárda.

A lugosi egyházmegyéhez a Felsőszilvás (Hunyad vármegyében) közelében levő, ugynevezett prislop-i zárda tartozik, amely a hátszegi völgyben van és minden oldalról hegyek által van körülvéve.

Ez a zárda egy, a XVIII-ik századból való, «A hátszegi egyházmegyéhez tartozó szilvási szent zárda siralma» («Plângerea sfântei Mănăstiri a Silvaşului din eperchia Haţegului») néven ismert krónika szerint, – amelyet egy bujdosó szerzetes irtott, – a tizennegyedik században létesült; alapítója pedig egy, a nép előtt Szent Nikodim név alatt ismert szerzetes volt, aki a Balkánon túl levő Prilep községből való volt. Ez a szerzetes létesítette ezt a zárdát, miután Havasalföldről Erdélybe jött. Hogy ez a zárda 150 éven át, azaz a létesítésétől kezdve a reformációig minő fázisokon ment át, nem tudható. Nagyon valószínű, hogy ebben az időközben ez a zárda is, mint a többi román zárda, teljesen pusztán állott.

Ezt a zárdát a fennebb említett krónika szerint, 1520-ban Zamfira, Basarab Mózesnek, a kiüzött és Erdélyben letelepedett havasalföldi vajdának a leánya építtette fel ujonnan. Zamfira miután atyjával Erdélyben letelepedett, kétszer ment férjhez; először Keserü Istvánhoz, akitől két fia maradt és pedig: János és Mihály; másodszer pedig a lengyel Nisowski Stanislovhoz, akinek nagy befolyása volt Izabella királyné és Báthory István udvarában és aki 1575. szeptember 20-ikán Gyulaféheváron kelt ajándékozási oklevelében, igen kiterjedt birtokot ajándékozott Hunyad vármegyében, a szilvási zárda közelében, Zamfirának és fiainak, Jánosnak és Mihálynak. Zamfira egy fényes, de viszontagságos élet után, 1580-ban halt meg és az általa ujonnan épített zárda kriptájába lett eltemetve, ahol a hamvait még most is őrzik. Ez a zárda kiváló szerepet játszik az egyháztörténelemben, mert a XVI-ik század vége felé, a reformáció üldöztetései elől oda menekültek és ott székeltek az erdélyi görög keleti román püspökök. Az utolsó püspök, aki itt székelt, János volt, aki székhelyét innen Gyulaféhevárra tette át, ahol 1595–1599 között Vitéz Mihály moldvai vajda segélyével, a «Szent Háromság»-ról elnevezett zárdát létesítette.

Ettől kezdve erről a zárdáról alig lehet valamit hallani. Miután az unióról szóló okiratot ezen zárda nevében senki sem irta alá, nagyon valószínű, hogy ennek szerzetesei nem uniáltak. Erre enged különben következtetni az a körülmény is, hogy

1744-ben, amidőn Visarion szerzetes, több Havasalföldről bejött szerzetessel üldözni kezdte az uniált románokat, ez a zárda menhelyül szolgált ezeknek a szerzeteseknek.

A zárda, úgy látszik, hogy később a balázsfalvai görög katolikus püspök fenhatósága alá került, mert a balázsfalvai «Szent Háromság»-ról elnevezett zárda főnöke, Filoteusz archimandrita, Varlaam és Nichita szerzeteseket küldötte 1749. június 23-án a prislopi zárdába, hogy azon a vidéken terjeszszék az uniót. Miután a nevezett szerzetesek, a prislopi zárdába letelepedtek, arra kérték Dobra Pétert, – aki császári dekretummal 1746. április 15-én az unió protektorának volt kinevezve, – hogy szerezze vissza a zárda birtokait és vagyonát azoktól a környékbeli lakosoktól, akik azokat minden jogcím nélkül bitorolják. Ennek a kérelemnek azonban semmi eredménye sem volt, amit már az a tény is igazol, hogy Aron Pál Péter, balázsfalvai püspök 1756. április 4-én felhatalmazta Varlaam szerzetest, hogy gyűjtsön könyöradományokat a prislopi zárdának. Ugy látszik, hogy ez a gyűjtés némi eredménnyel járt, mert Varlaam mint zárdafőnök és Nichita mint a zárda gazdája, 1759-ben egy, Zalatnára való János építőmesterrel szerződést kötöttek, a Brád közelében lévő Vaka község mellett építendő új zárdára.

A prislopi zárda fellendülése azonban nem sokáig tartott, mert a görög keleti és görög katolikusok között kitört vallásvillongások közepette, a zárda összes szerzetesei Varlaammal és Nichitával az élükön, 1762-ben elpártoltak az uniótól és a görög keleti vallásra tértek át. Erre Bucow tábornok, az aulikus bizottság elnöke, Aron balázsfalvai püspök panaszaira, 1762. június 5-én elrendelte, hogy a zárda vagyona adassék a balázsfalvai püspöknek, maga a zárda pedig gyujtassék fel. Ez meg is történt és így a zárda teljesen elpusztult. A szerzetesek egy részét Havasalföldre toloncolták, ahová valók voltak, egy részét bezárták, egy része pedig, köztük Varlaam és Nickita is újra uniáltak.

Varlaam és Nickita szerzetesek, a balázsfalvai püspök utasítására, 1770. augusztus 24-én újra visszamentek Prislopra és hozzáfogtak a zárda restaurálásához és ebből a célból megint könyöradományokat kezdtek gyűjteni, de a zárdát nem voltak képesek az előbbeni állapotba hozni. Ebben őket különösen II. Józsefnek 1781-iki türelmi parancsa és a zárdák bezáratására vonatkozó rendelete akadályozta meg.

Ezután megint homály fedi ezt a zárdát. A balázsfalvai püspök 1810-ben Makarie szerzetes halála után, aki a zárdában lakott, Miklós papot küldte a zárdába, akit a tanítással is megbizott. Miklós pap 1836-ban halt meg. Utána Rusu, majd Tuştean József lelkész lakott 1847-ig a zárdában.

A zárdában 1847–1873-ig nem volt állandó lelkész. A zárda

ebben az időben a felsőszilvási lelkész gondjaira volt bízva. A zárdának ezen siralmas állapota 1873-ig tartott. Ekkor a lugosi püspök tanácsára, egy Serbu Áron nevű jámbor életű ember keresett enyhülést a zárda falai között, aki sok fáradtság után a zárdát kijavította és felszerelte a szükséges kegyszerekkel. Miután Serbu Áron 1876-ban meghalt, a zárda újra elpusztult.

Nestor Miklós lugosi görög katolikus kanonok, az akkori hátszegi vikárius, a lugosi püspök jóváhagyásával, 1898-ban gyűjtést rendezett a prislopi zárda restaurálása céljából. Ezen gyűjtés folytán a zárda temploma kijavított és a volt iskola helyett, egy két szobából álló ház építtetett.

Miután a zárdának nincsen állandó lakója, a lugosi szentszék a zárdát egy gondnokságra bízta, amelynek élén a hátszegi vikárius áll, tagjai pedig a felsőszilvási görög katolikus hitközség két tagja és a vikáriátus területéhez tartozó két lelkész, akiket a vikáriátusi zsinat választ. Maga a zárda pedig a felsőszilvási lelkész felügyelete alatt áll, aki jókarban köteles tartani a zárdát és ezért a zárda földjeit használja.

A zárdát a környékbeli és a bánáti részeken lakó görög katolikus románok keresik fel, különösen május 21-ét, azaz János evangelista napját követő vasárnapon és szeptember 27-én, «Szentkereszt felmagasztalása» ünnepén, amely a zárda védszentje.

A legutóbbi nagyobb zarándoklást dr. Radu Demeter volt lugosi püspök vezette, aki az unió kétszáz éves jubileumának az ünnepségeit 1901. május 18-án ott zárta be.

B) Az egyházmegye jelenlegi állapotára vonatkozó adatok.

Az egyházmegye fenhatósága: Hunyad, Krassó-Szörény, Temes és Torontál vármegyék egész területére, valamint Alsófehér és Arad területének egy részére terjed ki.

Az egyházmegye élén dr. Hossu Vazul püspök áll, aki Lugoson székel.

Az egyházmegye káptalanja hat kanonokból áll.

Az egyházmegye lelkészei az 1906. évben 59.276 K államiségében részesültek.

Az egyházmegye a következő 16 esperességből áll:

1. A bábolnai, 9 anya- és 18 fiók;
2. a bogsáni, 7 anya- és 30 fiók;
3. a buziási, 6 anya- és 10 fiók;
4. a csákovai, 7 anya- és 14 fiók;
5. a halmágyi, 6 anya- és 9 fiók;
6. a kudzsiri, 14 anya- és 7 fiók;
7. a lugosi, 9 anya- és 17 fiók;
8. az oravicabányai, 8 anya- és 22 fiók;
9. a temesvári, 8 anya- és 55 fiók;
10. a torontáli, 6 anya- és 22 fiók;
11. a vajdahunyadi, 12 anya- és 20 fiók;
12. a varadiai, 7 anya- és 9 fiók;
13. a vermesi, 7 anya- és 8 fiók;
14. a hátszegi, 26 anya- és 12 fiók;
15. az ulpia-trajáni 14 anya- és 6 fiók;
16. a zsilli, 17 anya- és 14 fiók plébániával.

A hátszegi, az ulpia-trajáni és a zsilli esperességek a hátszegi külpüspöki helynökséghez tartoznak.

Az egyházmegye klérusa áll:

1 püspökből, 6 kanonokból, 5 szentszéki tisztviselőből, 157 valóságos esperesből, plébánosból, adminisztrátorból és káplánból, 3 olyan lelkészből, akik jelenleg az egyházon kívül különböző hivatalokban vannak alkalmazva, 8 nyugalmazott lelkészből és 1 diszponibilis lelkészből, összesen tehát 181 egyénből.

Miután az egyházmegyének nincsen saját papnövelője, az egyházmegyei klérikusokat, számszerint 15-öt, az egyházmegye, más egyházmegyék papnövelőiben képezteti ki, így: 1. a római «Propaganda fide» kollégiumban egyet; 2. a budapesti «Központi Szeminárium»-ban kettőt; 3. a temesvári római katolikus szemináriumban hármat és 4. a balázsfalvai görög katolikus román szemináriumban kilencet.

Az egyházmegye a szükséghez képest «moralisták»-at is küld kiképzetés végett a balázsfalvai görög katolikus román szemináriumba. A papnövelők kiképzetésének költségeit a vallásalap fedezi, a budapesti «Központi Szeminárium»-ban pedig 3 alapítványi hely van fentartva a lugosi görög katolikus román egyházmegyének.

Az egyházmegyében 76 tanító és 121 kántor van.

Miután az egyházmegyének nincsen saját tanítóképezője, az egyházmegyei tanítóképezőket, számszerint 12-öt, az egyházmegye a különböző görög katolikus román tanítóképezőkben képezteti ki, így: 1. a nagyváradi görög katolikus román tanítóképezőben hatot; 2. a balázsfalvai görög katolikus román tanítóképezőben ötöt és 3. a szamosújvári görög katolikus román tanítóképezőben egyet.

A vallásalap erre a célra évenként hat 210 koronás ösztöndíjat ad; a többi tanítóképező pedig az egyházmegye költségére képeztetnek ki, akik egyenként 100–140 koronás ösztöndíjban részesülnek.

Az egyházmegyében összesen 163 anyaplébánia van, amelyhez 273 fiók tartozik.

Az egyházmegyei plébániák közül 69 kegyur alatt áll, még pedig:

1. 45 plébánia a vallásalap;
2. 8 plébánia az osztrák-magyar államvasutak igazgatósága;
3. 13 plébánia a m. kir. földmivelésügyi miniszterium által képviselt magyar királyi kincstár;
4. 1 plébánia, t. i. a temesvári, Temesvár szabad királyi város;
5. 1 plébánia, t. i. az aradi, Arad szabad királyi város és
6. 1 plébánia, t. i. a kudzsiri, Kudzsir község kegyurasága alatt áll.

A plébániákban összesen 157 esperes, plébános, adminisztrátor és káplán működik.

Az egyházmegyében van 126 kő- és 25 fa, összesen 151 templom; van ezenkívül 9 kő- és 2 fakápolna, továbbá 23 bérelt kápolna, amelyekért az egyházmegye, illetőleg a hitközségek 7.286 K 60 f. évi bért fizetnek; van 62 kő- és 27 fa-, összesen 89 plébániai lak, továbbá 33 bérelt plébániai lak, amelyekért az egyházmegye, illetőleg a hitközségek 6.075 K 88 f. évi bért fizetnek.

Az egyházmegyében van 63 kő- és 12 fa-, összesen 75 iskola, továbbá 10 bérelt iskolahelyiség, amelyekért az egyházmegye, illetve a hitközségek 906 K évi bért fizetnek.

Az iskolákban 76 tanító működik.

Az a körülmény, hogy az egyházmegyéhez tartozó 163 anya- és 273 fióklébániában csak 84 görög katolikus román felekezeti iskola van (mert a 85-iket a Hunyadvármegyéhez tartozó Tordas községben, a görög keletiekkel közösen tartják fenn), amelyek közül 52 a bánáti, 32 pedig az erdélyi részekre esik és hogy igen sok községben nemcsak az iskolák, de sőt templomok hiányában még a kápolnák és a papi lakok is bérelt helyiségekben vannak elhelyezve, arra vezethető vissza, hogy: a múlt század hatvanas éveiben uniált bánáti községekben olyan kevés azoknak a száma, akik a görög keleti vallásról a görög katolikus vallásra tértek át, hogy sajátjukból nem képesek felépíteni a szükséges épületeket; a vallásalap pedig, a lugosi szentszék többszöri kérésére sem volt hajlandó, erre a célra a szükséges pénzt az egyházmegye rendelkezésére bocsájtani.

A 6–12 éves tanköteles gyermekek száma 8.833 és pedig 5.083 fiú és 3.750 leány; akik közül azonban csak 5.782 gyermek és pedig 3.444 fiú és 2.338 leány járt iskolába és így a 6–12 éves tankötelesek közül 3.051 gyermek és pedig 1.639 fiú és 1.412 leány nem járt iskolába. A 6–12 éves tanköteles gyermekek közül tehát 65.5% járt iskolába.

A 12–15 éves tanköteles gyermekek száma 3.874 és pedig 2.110 fiú és 1.764 leány, akik közül azonban csak 2.046 gyermek és pedig 1.117 fiú és 929 leány járt az ismétlő iskolába és így a 12–15 éves tankötelesek közül 1.828 gyermek és pedig 993 fiú és 835 leány nem járt iskolába. A 12–15 éves tanköteles gyermekek közül tehát 55.4% járt az ismétlő iskolába.

Igy tehát a tanköteles gyermekek összes száma 12.707 és pedig 7.193 fiú és 5.514 leány, akik közül azonban csak 7.828 gyermek és pedig 4.561 fiú és 3.267 leány járt iskolába és így az összes tankötelesek közül 4.879 gyermek és pedig 2.632 fiú és 2.247 leány nem járt iskolába.

Az összes tanköteles gyermekek 61.6%-a járt az iskolába.

Az egyházmegyéhez összesen 97.566 lélek tartozik.

Az egyházmegyéhez tartozó plébániák egyházi vagyona készpénzben 228.354 K 26 fillért, ingatlanokban pedig 2.037 hold

1.554 □ ölet; iskolai vagyona készpénzben 40.268 K 03 fillért, ingatlanokban pedig 142 hold 1.055 □ ölet tett ki.

Az egyházmegyéhez tartozó plébániák összes vagyona tehát készpénzben 268.622 K 29 fillért és ingatlanokban 2.180 hold 1.009 □ ölet tett ki.

Az egyházmegyének a központi pénztárban kezelt alapítványai és alapjai.

Az egyházmegyének a központi pénztárban kezelt alapítványai és alapjai 1907. évi január 1-én, összesen 784.199 korona 02 fillért tettek ki.

Nagyobb alapítványai és alapjai a következők:

1. A papi özvegyek és árvák alapja 200.064 K 82 f. 2. Az elaggott papok alapja 86.671 K 88 f. 3. Az egyházmegyei pénztár alapja 13.546 K 85 f. 4. Az egyházmegyei konviktus alapja 65.358 K 53 f. 5. A Rudolf-féle alapítvány 113.200 K 31 f. 6. A Popovici Jova és Katalin alapítvány 85.533 K 05 f. 7. A Breca Pál alapítvány 11.788 K 56 f. 8. A Popa Sofron alapítvány 39.988 K 46 f. 9. A Pop András Liviusz alapítvány 11.470 K 89 f. 10. A Braia Miklós alapítvány 79.622 K 71 f. 11. A Radu Demeter püspök jubiláris alapítványa 25.988 K 22 f. stb.

Az egyházmegyének van még:

a) egy külön könyvtára, amely jelenleg közel 6.000 munkát foglal magában; b) van egy muzeuma, amelybe 1872-től kezdve gyűjtetnek az egyházmegye területén talált archeológiai és természetrajzi tárgyak, amelyek közül a kiválóbbak a püspöki lakosztály szobáit díszítik, a többiek pedig a rezidencia feljáró csarnokában külön szekrényekben vannak elhelyezve.

Tanítói egyesületek.

Az egyházmegye területén két önálló görög katolikus román tanítóegyesület áll fenn. i

1. Egyik egyesület a bánáti részek tanítóiból áll és székhelye Lugos. Ezen egyesületnek 47 rendes, 46 alapító és 3 tiszteletbeli, összesen tehát 96 tagja van; vagyona pedig 2.511 K 80 f.; könyvtára 169 kötetből álló 157 munkát és 181 füzetet és folyóiratot foglal magában.

2. A másik egyesület az erdélyi részek tanítóiból áll és székhelye Hátszeg. Ezen egyesületnek 64 rendes, 31 alapító és 16 tiszteletbeli, összesen tehát 111 tagja van; vagyona pedig 2.061 K 70 f.; könyvtára 181 kötetből álló 170 munkát, továbbá 180 füzetet és folyóiratot foglal magában.

Ezen tanítóegyesületek alapszabályai lényegükben megegyeznek a főegyházmegye tanító egyesületének az alapszabályaival.

VI. FEJEZET.

A szamosujvári görög katolikus román egyházmegye.*A) Az egyházmegye története.*

Miután Ő Felsége I. Ferenc József, 1850 december 12-én kelt legmagasabb elhatározásával megengedte, hogy az unió következtében, 1700-ban megszűnt gyulafehérvári görög keleti érsekség újból létesíttessék, illetve – a görög katolikusok szerint – visszaállíttassék és hogy a Balázsfalván székelő görög katolikus püspök érseki rangra emeltessék, valamint, hogy ezzel kapcsolatban a fennálló nagyváradai görög katolikus román egyházmegyén kívül, még két új és pedig a szamosujvári és a lugosi görög katolikus román egyházmegyék, 6–6 kanonoki stallummal létesíttessenek, amelyek a nagyváradai egyházmegyével együtt, a gyulafehérvári érsekség szuffraganus püspökségeit képezzék és miután a gyulafehérvári görög katolikus román érsekség néven, Balázsfalva székhelylyel felállított érsekséget, az ujonnan létesített szamosujvári és lugosi görög katolikus román püspökségekkel együtt, IX. Pius pápa 1853. november 26-án kanonizálta: a szamosujvári görög katolikus román egyházmegye 638 plébániából alakult meg, amelyek közül addig 540 plébánia 350.000 lélekkel a fogarasi görög katolikus román egyházmegyéhez, 94 plébánia pedig 60.000 lélekkel a munkácsi görög katolikus ruthén egyházmegyéhez tartoztak volt, amelyek összesen tehát 416.000 lelket foglaltak magukban. Az egyházmegye székhelye Szamosujvár lett.

Ő Felsége I. Ferenc József, a szamosujvári egyházmegye első püspökévé 1854. március 17-én, Alexi János nagyváradai görög katolikus kanonokot nevezte ki, aki 1854. május 1-én Bécsben letette Ő Felsége kezébe a hűségi esküt. Habár IX. Pius pápa még 1854. november 17-én prekonizálta Alexi Jánost, püspökké való felszentelése mindazonáltal csak 1855. október 28-án történt meg Balázsfalván. Felszenteltetése azért késett, mert Viale Prela kardinális, a bécsi pápai nuncius, csak ezen a napon vezette be érseki méltóságába Şuluţiu Şterca Józsefet, az addigi fogarasi görög katolikus püspököt, aki a bevezetés után báró Erdélyi Vazul nagyváradai görög katolikus és Haynald Lajos, az akkori erdélyi latin szertartású római katolikus püspök segítségével mellett szentelte püspökké Alexi Jánost és Dobra Sándort, a kinevezett lugosi püspököket.

Miután pedig Szamosujváron nem volt megfelelő püspöki rezidencia, Alexi János csak 1856. szeptember 7-én foglalta el püspöki székét, amelybe nagy ünnepek között Şuluţiu Şterca Sándor érsek vezette be.

A szamosujvári püspök táblapénze 20.000 K, amely az államkincstárból folyósítatik. Alexi püspök ezt a táblapénzt már a hűségi eskü letételének a napjától, azaz 1854. május 1-étől kezdve élvezte.

Alexi püspök első dolga volt a káptalan tagjait kineveztetni és e célból, a nagypréposti stallum kivételével, amelynek betöltése a konkordatum alapján a pápát illeti meg a többi öt kanonoki stallumra 3–3 lelkészt jelölt, illetve terjesztett fel Ő Felségének, aki 1857. január 24-én nevezte ki a szamosujvári káptalan tagjait.

IX. Pius pápa, Alexi püspök ajánlatára, 1857. december 11-én a szamosujvári káptalan nagyprépostjává Pap Macedont nevezte ki, akit Alexi püspök 1858. május 14-én installált.

Tekintettel az egyházmegye nagy terjedelmére, Alexi püspöknek első dolga volt a klérikusok számára egy szemináriumot létesíteni. A püspök kezdetben a kanonokokat alkalmazta tanárokkul a papnöveldeben.

Ő Felsége 1859-ben Alexi püspököt, a Bars megyében lévő lekéri apátság apátjává nevezte ki oly utasítással, hogy az apátság jövedelmét fordítsa a klérikusok szemináriumának a szükségleteire. Ő Felsége 1859-ben megengedte, hogy a szamosujvári káptalan tagjai mellükön külön jelvényt viseljenek.

IX. Pius pápa, 1858-ban három alapítványi helyet létesített a római «Propaganda fide» kollegiumban, a szamosujvári egyházmegye három papnövendéke számára. IX. Pius pápa ugyanakkor aranykeresztet, aranyláncot és püspöki gyűrűt ajándékozott Alexi püspöknek.

Alexi püspök 1863. június 29-én halt meg 63 éves korában.

Alexi püspök halála után, Ő Felsége 1865. július 5-én, Vancea János nagyváradi görög katolikus kanonokot nevezte ki szamosujvári püspökké, akit IX. Pius pápa 1868. szeptember 25-én prekonizált. Vancea, miután a nagyváradi görög katolikus székesegyházban 1865. december 3-ikán püspökké szenteltetett, 1866. január 16-ikán foglalta el a püspöki széket.

Vancea püspök közbenjárására, a vallásalap 14.000 forint dotációt nyújtott az egyházmegyei szemináriumnak. Vancea létesítette az egyházmegyei könyvnyomdát, továbbá igen sokat fáradozott, hogy felépíthesse a szamosujvári székesegyházat, a püspöki rezidenciát és szemináriumot, amelyek közül a két utóbbi bérelt házban volt. Vancea a vallásalapról 10.000 forintot eszközölt ki a szilágysági plébániák javadalmazására.

Vancea azonban csak igen rövid ideig kormányozta a szamosujvári egyházmegyét, mert Ő Felsége Şuluţiu Şterca Sándor érsek halála után, 1868. november 21-én őt nevezte ki gyulafehérvári görög katolikus román érsekké.

Vancea távozta után, Ő Felsége 1872. szeptember 11-én

Pável Mihály máramarosi vikáriust nevezte ki szamosujvári püspökké, akit IX. Pius pápa csakhamar prekonizált. Pávelt, a balázsfalvai görög katolikus székesegyházban Vancea János érsek 1873. január 26-án szentelt püspökké.

Pável püspök is csak igen rövid ideig kormányozta a szamosujvári egyházmegyét, mert Oltean János nagyváradi görög katolikus püspök halála után, Ő Felsége 1879. január 29-én őt nevezte ki nagyváradi görög katolikus püspökké.

Pável távozta után Ő Felsége, 1879. február 18-án dr. Szabó János nagyváradi görög katolikus kanonokot nevezte ki szamosujvári püspökké, akit a pápa 1879. május 14-én prekonizált. Szabót a nagyváradi görög katolikus székesegyházban, Pável Mihály 1879. június 22-én szentelte püspökké. Ő Felsége Szabó püspököt valóságos belső titkos tanocsosnak nevezte ki.

B) Az egyházmegye jelenlegi állapotára vonatkozó adatok.

Az egyházmegye fenhatósága: Beszterce-Naszód, Kolozs, Máramaros, Maros-Torda, Szolnok-Doboka, Szilágy, Szatmár és Ugocsa vármegyék területére, illetve azok egy részére terjed ki.

Az egyházmegye élén: dr. Szabó János püspök, valóságos belső titkos tanácsos áll, aki Szamosujváron székel.

Az egyházmegye káptalanja hat kanonokból áll.

Az egyházmegye lelkészei az 1906. évben 118.535 K államsegélyben részesültek.

Az egyházmegye a következő 45 esperességből áll:

1. Az alparéti, 12 anya- és 10 fiók; 2. a betleni, 14 anya- és 8 fiók; 3. a buzai, 14 anya- és 9 fiók; 4. a csicsókereszturi 10 anya- és 13 fiók; 5. a gyulai, 11 anya- és 6 fiók; 6. a kackói, 12 anya- és 10 fiók; 7. a láposi, 12 anya- és 15 fiók; 8. a lozsárdi, 12 anya- és 7 fiók; 9. a rettegi, 11 anya- és 6 fiók; 10. a szamosujvári, 13 anya- és 3 fiók; 11. a szentmargittai, 11 anya- és 5 fiók; 12. a széki, 16 anya- és 6 fiók; 13. a szurduki, 13 anya- és 6 fiók; 14. a vaádi, 9 anya- és 4 fiók plébániával.

A radnai püspöki külhelynökség a következő 8 esperességből áll:

15. A besztercei, 16 anya- és 25 fiók; 16. a budáki, 9 anya- és 7 fiók; 17. a csokmányi, 12 anya- és 7 fiók; 18. a kápolnokmonostori, 12 anya- és 14 fiók; 19. a nagynyiresi, 9 anya- és 9 fiók; 20. a nagysomkúti, 12 anya- és 10 fiók; 21. a naprádi, 9 anya- és 6 fiók; 22. a radnai, 31 anya- és 5 fiók plébániával.

A szilágysági püspöki külhelynökség a következő 17 esperességből áll:

23. Az avasi, 13 anya- és 20 fiók; 24. a brédi, 11 anya- és 9 fiók; 25. az érmelléki, 7 anya- és 4 fiók; 26. a felsőbányai, 7 anya- és 8 fiók; 27. az illésfalvai, 14 anya- és 4 fiók; 28. az ippi, 9 anya- és 12 fiók; 29. a krasznai, 11 anya- és 9 fiók; 30. a magyarvalkói, 9 anya- és 11 fiók ; 31. a nagybányai, 9 anya- és 6 fiók; 32. a nagyszegi, 12 anya- és 9 fiók; 33. a petrecsenyi, 9 anya- és 6 fiók; 34. a sámsodi, 11 anya- és 7 fiók; 35. a szarvadi, 12 anya- és 15 fiók; 36. a szatmári, 5 anya- és 13 fiók; 37. a szinyérváraljai, 8 anya- és 7 fiók; 38. a turci, 5 anya- és 6 fiók; 39. a várcai, 8 anya- és 9 fiók plébániával.

A máramarosi püspöki külhelynökség a következő 6 es-perességből áll:

40. Az izai, 7 anya- és 1 fiók; 41. a jóodi, 7 anya; 42. a kaszói: 8 anya- és 4 fiók; 43. a márai, 7 anya- és 2 fiók; 44. a máramarosszigeti, 11 anya- és 4 fiók; 45. a visói, 9 anya- és 9 fiók plébániával.

Az egyházmegye klérusa áll:

1 püspökből, 6 kanonokból, 1 archidiákonusból, 13 szent-széki tisztviselőből és tanárból, 59 plébánosból, 415 adminisztrátorból, 31 káplánból, 3 szerzetesből, 4 olyan lelkészből, akik az egyházmegyén kívül különböző hivatalokban vannak alkalmazva, 8 diszponibilis lelkészből, 2 nyugdíjazott lelkészből és 1 alkalmazás nélküli lelkészből, összesen tehát 544 egyénből.

Az egyházmegyének: Rómában a «Propaganda fide» kollegiumban 1 papnövendéke; a budapesti «Központi Szeminárium»-ban 4 papnövendéke; a nagyváradi római katolikus papnöveldeben 2 papnövendéke; a szamosújvári egyházmegyei görög katolikus papnöveldeben 58 papnövendéke; összesen tehát 65 papnövendéke volt.

Az egyházmegyének 489 anya- és 364 fiók plébániája van, amelyek közül 14 kegyuraság alatt áll.

Az egyházmegyének 502 felekezeti népiskolája van, amelyekben 500 tanító tanított.

Az egyházmegyének a szamosújvári egyházmegyei görög katolikus tanítóképezdében összesen 131 tanítóképezésze volt.

Az egyházmegyében összesen 77.845 gyermek járt iskolába, még pedig az egyházmegye elemi nép- (51.121) és ismétlő (21.275) iskoláiba 72.396 és nem az egyházmegye iskoláiba 5.449.

Az egyházmegye fenhatósága alatt áll a bikszádi (Szatmár vármegye) zárda, amelyben 3 szerzetes lakik.

Az egyházmegye fenhatósága alatt áll a «Máramarosszigeti román népnevelési egyesület» által fentartott máramarosszigeti alumneum is, amelynek az igazgatója Bud Titusz, máramarosszigeti püspöki külhelynök. Ennek az alumneumnak az 1905/6 iskolai évben 17 növendéke volt, akiknek az eltartására a (Máramarosszigeti román népnevelési egyesület) 4.099 koronát fordított.

Az egyházmegye összesen 499.538 lelket foglal magában.

*Az egyházmegyének a káptalan által kezelt alapítványai
és alapjai.*

Az egyházmegyének a káptalan által kezelt alapítványai és alapjai 1907. január hó 1-én, összesen 2.046,627 K 42 fillért tettek ki.

Nagyobb alapítványai és alapjai a következők:

1. Az erdélyi részekre vonatkozó papi özvegyek és árvák alapja 425.246 K 70 f. 2. A magyarországi részekre vonatkozó papi özvegyek és árvák alapja 165.630 K 53 f. 3. A központi alap 239.240 K 69 f. 4. Az erdélyi részekre vonatkozó árvaházi alap 49.150 K 44 f. 5. A magyarországi részekre vonatkozó árvaházi alap 99.343 K 91 f. 6. Az erdélyi részekre vonatkozó egyházmegyei alap 44.474 K 14 f. 7. A magyarországi részekre vonatkozó egyházmegyei alap 14.943 K 72 f. 8. A Coșeian-alap 16.404 K 64 f. 9. Az erdélyi részekre vonatkozó elaggott papok alapja 12.579 K 18 f. 10. A magyarországi részekre vonatkozó elaggott papok alapja 11.228 K 59 f. 11. Dr. Szabó János, a jelenlegi megyés püspök alapja 14.541 K 09 f. 12. A Babalen Demeter-alap 10.237 K 57 f. 13. A Marinceș-alap 15.365 K 77 f. 14. Pável Mihály Szlatina iskolai alapja 10.015 K 43 f. 15. A szacsali iskolai alap 10.248 K 80 f. 16. A románláposi egyházi alap 15.406 K 63 f. 17. A Szamosujváron építendő plébániai templom alapja 18.483 K 66 f. 18. A Bob-alap 41.272 K 17 f. 19. A radnai külpüspöki helynökség iskolai alapja 734.006 K 42 f.

Tanító egyesületek.

Az egyházmegye területén a következő négy tanító egyesület áll fenn:

1. A szilágysomlyói püspöki külhelynökséghez tartozó 17 esperesi kerület görög katolikus felekezeti tanítói, a vallás- és közoktatásügyi miniszter, 1871. augusztus 1-én 17.356. szám alatt jóváhagyott alapszabályok alapján, «A szilágysági román tanítók egyesülete címen külön tanító egyesületet képeznek.

2. A szamosujvári egyházmegye: 1. szamosujvári, 2. buzai, 3. széki, 4. lozsárdi, 5. gyulai, 6. kackói, 7. szentmargittai, 8. vaádi, 9. alparéti, 10. rettegi, 11. csicsókereszturi, 12. láposi, 13. csokmányi és 14. betleni esperesi kerületeinek görög katolikus román felekezeti tanítói, a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, 1880. augusztus 19-én 23.271. szám alatt jóváhagyott alapszabályok alapján, «A szamosujvári görög katolikus román tanító egyesület» elnevezés alatt, külön tanító egyesületet képeznek.

3. A Szatmár-Ugocsa vármegyékhez tartozó görög katolikus román felekezeti tanítók, a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, 1898. évi április 20-ikán 22.227. szám alatt jóváhagyott alapszabályok alapján, «A szamosujvári görög katolikus egyház-

megyéhez tartozó szatmár-ugocsamegyei görög katolikus néptanítók egyesülete» elnevezés alatt külön tanító egyesületet képeznek.

4. A Beszterce-Naszód vármegyéhez tartozó görög katolikus román felekezeti tanítók, a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, 1891. április 29-én 16,506. szám alatt jóváhagyott alapszabályok alapján, «Mariana görög katolikus tanító egyesület» elnevezés alatt, külön tanító egyesületet képeznek.

Ezen egyesületeknek alapszabályai, lényegükben megegyeznek a főegyházmegye tanító egyesületeinek az alapszabályaival.

VII. FEJEZET.

A magyarországi görög katolikus román érsek választás, illetve jelölés módja.

Ő Felsége, a balázsfalvai érseket azon három egyén közül nevezi ki, akiket erre a méltóságra a balázsfalvai zsinat kijelöl. A magyarországi görög katolikus román érseki provinciában az érsekjelölés nem pozitív törvényen, hanem pusztán királyi kegyképpen engedélyezett jogszokáson alapszik.

Ezt igazolja az a körülmény is, hogy:

a) Ő Felsége Şuluţiu Şterca Sándor balázsfalvai érseknek 1867. szeptember 7-én történt elhunytá után, 1868. február 27-én kelt legmagasabb elhatározásával megengedte, hogy az Ő Felségét megillető kinevezési jog fentartásával, hivassék össze Balázsfalvára a zsinat, amely az érsekjelölést, br. Eötvös József akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter által megszabandó utasítás szerint eszközölje, anélkül azonban, hogy ez a zsinat, illetőleg a jelölés ezen módja, precedensül szolgálhatna a jövőre nézve.

b) Vancea János érsek elhunytá után, a balázsfalvai görög katolikus román szentszéknek, 1892. szeptember 3-án a vallás- és közoktatásügyi miniszter útján, Ő Felségéhez felterjesztett azon kérelmére, hogy Ő Felsége, az érseki szék betöltése céljából engedje meg a kijelölő zsinatnak Balázsfalvára leendő összehívását: Gróf Csáky Albin, az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter, 1892. december 14-én kelt 2,288. számú leiratában arról értesítette a balázsfalvai görög katolikus szentszéknek, hogy habár Ő Felsége, 1892. november 12-én kelt legmagasabb elhatározásával megengedte, hogy az Ő Felségét megillető kinevezési jog fentartásával, 1893. április 16-ára hivassék össze Balázsfalvára a kijelölő zsinat, amely az 1868. augusztus 11-én Balázsfalván megtartott legutolsó érsekjelölő zsinat módzatai szerint jelöljön három egyént, mindazonáltal ezen zsi-

nat összehívásának az engedélyezése és az azon történt jelölési mód, nem szolgálhat precedensül a jövőre nézve.

Mindezekből tehát kétségtelenül kitűnik, hogy a balázsfalvai zsinat által történendő érsekjelölés egy olyan jogszokás, amelynek gyakorlását Ő Felsége esetről-esetre, királyi kegyképpen engedi meg a magyarországi görög katolikus román egyháznak.

A legutóbbi érsekjelölés céljából Balázsfalvára 1893. április 16-ára összehívott zsinat működését és eljárását, az az utasítás határozta meg, amelyet e célból gróf Csáky Albin, akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter intézett volt a balázsfalvai görög katolikus román főegyházmegyei szentszékhez, amelyben, miután elvben megállapította, hogy kik birnak jogosultsággal résztvenni a jelölő zsinatban, megállapította magát a jelölési eljárást is.

A jelölő zsinatban résztveendő jogosultakat illetőleg gróf Csáky, báró Eötvös József által 1868-ban kiadott utasításnak megfelelőleg elrendelte, hogy a Balázsfalvára összehívandó jelölő zsinat úgy állítandó össze, hogy abban képviselve kell lennie ama egész területnek, amely 1853-ig, azaz az érsekség felállításáig, a balázsfalvai egyházmegyéhez tartozott volt. Ezen utasítás szerint tehát az érsekjelölő zsinaton nemcsak a balázsfalvai egyházmegye, hanem az abból kihasított és az 1853-ban felállított lugosi és szamosujvári egyházmegyékhez csatolt területeknek is képviselve kell lenniök.

Gróf Csáky Albin utasítása szerint, a balázsfalvai érsekjelölő zsinaton szavazati joggal birnak:

I. A balázsfalvai főegyházmegyből:

- a) A főegyházmegyei káptalan 10 kanonokja.
- b) A balázsfalvai «Szent Háromság»-ról elnevezett zárda főnöke.
- c) A balázsfalvai tanári kar két kiküldöttje.
- d) A balázsfalvai főegyházmegyéhez tartozó és az alábbi
- e) pont alatt felsorolt 32 esperesi kerületnek az élén álló külhelynökök (fogarasi), illetve főesperesek, illetve alesperesek, összesen tehát 32 esperes.
- e) A balázsfalvai főegyházmegyéhez tartozó következő 32 esperességnek:
 1. az almási, 2. alsóvenicei, 3. az aranyosi, 4. a balázsfalvai, 5. a cikendáli, 6. a dicsőszentmártoni, 7. az erzsébetvárosi, 8. a faragói, 9. a gyergyószentmiklósi, 10. a gyulafehérvári, 11. a háromszéki, 12. az indali, 13. a katonai, 14. a kolozsi, 15. a kolozsvári, 16. a magyarbényei, 17. a magyarderzsei, 18. a marosludasi, 19. a marosujvári, 20. a marosvásárhelyi, 21. a marótlaki, 22. a medgyesi, 23. a mezőpagocsi, 24. a nagyenyedi, 25. a nagyszebeni, 26. a radnóti, 27. a szászrégeni, 28. a szászsebesi, 29. a székelyudvarhelyi, 30. a tordai, 31. a ve-

respataki és 32. a voilai esperesség 2–2 papi kiküldöttje, összesen tehát 64 papi kiküldött.

A balázsfalvai főegyházmegyéből összesen tehát 109-en birnak szavazattal az érseket jelölő zsinaton.

II. A szamosujvári egyházmegyéből:

a) A szamosujvári egyházmegyéhez tartozó és az alábbi *b)* pont alatt felsorolt 29 esperesi kerületnek az élén álló külhelynők (a radnai és a szilágysági), illetve főesperesek, illetve esperesek, összesen tehát 29 esperes.

b) A szamosujvári egyházmegyéhez tartozó következő 29 esperességnek:

1. a beszercei, 2. a betleni, 3. a brédi, 4. a buzai, 5. a csicsókereszturi, 6. a csokmányi, 7. az érmelléki, 8. a gyulai, 9. az illésfalvai, 10. az ippi, 11. a kackói, 12. a krasznai, 13. a láposi, 14. a lozsárdi, 15. a magyarvalkói, 16. a nagynyiresi, 17. a nagysomkuti, 18. a nagyszegi, 19. a petrecsényi, 20. a rettegi, 21. a radnai, 22. a sámsodi, 23. a szamosujvári, 24. a szarvadi, 25. a széki, 26. a szentmargittai, 27. a szurduki, 28. a vaádi és 29. a várcai esperességek 2–2 papi kiküldöttje, összesen tehát 58 papi kiküldött.

A szamosujvári egyházmegyéből összesen tehát 87-en birnak szavazattal az érseket jelölő zsinaton.

III. A lugosi egyházmegyéből:

a) A lugosi egyházmegyéhez tartozó és az alábbi *b)* pont alatt felsorolt 4 esperesi kerületnek az élén álló külhelynők (a hátszegi), illetve főesperesek, illetve esperesek, összesen tehát 4 esperes.

b) A lugosi egyházmegyéhez tartozó következő 4 esperességnek:

1. a bábolnai, 2. a hátszegi, 3. a kudzsiri és 4. a vajdahunyadi esperességek 2–2 papi kiküldöttje, összesen tehát 8 papi kiküldött.

A lugosi egyházmegyéből összesen tehát 12-en birnak szavazattal az érseket jelölő zsinaton.

Ezek szerint tehát az érseket jelölő zsinaton összesen 208-an birnak szavazattal. Amennyiben egy-egy külhelynök, illetve főesperes, vagy esperes több esperesi kerület adminisztrálásával lenne megbízva, ezek csak egy szavazattal birnak.

Az érseket jelölő zsinaton szavazati jogosultsággal bíró esperességeknek az élén álló esperesek, megyés püspökeik rendelkezésére, az esperesi kerületek székhelyére zsinatra hívják össze a kerülethez tartozó összes lelkészeket, akik a megtartott «Veni Sancte» után, titkos szavazattal és általános szótöbbséggel 2–2

kiküldöttet választanak a kerületi lelkészek közül. A választásról jegyzőkönyv vétetik fel, amely, miután ellátott az esperességi pecséttel, az esperes és két lelkész által iratik alá. Ez a jegyzőkönyv képezi a kiküldöttek megbízó levelét.

Gróf Csáky Albin, az akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter, az 1892. évi december 14-én kelt 2.288. számú leiratában foglalt utasításban, a zsinat jelölési eljárására vonatkozólag a következőket írta elő:

Mindazok, akik szavazati jogosultsággal bírnak a jelölő zsinaton, a jelölés előtti nap délutánján a balázsfalvai székesegyházban gyűlnek össze és miután megbízóleveleik felmutatásával igazolták szavazói jogosultságukat, egy főjegyzőt választanak (notarius generalis cleri.) A jelölő zsinat napján reggel fél 8 órakor, a zsinati tagok precessióval hozzák a templomba a zsinatot vezető királyi biztosokat (akik közül az egyik egyházi, a másik pedig világi.) A templomban megtartott szent mise és «Veni Sancte» után, miután az egyházi királyi biztos beszédet intézett a zsinati tagokhoz, ezek széteszlanak, de ugyanaz nap délelőtt 10 órakor újra összegyűlnek a székesegyházban és precessióval hozzák a templomba a királyi biztosokat

A királyi biztosok és a zsinati tagok a székesegyházban a következő sorrendben helyezkednek el:

a) egy külön asztalnál, amelyen szavazó urna áll a királyi biztosok, ezek titkárai és a zsinati főjegyző foglalnak helyet;

b) ezekkel szemben, a templom jobb oldalán elhelyezett székeken a kanonokok, a püspöki külhelynökök, a főesperesek, a balázsfalvai «Szent Háromság»-ról elnevezett zárdafőnök és a balázsfalvai tanári testület 2 kiküldöttje; a templom bal oldalán pedig a kerületi alesperesek és az esperesi kerületek kiküldöttjei foglalnak helyet.

Maga a jelölési eljárás ekként történik:

a) A zsinati tagok, a saját kebelükből három szavazatvizsgálót választanak, akik közül az elsőnek az esperesek, a másodiknak az alesperesek, a harmadiknak pedig az esperesi kerületek kiküldöttjei közül kell lennie.

b) A királyi biztosok titkárai felolvassák a királyi biztosok kiküldetésére vonatkozó királyi leiratot, azután pedig a zsinati főjegyző felolvassa a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, a balázsfalvai főegyházmegyei szentszékhez, az érsek jelölése és annak módjára vonatkozólag intézett leiratát.

c) A főjegyző azután felolvassa a zsinati tagok névsorát és megállapítja a jelenlevő zsinati tagokat.

d) Ezután az egyházi királyi biztos titkára, névszerint hívja az urnához a zsinati tagokat, akik egyenként teszik az urnába szavazati lapjukat. A szavazás megtörténte után, miután a világi királyi biztos konstataulta, hogy a szavazati lapok száma megegyezik a jelenlevő zsinati tagok számával, a szavazati lapokat

az urnából egyenként kiveszi és azokat átadja a zsinati főjegyzőnek, aki a szavazati lapra irt jelölt nevét hangosan felolvassa és a szavazati lapokat megmutatja a királyi biztosoknak, az egyházi királyi biztos pedig a szavazatvizsgálókkal együtt jegyzi az egyes jelöltekre adott szavazatok számát.

e) Miután a szavazatok összeszámlálása teljes rendben folyt le, a szavazati lapok ott mindjárt elégegetnek.

f) Az a három egyén, aki a legtöbb szavazatot kapta, érsekjelölteknek tekintetnek és a vallás- és közoktatásügyi miniszter útján felterjesztetnek Ő Felségéhez, aki kinevez egyet azok közül érseknek.

g) Miután az egyházi királyi biztos beszédet tart a zsinati tagokhoz, akiknek nevében a káptalan egyik tagja válaszol, a zsinat hálaadó istentisztelettel rekesztetik be.

Hogy az érsekség fenhatósága alá tartozó megyés püspökök is befolyhassanak a jelölésbe, a vallás- és közoktatásügyi miniszter, a zsinat berekesztése után, minden egyes püspöktől írásban kikéri a jelöltekre vonatkozó véleményeiket.

Ezen intézkedésnek megfelelőleg tartatott meg 1893. évi április 16-án, a balázsfalvai jelölő zsinat, amelyen miniszteri biztosokként: Pável Mihály nagyváradi görög katolikus román püspök és báró Jósika Sámuel voltak kiküldve.

VIII. FEJEZET.

Az unió következményei.

Az erdélyi románok egy részének a katolikus egyházzal történt uniója folytán, megszűnt a gyulafehérvári görög keleti érsekség és az, egyszerű görög katolikus püspökség lett, amelynek semmiféle juriszdikciója sem volt a többi egyházmegyék felett.

Az unió nagyban hozzájárult a románok tudományos és társadalmi fejlődéséhez, mert az uniált püspökök Rómába kezdték küldeni theológiai kiképzetés céljából a kiválóbb tehetségű ifjakat, akik onnan visszatérve, igen sokban hozzájárultak a román nép fejlesztéséhez. Legtöbbnyire a Rómában tanult papnövendékekből kerültek ki az uniált püspökök, akik azután a Rómában szerzett ismereteiket és tapasztalataikat, a román nép fellendítésére fordították, amely célból román iskolákat és ezek között különösen a balázsfalvaiakat létesítették, amelyek világosságot árasztottak nemcsak a magyarországi és erdélyi, hanem a havasalföldi és moldvai románokra is.

Magának a román irodalomnak és a román történelemnek is az unió adott nagyobb lendületet, mert ezeket különösen azok kezdték nagyobb sikerrel művelni, akik Rómában tanultak és akik azon nézetet terjesztve, hogy a román nyelv és a román

hit forrása: Róma, teljesen új irányt adtak a román nép történelmének és összes mozgalmainak. Az unió a románokat két egyházra és pedig: a görög keletire és a görög katolikusra osztotta, amely egyházak hívői különösen kezdetben a legádázabb és legkiméletlenebb harcot folytatták egymás ellen.

Az unió, amely megteremtette a román katolicizmust, megengedte az uniált románoknak, hogy azok a katolicizmus védőszárnyai alatt, szabadon fejleszthessék nyelvüket és kulturájukat, később azonban, amidőn már kulturailag és anyagilag kezdtek megizmosodni: teljés erejükből arra törekedtek, hogy egyháziilag függetlenítsék magukat a római katolikus egyháztól, ami sikerült is nekik, mert 1853-ban a balázsfalvai görög katolikus püspökség érsekségre emeltetett és ezzel egyidejűleg dekretáltatott a magyarországi görög katolikus román érseki provincia, mely a balázsfalvai főegyházmegyén kívül, a nagyváradi és ugyancsak 1853-ban létesített lugosi és szamosujvári görög katolikus román egyházmegyékből szerveztetett.

Miután a hazai uniált románok független egyházi szervezetet kaptak, minden erejükből arra kezdtek törekedni, hogy egyházi életükben mindinkább kifejezésre juttassák faji törekvéseiket, amit későbbben még jobban fokozott ama körülmény, hogy a hazai görög keleti románoknak sikerült 1868-ban kivívni egyházi autonómiájukat.

A kilencvenes évek vége felé, amidőn megindultak a katolikus autonómiai mozgalmak a hazai görög katolikus főpapok, egyházuk intelligens világi elemeinek a befolyása következtében kijelentették, hogy: tiltakoznak az ellen, hogy egyházuk mint független és önálló román egyház, a magyar katolikus autonómiába olvasztassék be és éppen ezért egyházuknak, a hazai görög keleti egyház példájára, külön autonómiát követeltek.

Eme óhajuknak adott kifejezést az 1893. április 16-án Balázsfalván megtartott érsekjelölő gyűlés is, amely a jelölést megelőzőleg, hatáskörét átlépve, a következő határozatot hozta:

1. A hazai görög katolikus román egyház függetlenítésék mindenkben a hazai római katolikus egyháztól.

2. A hazai görög katolikus román egyház ne olvasztassék be a hazai római katolikus egyház tervbe vett autonómiájába, hanem külön egyházi autonómiával ruháztassék fel.

Ezen határozatnak megfelelőleg, a hazai görög katolikus egyház teljesen távol tartja magát, a hazai római katolikus egyház autonómiai mozgalmaitól.